

SoBiAD

SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERNEĞİ

HUKUK ve İKTİSAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi (Online)

ISSN: 2146-0817

Yıl: 2022 Cilt: 14 Sayı: 1

Prof. Dr. Saim ÜSTÜNDAĞ Anısına Armağan

Amaç ve Kapsam

Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi (HİAD), Sosyal Bilimler Araştırmaları Derneği (SoBiAD) tarafından Temmuz ve Aralık olmak üzere yılda iki kez yayınlanan hakemli bir dergidir. Sadece Türkçe makaleler yayın için kabul edilmektedir.

Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi (HİAD) içerisinde Ekonomik Kamu Hukuku, Regülasyon İktisadı, Mülkiyet Hakları İktisadı, Kurumsal İktisat, Kamu Tercih, Anayasal İktisat, Sosyal Sermaye, Vergi Hukuku, Suç Ekonomisi, Yolsuzluğun Politik İktisadı, evre Ekonomisi ve evre Hukuku, vb. alanlarında yazılmış makalelere yer verilir.

Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi'nin amacı Hukuk ve İktisat Yaklaşımı (Law and Economics Approach) alanındaki çalışmaların ülkemizde yaygınlaşmasına hizmet etmektir. Hukuk ve İktisat Yaklaşımı genel olarak iktisat bilimindeki temel araçları, varsayımları ve metodolojiyi kullanarak formel ve informel kuralları ve kurumları inceleyen bir inter-disipliner (multi-disipliner) araştırma alanıdır.

Açık Erişim Politikası

Açık erişimin bilginin evrensel kullanımını arttırarak insanlık için yararlı sonuçlar doğuracağı düşüncesinden hareketle, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi (HİAD) Açık Erişim politikasını benimsemiştir. Dergi, yazarlardan devraldığı ve yayımladığı içerikle ilgili telif haklarından, bilimsel içeriğe evrensel Açık Erişimin (Open Access) desteklenmesi ve geliştirilmesine katkıda bulunmak amacıyla, bilinen standartlarda kaynak olarak gösterilmesi koşuluyla, ticari kullanım amacı ve içerik değişikliği dışında kalan tüm kullanım (bağlantı verme, kopyalama, baskı alma, herhangi bir fiziksel ortamda çoğaltma ve dağıtma vb.) haklarını bedelsiz kullanıma sunmaktadır. İçeriğin ticari amaçlı kullanımını için yayınevinden yazılı izin alınması gereklidir.

Ücretsiz Yayın

Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi (HİAD)'nde makale yayınlanması için yazarlardan hiçbir ücret talep edilmemektedir.

Yazarların Sorumlulukları

Yazarların makalelerini dergi web sayfasında sunulan yazım kurallarına ve örnek şablona göre hazırlamaları gerekir. Yazarların, hakem raporlarında belirtilen düzeltmeleri zamanında yapmaları beklenir.

Etik İlkeler

Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi (HİAD), yer alan etik görev ve sorumluluklarda Committee on Publication Ethics (COPE) tarafından kabul edilen ve yayınlanan ilkeler benimsenmektedir. Yazarlardan aşağıda belirtilen etik kurallara uymaları beklenmektedir.

- Dergiye gönderilen makaleler başka bir yerde yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.
- Yazılar makalelerinde kullandıkları tüm alıntılarına referans vermiş olmalıdır.
- Yazarlar makaleye bilimsel katkı verdiklerini garanti etmelidir.

- Yazarlar makalenin başka bir kişi ya da kurumun fikri mülkiyet haklarını ihlal etmediğini, intihal içermediğini ve kendi çalışmaları olduğunu garanti etmelidir.
- Makalede adı geçen tüm yazarlar, gönderilen ve yayınlanan makaleler üzerinde eşit sorumluluğa sahiptir.
- Yazışmadan sorumlu yazar adı geçen tüm ortak yazarların yayına ve ortak yazar olarak adlandırılmaya razı olduğunu garanti etmelidir. Çalışmaya önemli bilimsel ve yazınsal katkı sağlayan tüm kişiler ortak yazar olarak adlandırılmalıdır.
- Yazarlar gerekli görülmesi halinde makalede yer alan veri setlerine ulaşımı sağlamalıdır.

Hakemlik Süreci

Makaleler, hakemler tarafından altı ölçüt –bazı ölçütlerin belirli türdeki bildirilere uygulanamaması halinde daha az- dikkate alınarak değerlendirilir. Hakemlerin raporları tamamlandıktan sonra yazılar, Yayın Kurulu'nun onaylaması durumunda yayıma hazır hale gelir ve kabul sırası dikkate alınarak uygun görülen sayıda yayımlanır. Makaleler yayınlanmadan önce turnit-in ve/veya iThenticate intihal yazılımları ile kontrol edilmektedir.

Telif Hakları

Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi (HİAD), bünyesinde yayınlanan yazıların fikirlerine resmen katılmaz, basılı ve çevrimiçi sürümlerinde yayınladığı hiçbir ürün veya servis reklamı için güvence vermez. Yayınlanan yazıların bilimsel ve yasal sorumlulukları yazarlarına aittir. Yazılarla birlikte gönderilen resim, şekil, tablo vb. unsurların özgün olması ya da daha önce yayınlanmış iseler derginin hem basılı hem de elektronik sürümünde yayınlanabilmesi için telif hakkı sahibinin yazılı onayının bulunması gerekir.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Derneği (SoBiAD), yazarlardan devraldığı ve derginin çevrimiçi (online) sürümünde yayınladığı içerikle ilgili telif haklarından, bilimsel içeriğe evrensel açık erişimin (open access) desteklenmesi ve geliştirilmesine katkıda bulunmak amacıyla, bilinen standartlarda kaynak olarak gösterilmesi koşuluyla, ticari kullanım amacı ve içerik değişikliği dışında kalan tüm kullanım (çevrimiçi bağlantı verme, kopyalama, baskı alma, herhangi bir fiziksel ortamda çoğaltma ve dağıtma vb.) haklarını (ilgili içerikte tersi belirtilmediği sürece) Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) Lisansı aracılığıyla bedelsiz kullanıma sunmaktadır. İçeriğin ticari amaçlı kullanımı için alınması gereklidir.

Yazarlar yazılarının bütün yayın haklarını derginin yayıncısı Sosyal Bilimler Araştırmaları Derneği (SoBiAD)'ne devrettiklerini kabul ederler. Yayınlanan içeriğin (yazı ve görsel unsurlar) telif hakları dergiye ait olur. Dergide yayınlanması uygun görülen yazılar için telif ya da başka adlar altında hiçbir ücret ödenmez ve baskı masrafı alınmaz; ancak ayrı baskı talepleri ücret karşılığı yerine getirilir.

Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi (HİAD) aşağıdaki indexing/abstracting servislerinde kayıtlıdır.

| ASOS Index | Google Scholar | Akademik Dizin | Sobiad Atıf |

Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi (HİAD) ayrıca TÜBİTAK- ULAKBİM Dergi Sistemleri (UDS) çerçevesinde DergiPark'ta kayıtlıdır.

EDİTÖR

Prof. Dr. Coşkun Can Aktan, Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Ahmet Ekinci, Hacı Bayram Veli Üniversitesi

EDİTÖR KURULU

Prof. Dr. Metin Toprak, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Doç. Dr. Hülya Derya, Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Doç. Dr. Doğan Bakırtaş, Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Billur Güner Cohen, Bay Atlantic Üniversitesi

YABANCI DİL EDİTÖRÜ

Dr. Billur Güner Kohen, Bay Atlantic Üniversitesi, ABD

SOSYAL
BİLİMLER
ARAŞTIRMALARI
DERNEĞİ

TAKDİM

Prof. Dr. Saim Üstündağ (1933-2012), kendisi tarafından da bir makalede kaleme alınmış olduğu üzere hukuk biliminde pozitivist ekolün temsilcisiydi. Yazmış olduğu Medeni Yargılama Hukuku isimli kitabı Türk hukukunda usul hukukunun temellerini attığı bir başyapıttır. Saim Hocayı diğer usul hukukçularından ayıran en önemli özelliği ise maddi hukukun kurumlarına üstün hakim oluşuydu. Hocamız İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medeni Usul ve İcra İflas Hukuku Anabilim Dalı Başkanlığını uzun yıllar sürdürmüş ve Adalet Bakanlığı ile ortak çalışması sonucu Türkiye'deki ilk Adalet Meslek Yüksekokulu'nu İstanbul'da kurmuştur. Hocamız, ayrıca emekliliğinden kısa bir süre önce de İstanbul Üniversitesi'nde Rektör Yardımcılığı görevinde bulunmuştur.

Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi'nin Prof. Dr. Saim Üstündağ anısına hazırlanan bu anlamlı sayısına destek sağlayan, bilim ve danışma kuruluna, editör kuruluna, makaleleri ile katkı sağlayan değerli yazarlara teşekkürlerimi sunarım.

Hazırlanmış olan bu özel sayının literatüre katkı sağlamasını, yeni çalışmalara örnek teşkil etmesini ve akademik camiaya kaynak oluşturmasını temenni ederim.

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Emir ÜSTÜNDAĞ
Doğuş Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Ticaret Hukuku Anabilim Dalı

İÇİNDEKİLER

Araştırma Makalesi

ANONİM ŞİRKETİN İLK DEFA KURULUŞU İÇİN KURUCULAR TARAFINDAN YAPILMASI
GEREKEN İŞLEMLER ve TİCARET ODASINA VERİLMESİ GEREKEN EVRAKLAR
*PROCEDURES TO BE MADE BY THE FOUNDERS FOR THE FIRST ESTABLISHMENT OF THE JOINT
STOCK COMPANY AND THE DOCUMENTS TO BE GIVEN TO THE CHAMBER OF COMMERCE*
Serhan DİNÇ

1-11

COVID 19 SONRASI DIŞ TİCARETTE YENİ ANLAŞMALAR
AFTER COVID 19 AGREEMENTS IN INTERNATIONAL TRADE
Selminaz ADIGÜZEL

Araştırma Makalesi

12-47

YEREL YÖNETİMLERDE SUBSİDİARİTE İLKESİNİN ETKİLERİ VE UYGULANABİLİRLİĞİ
EFFECTS AND APPLICABILITY OF THE PRINCIPLE OF SUBSIDIARITY IN LOCAL GOVERNMENTS
Sezgi DEMİRKALE & Ökkeş KARABURÇ & Lamiha ÖZTÜRK

Araştırma Makalesi

48-70

HUKUK VE İKTİSAT DİSİPLİNLERİ İLİŞKİSİNDE GÜVENİLİR TAAHHÜDÜN ÖNEMİ
THE IMPORTANCE OF CREDIBLE COMMITMENT IN THE CONTEXT OF LAW AND ECONOMICS
Yıldırım Beyazıt ÇİÇEN

Araştırma Makalesi

71-88

HERESTETİK, RETORİK ve SİYASİ MÜHENDİSLİK Seçime Dayalı Patolojik Demokrasilerde
Siyasal İktidarın Kurumları Ele Geçirmesi ve Devlete Çökmesi: Kamu Tercihi Perspektifi
*HERSTETHICS, RHETORIC and POLITICAL ENGINEERING Political Capture in Electoral
Democracies: Public Choice Perspective*
Coşkun Can AKTAN

Araştırma Makalesi

89-108

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

ANONİM ŞİRKETİN İLK DEFA KURULUŞU İÇİN KURUCULAR TARAFINDAN YAPILMASI GEREKEN İŞLEMLER ve TİCARET ODASINA VERİLMESİ GEREKEN EVRAKLAR*

Serhan DİNÇ¹

Dr.Öğr.Üyesi

Yozgat Bozok Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

E-mail: serhan.dinc@bozok.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-1702-5998

Öz

Çalışmada anonim şirketin kuruluşunda tescil isteminin usullerine değinilecektir. Bu kapsamda dilekçe sahibinin kim olduğu ve bu kişinin kimliğini ispat etmesi önem arz eden bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmada ticaret sicil müdürlüğüne başvurunun usulüne değinilecektir. Başvuru dilekçesinde istem yani talebin açık olması gerekmektedir. Yine, başvuru sahibinin tescil edilecek olguları açıkça ibraz etmesi gerekmektedir. Beyan edilecek belgelerin Türk Ticaret Kanunu ve Ticaret Sicili Yönetmeliği gereği uygun bir tarzda onaylanması ve imzalanması gerekmektedir. Çalışmada ayrıca tescilde istenen taahhütnamenin ihtiva ettiği unsurlara da yer verilecektir. Temsil ve temsile yetkili kişiler kapsamında bu kişilerden talep edilecek hususlara da yer verilecektir. Kuruluşu, Bakanlık veya diğer resmi kurumların iznine veya uygun görüşüne tabi olan şirketler için geçerli olan kuruluş prosedürüne de yer verilecektir. Anonim şirket

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ **Sorumlu Yazar:** serhan.dinc@bozok.edu.tr

Atf (APA): Dinç, S., (2022), Anonim Şirketin İlk Defa Kuruluşu için Kurucular Tarafından Yapılması Gereken İşlemler ve Ticaret Odasına Verilmesi Gereken Evraklar, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 14 (1): 1-11., <https://doi.org/10.53881/hiad.1050303>.

Lisans: Bu makalenin kullanım izni Creative Commons Attribution-NoCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) lisansı aracılığıyla bedelsiz sunulmaktadır.

ortağının yabancı ve Türk dili konusunda okur - yazar olmaması durumunda da uyulması gereken prosedüre değinilecektir. Anonim şirketin yönetim kurulunda bir tüzel kişinin bulunması halinde nasıl hareket edileceği de yazımızın konusunu teşkil etmektedir. Çalışmanın en sonunda ise hangi belgelerin ticaret odasına gerektiğinde ibrazına değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Anonim Şirket, Anonim Şirketin Kuruluşu, Kurucular, Ticaret Odası, Ticaret Odasına İbraz Edilmesi Gereken Evraklar*

Alan Tanımı: *Hukuk*

PROCEDURES TO BE MADE BY THE FOUNDERS FOR THE FIRST ESTABLISHMENT OF THE JOINT STOCK COMPANY AND THE DOCUMENTS TO BE GIVEN TO THE CHAMBER OF COMMERCE

Abstract

In the study, the procedures for the registration request will be mentioned. In this context, who the petitioner is and proving the identity of this person is an important issue. In the study, the procedure of applying to the trade registry directorate will be mentioned. In the application petition, the request must be clear. Again, the applicant must clearly present the facts to be registered. The documents to be declared must be approved and signed in an appropriate manner in accordance with the Turkish Commercial Code and the Trade Registry Regulation. The study will also include the elements of the undertaking requested in the registration. The matters to be requested from these persons within the scope of the persons authorized to represent and represent will also be included. The establishment procedure valid for companies whose establishment is subject to the permission or approval of the Ministry or other official institutions will also be included. In case the joint stock company partner is illiterate in foreign and Turkish language, the procedure to be followed will be mentioned. The subject of our article is how to act if there is a legal person on the board of directors of a joint stock company. At the end of the study, which documents should be submitted to the chamber of commerce when necessary will be mentioned.

Key Words: *Joint Stock Company, Establishment of Joint Stock Company, Founders, Chamber of Commerce, Documents to be Submitted to the Chamber of Commerce.*

JEL Codes: K10, K19

1. GİRİŞ

Çalışmada anonim şirketin kuruluşunda tescil isteminin usullerine değinilecektir. Bu kapsamda dilekçe sahibinin kim olduğu ve bu kişinin kimliğini ispat etmesi önem arz eden bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmada ticaret sicil müdürlüğüne başvurunun usulüne değinilecektir. Başvuru dilekçesinde istem yani talebin açık olması gerekmektedir. Yine, başvuru sahibinin tescil edilecek olguları açıkça ibraz etmesi gerekmektedir. Beyan edilecek belgelerin Türk Ticaret Kanunu ve Ticaret Sicili Yönetmeliği gereği uygun bir tarzda onaylanması ve imzalanması gerekmektedir.

2. KURULUŞ İÇİN YAPILMASI GEREKEN İŞLEMLER

Anonim şirketlerin kuruluşunda tescil istemi dilekçe ile yapılır. Dilekçe sahibi kimliğini ispat etmek zorundadır [Türk Ticaret Kanunu (Kanun Numarası: 6102 Kabul Tarihi: 13/1/2011 Yayımlandığı Resmî Gazete: Tarih: 14/2/2011 Sayı: 27846 Yayımlandığı Düstur: Tertip: 5 Cilt: 50) (<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6102.pdf>) (Erişim Tarihi: 15.12.2021)] md. 29). Dilekçedeki imza noterlikçe onaylanmışsa, ayrıca kimliğin ispatlanmasına gerek yoktur. Ticaret sicili müdürlüğüne hitaben bir yazılı dilekçe hazırlanmalıdır. Ticaret sicili müdürlüğüne başvuru yazılı şekilde veya elektronik ortamda yapılmalıdır. Ticaret sicili müdürlüğüne sunulan dilekçede istem / talep açık bir şekilde belirtilmelidir ve tescil edilecek olgular açıkça gösterilir. Dilekçeye talebi doğrulayıcı belgelerin asılları ya da onaylı örnekleri eklenmelidir. Belgeler, hukuki gereklere uygun şekilde onaylanarak imzalanır. Onaylı örneklerin elektronik ortamda da hazırlanabilmesi mümkündür [Ticaret Sicili Yönetmeliği (Bakanlar Kurulu Kararının Tarihi: 19/12/2012 No: 2012/4093 Dayandığı Kanunun Tarihi: 13/1/2011 No: 6102 Yayımlandığı Resmi Gazetenin Tarihi: 27/1/2013 No: 28541 Yayımlandığı Düsturun Tertibi: 5 Cilt: 53) (<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/21.5.20124093.pdf>) (Erişim Tarihi: 15.12.2021)] md. 23). Herhangi bir işletmenin veya unvanın tescilini isteyen bir gerçek kişi veya ticaret şirketi herhangi bir işletmenin ya da unvanın tescilini istiyorsa bu kişilerin yetkili kıldığı diğer kişilerden ticaret sicili müdürlüğü tarafından tescil dilekçesi ve imzalara ait belgelerden ayrı olmak üzere taahhütname istenir. Anılan taahhütnamede aşağıda gösterilen unsurlar yer almaktadır:

1. İşletmenin unvanı (Ticaret unvanını kullanmak; ticari işletme ile ilgili bütün işlemleri bu unvan altında yapmak, senet ve diğer evrakı bu unvanla imzalamak [TTK. md. 39/(1)], unvanını işletme merkezinin bulunduğu yer ticaret siciline tescil ettirmek [TTK. md. 40/(1)], tescil edilen ticaret unvanını ilân ettirmek, ilân edilen ticaret unvanını ticari işletmenin herkes tarafından kolayca görülebilecek bir yerine okunaklı bir şekilde yazma yükümlülüğünü [TTK. md. 39/(2)] ifade eder).

2. İşletmenin sermayesi (Anonim şirketler hukukunda en az sermaye tutarı belirlenmiş olup bu en az sermaye tutarının Cumhurbaşkanınca artırılabilmesi mümkündür. Türk Ticaret Kanunu kapsamında anonim şirketlerde başlangıç sermayesi, kuruluşta ve sisteme ilk geçildiğinde sahip olunması zorunlu olan sermayedir. Çıkarılmış sermaye ise, çıkarılmış payların hepsinin nominal değerlerinin toplamını temsil etmektedir. Halka açık olmayan anonim şirketler gerekli şartları artık haiz olmadıkları takdirde, Ticaret Bakanlığı'ndan izin alarak kayıtlı sermaye sisteminden çıkabilirler. Eğer bu sisteme alınırken aranan nitelikleri kaybederlerse, talep etmeseler bile aynı Bakanlık tarafından sistemden çıkartılırlar).

3. İşletmenin merkezi (Merkezi Türkiye'de bulunan ticari işletmelerin şubeleri de buldukları yerin ticaret siciline tescil ve ilân olunur. Anılan şubeler de ticaret unvanı ve imza örnekleriyle ilgili tasdik ve tescil yükümlülüklerine tâbidir. Kanunda aksine hüküm bulunmadıkça merkezin bağlı olduğu sicile geçirilen kayıtlar, şubenin bağlı bulunduğu sicile de tescil olunur. Ancak bu hususta şubenin bulunduğu yer sicil müdürlüğünün ayrı bir inceleme zorunluluğu bulunmamaktadır [Bkz. TTK. md. 40/(3)]. Süresi içinde tescil ve ilânın yapılmaması, unvanın kullanılmasını engellemez, sadece tacir bakımından hukuki ve cezai sorumluluğunun doğmasına yol açar (Bkz. TTK. md. 51/2).

4. İşletmenin açılış tarihi,

5. İşletmenin açılış tarihindeki gerçek faaliyetinin konusu (Yönetim kurulu, kanun ve şirket sözleşmesinin genel kurula vermediği bütün konularda yetkilidir. Yönetim kurulu üyeleri anonim şirketin işletme konusuna giren her türlü iş ve işlemi yapabilirler).

6. İşyerinin faaliyet alanını ve bununla bağlantılı olarak işyeri tehlike sınıfı bilgisini veren, iş sağlığı ve güvenliği kanunu sonrasında oluşan tehlike sınıflarını

belirleyen NACE kodu da taahhünameye eklenir [(Bkz. https://eoda.izto.org.tr/web/tsicil_dilekce.aspx?id=299) (Erişim Tarihi: 15.12.2021)].

Taahhünamenin altına da aşağıda gösterilen olgular yazılarak imzalanır:

1. Taahhünamenin içerdiği bilgilerin doğru olduğu,
2. Bilgilerin doğru olmadığı tespit edilmesi durumunda sorumluluğun taahhünameyi imzalayan kişi ya da kişilere ait olduğu.

Taahhütname ve kurucuların hepsinin imzalarının noter veya Ticaret Sicili Müdürlüğü huzurunda onaylanmış şirket sözleşmesi müdürlüğe sunulur. Daha sonra anonim şirket sermayesinin esas sermaye payları oranında en az dörtte birinin ödendiğine dair *Banka Bloke Mektubu* (Pay bedellerinin en az % 25'inin kanuna uygun olarak; kurulacak şirket adına banka nezdinde açılan hesaba, her pay sahibi için ayrı ayrı yatırılan miktarların tutar olarak belirtildiği) müdürlüğe sunulur [(Bkz. <https://izto.org.tr/tr/tg/anonim-sirketler>) (Erişim Tarihi: 15.12.2021)]. Daha sonra esas sermayenin paylar oranında en az dörtte birinin ödenmiş olduğuna dair *Banka Bloke Dekontu* müdürlüğe verilir. Şayet şirkette çalışan işçi varsa bu çalışma ilişkisi kapsamında düzenlenmiş vekâletnamenin MERSİS üzerinden doldurulup fiziki ortamda ıslak imzalı olarak Ticaret Sicili Müdürlüğü'ne verilmesi gerekmektedir. Anonim şirketi temsil etmeye yetkili olan kişiler hakkında noter veya Ticaret Sicili Müdürlüğü huzurunda düzenlenmiş imza beyannamesi de gerekmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki Ticaret Sicili Müdürlüğü huzurunda imza işlemi esnasında temsilcilerin nüfus cüzdanlarını göstermeleri de gerekmektedir. Anonim şirketler tarafından tutulması zorunlu olan açılış defterleri de hazır tutulmalıdır. Ticaret odası kayıt beyannamesinin de verilmesi gerekmekte

3. KAYIT BEYANNAMESİNDE BULUNMASI GEREKEN UNSURLAR

Kayıt beyannamesinde aşağıda gösterilen unsurlar yer alır

[(<https://izto.org.tr/tr/tg/anonim-sirketler>)

(<https://www.atonet.org.tr/TicaretSicilSirketIslemleri?st>) (Erişim Tarihi: 15.12.2021):

1. Anonim şirketin yetkilisinin adı, kaşesi, imzası
2. Anonim şirketin kaşe ve imzası,

3. Anonim şirketin ticaret unvanı (TTK.'nın 43'üncü maddesine göre; anonim şirketlerin ticaret unvanlarında, işletme konusunu ve şirket türünü gösteren ibareyi göstermeleri zorunlu ve yeterlidir. Ancak bu durumda, aynı konuya sahip pek çok anonim şirket söz konusu olacağından bunların birbirinden ayırt edilmelerini sağlayıcı ekler yapılması zorunludur. Bunların ticaret unvanlarında gerçek kişilerin ad ve soyadları bulunması hâlinde şirket türünü gösteren ibarenin kısaltılmadan açık bir şekilde yazılması gerekir. Burada amaç, üçüncü kişilerin dikkatlerini şirket türüne çekerek, unvanda adı ve soyadı bulunan kişinin şahsen sorumlu olduğu şeklinde bir kanaat oluşmasını önlemektir (Yılmaz/ Şenyüz, 2012: 57).

1. Anonim şirketin iletişim adresi,

2. Anonim şirketin mobil telefon numarası,

3. Anonim şirketin elektronik posta adresi,

4. Anonim şirketin faaliyet alanı (Amaç veya maksat anonim şirketin faaliyet alanını, konu ise somut işletme konusunu ifade eder. Bir örnekle açıklamak gerekirse; “*basım, yayın ve dağıtım*” amaç, herhangi bir derginin basımı ise konuyu oluşturur. Yine örneğin sanayi, ticaret ve taşıma işleri genel faaliyet türlerini, buna karşın, seramik imalatı, ithâli ve ihracatı ile şehirlerarası otobüs işletmeciliği de somut işletme konularını gösterir, (Pulaşlı, 2005: 543),

1. Anonim şirket yetkilisinin gsm. adresi, elektronik posta adresi,

2. Anonim şirketin şube kaydı yapılıyorsa, şirketin merkez adresi, şubenin bağlı olduğu ticaret odası, şubenin ticaret sicil numarası, şubenin gsm adresi

3. Anonim şirketin mali müşavir veya muhasebecisinin (Yönetim kurulu muhasebeyi sadece oluşturmakla yükümlüdür, muhasebeyi bizzat kendilerinin tutması söz konusu değildir) iletişim bilgileri (isim ve soyadı, e-mail adresi, gsm. adresi, web. adresi)

4. Anonim şirketin kayıt bilgileri (Telefon, NACE kodu, Meslek Grubu, Sermayesi, Kayıt Ücreti, Yıllık Aidat).

Bu noktada belirtmek gerekir ki anonim şirket esas sözleşmesinin (Esas sözleşme, kurucuların ve tek pay sahipli anonim şirketlerde esas taahhütname tek kurucunun iradesiyle; anonim şirketin unvanı, merkezi, işletme konusu, sermayesi ve paylarının türleri gibi tanıtıcı unsurlardan meydana gelen kimliğinin belirlendiği; organsal yapısının oluştuğu; gelecekteki pay sahiplerini de bağlayan bir sözleşme veya taahhünamedir [(Tekinalp, 2011: 143; ayrıca bkz. Bahtiyar, 2001: s. 27; Doktrinde Moroğlu esas sözleşme yerine ana sözleşme teriminin kullanılmasını önermektedir [(Moroğlu, 2007: s. 137-138, 253)] veya tescil taleplerinin Ticaret Sicili Müdürlüğü'nde imzalanması durumunda ve anonim şirket ortağının yabancı ve Türk dili konusunda okur - yazar olmaması durumunda kayıt randevusuna yeminli tercümanın güncel yemin zaptıyla gelmesi gerekir. Anonim şirketin yönetim kurulunda bir tüzel kişinin bulunması halinde, bu tüzel kişi ile birlikte tüzel kişi adına, tüzel kişi tarafından belirlenen bir gerçek kişinin adı ve soyadı ve belirlemeye ilişkin yetkili organ kararının noter onaylı örneği de kayıt aşamasında aranmaktadır (Ticaret Sicil Yönetmeliği md. 69/1/ı). Zira TTK. md. 359 hükmü gereği bir tüzel kişi yönetim kuruluna üye seçilirse, bu tüzel kişiyle beraber, tüzel kişi adına, tüzel kişi tarafından belirlenen, sadece bir gerçek kişinin de tescil ve ilan olunması gerekmektedir. Ancak bu noktada dikkat edilmesi gereken bir husus daha vardır ki o da tescil ve ilanın yapılmış olduğunun, anonim şirketin internet sitesinde hemen açıklanması gerekliliğidir. Anonim şirkette, ortak olan tüzel kişi adına sadece, bu tescil edilmiş gerçek kişi genel toplantılarına katılıp oy kullanma hakkını haizdir. Bu noktada TTK. md. 333/1 hükmüne de değinmek gerekir: *“Gümrük ve Ticaret Bakanlığınca yayımlanacak tebliğle, faaliyet alanları belirlenip, ilan edilecek anonim şirketler Gümrük ve Ticaret Bakanlığının izni ile kurulur. Bu şirketlerin esas sözleşme değişiklikleri de aynı Bakanlığın iznine bağlıdır. Bakanlık incelemesi sadece kanunun emredici hükümlerine aykırılık bulunup bulunmadığı yönünden yapılabilir. Bunun dışında hukuki konumu, niteliği ve işletme konusu ne olursa olsun anonim şirketin kuruluşu ve esas sözleşme değişiklikleri herhangi bir makamın iznine bağlanamaz”*. Dolayısıyla, kuruluşu Bakanlık veya diğer resmi kurumların iznine veya uygun görüşüne tabi olan şirketler için bu izin veya uygun görüş yazısının da alınması gerekmektedir (Ticaret Sicili Yönetmeliği md. 69/1/ğ). Gerekli hallerde getirilen aynı sermaye ile kuruluş sırasında devralınacak işletmeler ve aynı varlıkların değerinin tespitine ilişkin asliye ticaret mahkemesi tarafından atanan bilirkişi tarafından hazırlanmış değerlendirme raporlarının da tescil sırasında getirilmesi gerekmektedir (Ticaret Sicili Yönetmeliği md. 69/1/d). Yine gerektiği takdirde konulan aynı sermaye üzerinde herhangi bir sınırlamanın olmadığına dair ilgili sicilden alınacak yazı da istenebilir. Aynı sermaye taşınmaz (Türk

Hukuku'nda anonim şirket ortaklarının şirkete getirecekleri aynı sermaye olarak taşınır ya da taşınmazların getirilebilmesi mümkündür. Markanın da sermaye olarak getirilebilmesi mümkündür. Anonim şirketin ortak amacına ulaşmak için anonim şirket ortaklarının sermaye unsurunu getirmesi gerekmektedir), fikri mülkiyet hakları ve diğer değerler getiriliyorsa bunların kayıtlı buldukları sicillere şerh verildiğini gösteren belgenin de istenmesi ve getirilmesi gerekir.

4. GEREKTİĞİ TAKDİRDE TİCARET ODASINA İBRAZI GEREKEN UNSURLAR

Aşağıda gösterilen belgelerin de gerekirse ticaret odasına ibrazı gerekmektedir (Anılan belgeler hakkında detaylı açıklamalar için bkz. <https://www.atonet.org.tr/TicaretSicilSirketIslemleri?st=5bu74W0riY5m1LYJ41a/Ow==&si=5bu74W0riY5m1LYJ41a/Ow==&ia=KxOJyAwQypxGzQCLLUkO/fTd5lmQQZ5C4Imx3D/nkJbOizZu6TB/7QZX1DBijieN5sg80Mr66Wb7l0kWz/bGSgg==> (Erişim Tarihi: 16.12.2021):

1. Konulan aynı sermaye üzerinde herhangi bir sınırlamanın olmadığına dair ilgili sicilden alınacak yazı.
2. Aynı sermaye olarak konulan taşınmazın, fikri mülkiyet haklarının (Fikrî mülkiyet hakları (Telif Hakları veya Fikri haklar diye de anılan “Fikri Mülkiyet”, bir eser üzerinde sahip olunabilecek maddi ve manevi hakların tamamını ve komşu haklarını ifade eder. Fikri mülkiyet, bir kişiye veya kuruluşa ait olan fikir ürünüdür; söz konusu kişi ya da kuruluş, sonra-dan, bunu serbestçe paylaşmayı veya kullanımını belirli biçimlerde kontrol etmeyi tercih edebilir, (<https://www.ticaret.gov.tr/gumruk-islemleri/sikca-sorulan-sorular/ticari/fikri-mulkiyet-haklari>) (Erişim Tarihi: 16.11.2021) ve diğer değerlerin kayıtlı buldukları sicillere şerh verildiğini gösteren belge.
3. Pay sahibi olmayan yönetim kurulu üyelerinin (Anonim şirketin, esas sözleşmeyle atanmış veya genel kurul tarafından seçilmiş, bir veya daha fazla kişiden oluşan bir yönetim kurulu bulunur. Yönetim kurulu üyelerinin ve tüzel kişi adına tescil edilecek gerçek kişinin tam ehliyetli olmaları şarttır. Üyeliği sona erdiren sebepler seçilmeye de engeldir. Tek kişilik yönetim kurulu anonim şirketler hukukunun mehazı sayılan İsviçre Borçlar Kanunu'nun 707' nci maddesinin birinci fıkrasında ve Alman Paylı Ortaklıklar Kanunu'nun 76' ncı paragrafının ikinci fıkrasında da tanınmıştır. Anılan kanun hükümleri ışığında söylenebilir ki tek kişilik yönetim kurulları küçük anonim şirketler ile grubu

yöneten şirketlere uygun bir araç ve yönetim mekanizması sunmaktadır) bu görevi kabul ettiklerine ilişkin yazılı beyanları.

4. Aynı varlıkların ve işletmenin devir alınmasına ilişkin olanlar da dâhil olmak üzere, kurulmakta olan şirket ile kurucular ve diğer kişilerle yapılan ve kuruluşla ilgili olan sözleşmeler.

YAZARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazar çalışmaya tek başına katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

5. SONUÇ

Anonim şirketin kuruluşunda başvuru sahibinin tescil edilecek olguları açıkça ibraz etmesi gerekmektedir. Beyan edilecek belgelerin Türk Ticaret Kanunu ve Ticaret Sicili Yönetmeliği gereği uygun bir tarzda onaylanması ve imzalanması gerekmektedir. Temsil ve temsile yetkili kişiler kapsamında bu kişilerden talep edilecek hususlar da önem arz etmektedir. Anonim şirketler hukukunda kuruluşu, Bakanlık veya diğer resmi kurumların iznine veya uygun görüşüne tabi olan şirketler için geçerli olan kuruluş prosedürüne de uyulması gerekmektedir. Ticaret sicil müdürlüğüne başvuru yazılı şekilde olabilir. Yine başvuru elektronik ortamda da yapılabilir. Kurucular ticaret sicili müdürlüğüne sundukları dilekçede taleplerini açık ve anlaşılır bir biçimde izah etmeli ve tescil edilecek olguları açıkça ibraz etmelidirler. Başvuru dilekçesine talepleri teyit eden belgelerin asılları ya da onaylı örneklerinin eklenmesi gerekmektedir. Bu belgeler, hukuki gereklere uygun şekilde onaylanarak imzalanması gerekmektedir. Ticari hayatta teknolojik gelişmeler de dikkate alınarak onaylı örneklerin elektronik ortamda da hazırlanabilmesi olanağı sağlanmıştır. Kayıt beyannamesinde bulunması gereken hususlara uyulması gerekmektedir. Yine, bazı belgelerin de gerekirse ticaret odasına ibrazının da yerine getirilmesi lüzumunu bu noktada ifade etmek gerekir.

KAYNAKÇA

Ansay, T., (1982), Anonim Şirketler Hukuku, 6. Baskı, Ankara: Banka ve Ticaret Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Aslan, Y. & Şenyüz, D., (2012), İşletme Hukuku, 4. Baskı, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

- Ayhan, R. & Özdamar, M & Çağlar, H.,(2015), Ticari İşletme Hukuku Genel Esaslar, Ankara: Yetkin Yayınları.
- Bahtiyar, M., (2001), Anonim Ortaklık Ana Sözleşmesiİstanbul: Beta Yayıncılık.
- Bilgili, F. & Demirkapı, E., (2013), Şirketler Hukuku, 9. Baskı, Bursa: Dora Yayıncılık.
- Böckli, P., & Schweizer A., (2004), 3. Auflage, Zürich-Basel-Genf: Schulthess Verlag.
- Doğanay, İ., (2004), Türk Ticaret Kanunu Şerhi, Birinci CiltMadde 1-419, İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Eriş, G., (2010), Açıklamalı-İçtihatlı Türk Ticaret Kanunu, C. II, 2. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- İmregün, Oğ (1989), Anonim Ortaklıklar4. Baskı, İstanbul: Yasa Yayınları.
- Karasu, R., (2009),Türk Ticaret Kanunu Tasarısı'na Göre Anonim Şirketlerde Emredici Hükümler İlkesi, Ankara: Yetkin Yayıncılık.
- Kırca, İ., (1998), “Tüzel Kişiliğin Kazanılmasından Önce Anonim Şirket Adına Yapılan İşlemler” (TTK m. 301/II), Batider., 19: 4, Ankara, 99-105.
- Moroğlu, E., (2007), Değerlendirme ve Öneriler,Türk Ticaret Kanun Tasarısı Değerlendirme ve Öneriler5. Baskı, İstanbul: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.
- Poroy, R. & Tekinalp, Ü.& Çamoğlu, E., (2005), Ortaklıklave Kooperatif Hukuku, 10. Baskı, İstanbul : Vedat Kitabevi.
- Pulaşlı, H., (2005), Şirketler Hukuku Temel Esaslar, Adana: Karahan Yayınevi.
- Pulaşlı, Hasan, (2015), Şirketler Hukuku Şerhi, C. I,2. Baskı, Ankara: Adalet Yayınevi.
- Şener, O.H., (2015), Ortaklıklar Hukuku2. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Tekil, F., (1974), Şirketler Hukuku, İkinci Cilt: Anonim Şirketlerİstanbul: Yörük Yayınevi.
- Tekinalp, Ü., (2011), Yeni Anonim ve Limited Ortaklıklar Hukuku ile Tek Kişi Ortaklığın Esasları, İstanbul Vedat Kitapçılık.

Yavuz, C., (1984), “Anonim Ortaklıklarda Kuruluşta Sonra DevirAlma”,
İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 85-421.

<https://www.atonet.org.tr/TicaretSicilSirketIslemleri?st>

<https://www.ito.org.tr>

<https://www.ito.org.tr/tr/hizmetler/ticaret-sicili-islemleri/tescil-islemleri/anonim-sirketler>

<https://izto.org.tr/tr/tg/anonim-sirketler>

<https://www.ticaret.gov.tr/gumruk-islemleri/sikca-sorulan-sorular/ticari/fikri-mulkiyet-haklari>

<http://www.turkhukusitesi.com/serh.php?did=12872>

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

COVID 19 SONRASI ULUSLARARASI TİCARETTE ANLAŞMALAR*

Selminaz ADIGÜZEL¹

Doç.Dr.

Harran Üniversitesi, Siverek Uygulamalı Bilimler Fakültesi

E-mail: sadiguzel@harran.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-6808-2888

Öz

2020 yılında WHO tarafından pandemi olarak ilan edilen Covid 19, uluslararası ticarete dengeleri değiştirdi. ABD'de Johns Hopkins Üniversitesi 'nin yaptığı bir araştırmaya göre, Covid 19 virüsü Aralık ayında Çin'de ortaya çıktığından beri, dünya çapında 11,3 milyondan fazla COVID-19 vakası rapor edildi ve geri kazanımlar 6,1 milyonu aşmıştır. (Rehinov, 2021). Küresel ticarete yeni ticaret yolları, yeni ticari birliklerinin oluşumuna sebep olan COVID-19, dünyadaki gelişmiş gelişmekte olan ülkelerin GSYİH sını etkilemiş, gelişmekte olan ülkeler için giderek artan bir endişe kaynağı haline gelmiştir. İthalata yönelik tarifeler ve diğer kısıtlamalar, ürünlerin gelişmekte olan ülkelere akışını bozmuştur. Covid-19 Avrupa ve Kuzey Amerika'da öldürücü iken, gelişmekte olan ülkelerde vaka sayısı artmaktadır. Uluslararası ticarete yön veren uluslararası örgütlerin verilerini incelediğimizde uluslararası ticaret anlaşmalarının sağlık malzemeleri ve tarım malzemeleri sektörüne yoğunlaştığını görmekteyiz. Pandemi can kayıplarının artması, aşı milliyetçiliği ve sağlık sektöründe acil müdahale malzemelerinin eksikliği, ülkeleri, işbirliği yapmaya zorlamış her ülke kendi ülke vatandaşının

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ **Sorumlu Yazar:** sadiguzel@harran.edu.tr

Atf (APA): Adıgüzel, S., (2022), Covid 19 Sonrası Uluslararası Ticarete Anlaşmalar, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 14 (1): 12-47., <https://doi.org/10.53881/hiad.1065574>

Lisans: Bu makalenin kullanım izni Creative Commons Attribution-NoCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) lisansı aracılığıyla bedelsiz sunulmaktadır.

sağlığını ön plana almıştır. Araştırmamızda DTO, Avrupa Birliği'nin yanısıra Türkiye Amerika, Japonya Çin İngiltere gibi ülkelerin ticaret anlaşmaları ele alınmıştır. Sağlık krizi ortaya çıktıkça, ticaret politikası, çözümü için uluslararası ticaretin önemi ortaya çıkmıştır. Bu araştırmada uluslararası ticaret anlaşmalarının, pandemi döneminde, ticaretteki engelleri nasıl çözdüğü, sübvansiyonların, ticaretteki engellerin kaldırılmasındaki etkileri, insan sağlığı söz konusu olduğunda evrensel bir değer olan yaşama hakkı sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı konularına yer verilmiştir. Araştırmada ayrıca DTÖ'nün gelişmiş ülkelerin lehine kararlar alıp almadığı konusu ele alınarak uluslararası ticaret anlaşmalar çerçevesinde ekonomik işbirliklerine yer verilmiştir. Literatür taranarak uluslararası ticaret anlaşmaları konusu ve tarafları incelenmiştir. Uluslararası ticarete 1990'da 50'den bugün ise 300'den fazla ticaret anlaşması bulunmaktadır. Bu anlaşmaların çoğu, ticaretin ötesinde “derin” entegrasyonu sağlamayı hedefleyerek erişimlerini tarifelerin çok ötesine genişletmiştir. Bu derin ticaret anlaşmalarının ticareti ve ticaret dışı sonuçları nasıl etkilediği ve COVID-19 sonrası dünyada ticari ilişkileri nasıl şekillendirebilecekleri konusu bu araştırmanın amaçları arasında yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: DTÖ, COVID-19, Ekonomik işbirliği, Uluslararası Ticaret Anlaşmaları, Avrupa Birliği

Alan Tanımı: Uluslararası Ticaret, Hukuk

AFTER COVID 19 AGREEMENTS in INTERNATIONAL TRADE

Abstract

Declared as a pandemic by WHO in 2020, Covid 19 changed the balances in international trade. According to a study by Johns Hopkins University in the USA, since the Covid 19 virus emerged in China in December, more than 11.3 million cases of COVID-19 have been reported worldwide, with recoveries exceeding 6.1 million. (Rehinov, 2021). COVID-19, which has caused the formation of new trade routes and new trade unions in global trade, has affected the GDP of developed developing countries in the world and has become an increasing concern for developing countries. Tariffs and other restrictions on imports have disrupted the flow of products to developing countries. While Covid-19 is deadly in Europe and North America, the number of cases is increasing in developing countries. When we examine the data of international organizations that direct

international trade, we see that international trade agreements focus on the health materials and agricultural materials sector. The increase in the loss of life in the pandemic, the nationalism of the vaccine and the lack of emergency response materials in the health sector forced countries to cooperate, and each country prioritized the health of its citizens. In our research, trade agreements of countries such as DTO, European Union as well as Turkey America, Japan China England have been discussed. As the health crisis unfolded, the importance of international trade for trade policy and resolution emerged. In this research, how international trade agreements solved the barriers to trade during the pandemic period, the effects of subsidies on removing barriers to trade, the right to life, which is a universal value when it comes to human health, and the right to benefit from health services are included. In the research, the issue of whether the WTO has taken decisions in favor of the developed countries has been discussed and economic cooperations within the framework of international trade agreements have been included. The subject and parties of international trade agreements were examined by scanning the literature. There are more than 300 trade agreements in international trade, up from 50 in 1990. Many of these agreements have expanded their reach far beyond tariffs, aiming at achieving “deep” integration beyond trade. The subject of how these deep trade agreements affect trade and non-trade results and how they can shape trade relations in the post-COVID-19 world are among the aims of this research.

Key Words: WTO, COVID-19, Economic cooperation International Trade Agreements, European Union

JEL Code: F1

1. GİRİŞ

Uluslararası ticaret, ekonomik ilişkilerin ulus devletin egemen iradesiyle, hukuki çerçevede ilişkilerin düzenlenmesidir. Tarafların serbest iradeleri ile karşılıklı uyumsuzlukların çözümü ulusal ve uluslararası anlaşmalarla mümkündür. Kurumların irade serbestisine göre koydukları kurullarla düzenlenen uluslararası anlaşmalar, imzalandıkları andan itibaren hukuki sonuç doğurarak irade uyumu sonucu tarafları bağlamaktadır.

Uluslararası yatırım anlaşmaları, taraf ülkeleri yatırıma teşvik eden anlaşmalardır. Taraf devletlerin sayısına göre iki taraflı ve çok taraflı yatırım anlaşmaları

uluslararası yatırım anlaşmaları, iki taraflı ve çok taraflı olarak ayrı ayrı ele alınacaktır.

2. ULUSLARARASI TİCARET ANLAŞMALARI ve TÜRKİYE

2.1. İki Taraflı Yatırım Anlaşmaları

İki taraflı yatırım anlaşmaları, bir devletin tabiiyetindeki gerçek ve tüzel kişilerin başka bir devlette yapacakları yatırımların, hukuki anlamda korunmasını ve teşvikini amaçlayan uluslararası anlaşmalardır. Bu anlaşmalar Türkiye'de Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmaları (YKTK Anlaşmaları), dünyada ise Bilateral Investment Treaties (BITs) olarak adlandırılırlar. Türkiye'de ise 1954 yılında 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden sonra, yabancı yatırımcıların ülkeye çekilebilmesi konusu daha çok gündeme gelmeye başlamıştır. Bu bağlamda, ilk kez 1962 yılında Almanya ile YKTK Anlaşması imzalanmış, 1985 yılından itibaren de bu anlaşma müzakerelerine hız verilmiştir .YKTK Anlaşmaları, yatırımcının temel hak ve menfaatlerinin uluslararası hukuk temelinde korunmasını, kamulaştırma veya devletleştirme halinde yatırımın gerçek bedelinin gecikmeksizin ödenmesi ve transferini, transferlerin gecikmeksizin yapılmasını, savaş veya iç karışıklık hallerinde milli muamele ilkesi çerçevesinde zarar gören yatırımcılara tazminat ödenebilmesini ve uluslararası tahkim imkanlarının tanınmasını garanti altına almaktadır (Ozbakir, 2021) Avrupa'nın çeşitli büyük ekonomik merkezlerinde kurulmuş olan uluslararası tahkim merkezleri de yatırım uyuşmazlıklarının çözümü için bir mekanizma olarak kabul edilmektedir. Türkiye, 2021 Mayıs ayı itibari ile Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşma'sını imzalamıştır ve bu anlaşmaların 81'i halen yürürlüktedir.

2.2.Çok Taraflı Yatırım Anlaşmaları

Çok taraflı yatırım anlaşmaları, ikiden fazla ülke arasında yapılan ve birbirlerinin topraklarında gerçek ve tüzel kişiler tarafından yapılan yatırımları korumaya ve geliştirmeye yönelik hükümler içeren anlaşmalardır. Önemli çok taraflı yatırım anlaşmalarının bazıları şunlardır;

- Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) (Yerini ABD-Meksika-Kanada Ticaret Anlaşması'na (USMCA) bıraktı.),
- Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (ASEAN),

- Güney Ortak Pazarı (MERCOSUR),
- Trans-Pasifik Ortaklığı (TPP).

Bölgesel bazda koruma sağlayan bu anlaşmaların yanı sıra, sektörel bazda koruma sağlayan “Enerji Şartı Anlaşması (Energy Charter Treaty)” da bulunmaktadır. Türkiye de bu sözleşmeye taraftır. Günümüzde 2800'den fazla iki taraflı yatırım anlaşması ve 300'den fazla serbest ticaret anlaşması mevcuttur (Özbakır, 2021). Dünya Ticaret Örgütü (WTO) de Nisan ayında dünya ticaret hacminin 2020 sonunda bir önceki yıla göre yüzde 32 azabileceği tahmininde bulunmuştur. Nitekim dünya ticareti yılın birinci çeyreğinde yüzde 3, ikinci çeyreğinde ise yüzde 18,5 azalmıştır. Ne var ki WTO ekonomistleri, yılın üçüncü çeyreğinden itibaren küresel ticaretin yeniden artış eğilimine geçtiğini ve toparlanmanın beklenenden daha erken olabileceğini bildirmiştir. WTO'nun bildirdiğine göre hava kargo ve deniz konteyner miktarı, otomobil satışları ve yurtdışı siparişlerindeki artışlar küresel ticarete kötü günlerin geri kaldığına işaretir (Riskler, 2020) Uluslararası hukukta anlaşmanın tarafları, ülkeler, uluslararası örgütlerdir. Uluslararası anlaşmalar, taraflar arasında, uluslararası hukuka uygun olarak haklar ve yükümlülükler doğurmaktadır. Akit üzerinde, değiştirme, sona erdirmeye, birleştirme yetkisi, anlaşmanın tarafları arasında gerçekleştirilmektedir. Uluslararası anlaşmaların onaylandıktan sonra iç hukuka uygun hale getirilmesi, kodifiye edilmesi, gerekmektedir. İç hukuka uyarlanan uluslararası ticaret anlaşmalarının amacı, uluslararası toplumda, ticaret özgürlüğünün ve karşılıklı güven ve istikrar ortamını sağlanması, malların, sermayenin ve işgücünün, serbest dolaşımın ticaretin önündeki engellerle, ticaret kısıtlamalarının azaltılması ve uyuşmazlıkların çözümlenmesidir. Ulus devletler kanunlarına ekledikleri maddelerle uluslararası anlaşmalara hukuki nitelik kazandırmıştır. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti'nde, 1982. Anayasası'nın 90 maddesine göre uluslararası anlaşmalar kanun hükmündedir ifadesi de uluslararası ticaret anlaşmalarının kanunlarla eşit olduğu ifade edilmiştir. Ulusların girişimcilerin uluslararası ticarete güvenli etkili verimli bir şekilde çalışabilmelerini kolaylaştırmış, ülkelerin ikili ilişkilerinde ticari ve ekonomik sağlık konularında anlaşmalarının yürürlüğe girmesini ve ikili ilişkilerin, uluslararası örgütlerin etkili ve verimliliğini arttırmıştır. Uluslararası anlaşmalar, tarafların sayısına ya da ilişkilerdeki durumuna göre ikili ya da çok taraflı anlaşma olarak sınıflandırılır. İkili ticaret anlaşmalarının bir kısmı sınırlı sayıda veya sadece bir konuda yapılan düzenlemelere ilişkindir. Bunlar bazen belirli mallara ilişkin tarife ve kotaların belirlenmesi, ikili ticari ilişkiler önündeki engellerin kaldırılması, işgücü ve sermaye dolaşımının sağlanması gibi somut taahhütleri, bazen de karşılıklı ticari

ilişkilerin geliştirilmesine yönelik niyetleri içerir. Ticari ilişkilerin çok taraflılaşması ile birlikte ikili ticaret anlaşmalarının yerini giderek çok taraflı ticaret anlaşmaları almıştır. Çok taraflı ticaret anlaşmaları, taraf devletlerin yetkileri, hak ve yükümlülükleri üzerinde olduğu kadar, hukuk kuralları ve yargı erkleri üzerinde de etkilidir. Bu nedenle taraf devletlerin iç hukukunda belirli düzenlemelerin yapılmasını gerekli kılmaktadır. Bölgesel serbest ticaret anlaşmaları, taraf devletlerin mal ve hizmetleri için bir ortak pazar oluşturan anlaşmalardır (Eraltuğ, 2012). Covid-19 salgınının ortaya çıkması aslında son yıllarda çeşitli nedenlerle azalan küresel işbirliği ve zayıflayan küresel sistem üzerindeki baskıyı daha da artırmıştır. Bu süreçte inisiyatif alması beklenen BM, AB, DTÖ, DSÖ gibi bölgesel ve küresel örgütler, kendilerinden beklenen küresel koordinasyon ve liderlik görevini yerine getirememiş ve salgını yönetmede etkisiz kalmışlardır. Bu süreçte küresel güçlerin sorumluluk almak bir yana, temel koruma malzemelerine ulaşamama, hastaları seçerek tedavi etme, ölenleri taşıyacak tabut ve gömecek yer bulamamaları ayrıca devletlerin tıbbi cihaz ve maskelere el koyması gibi davranışları krizi daha da derinleştirmiştir. Covid-19 salgınının küreselleşmeyi, ulus devletlerle iş birliğinin artması, küresel yapının güçlenerek yoluna devam etmesi ve küresel sistemin reforma tabi tutularak değişmesi yönünde farklı şekillerde etkileyeceği öngörülmektedir. Salgın, küresel iş birliği, yönetim ve dayanışmanın kırılmasını gözler önüne sermiş küresel düzen ciddi yara almış ve küresel örgütler derin bir meşruiyet krizine girmiştir. Bunun nedeni küresel sistemin, bu sistemi oluşturan küresel güçlerin çıkarlarına aykırı davranmasının mümkün olmamasıdır. Bu haliyle küresel düzen, sayıca az olan belirli güçlere ve gruplara refah sağlarken geri kalanlar için işgal, zulüm, sömürge ve savaş getirmiştir. Salgının küreselleşmeye etkisi ile ilgili birkaç öngörü bulunmaktadır. Bunlar; küresel sistemin ulus devletlerle iş birliğini artırması, küresel yapının güçlenerek yoluna devam etmesi ve küresel sistemin reforma tabi tutularak değişmesi şeklindedir. Türkiye’de Ticaret Bakanlığı tarafından uluslararası anlaşmalar imzalanarak dış ticaret açığının kapatılması için ihracatın artırılması hedeflenmiştir. Türkiye’nin imzaladığı uluslararası ticaret anlaşmalarından bazıları şunlardır:

- Ticaret ve Ekonomik İşbirliği (TEİ) Anlaşmaları
- Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması (YKTK) Anlaşmaları
- Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi (ÇVÖ) Anlaşmaları
- Türkiye-İran Tercihli Ticaret Anlaşması (TTA) Metni ve Ekleri
- Dünya Ticaret Örgütü
- Hizmet Ticareti Anlaşmaları ve Müzakereleri

- Gümrük alanında Karşılıklı İdari Yardım Anlaşmaları (www.ticaret.gov.tr, 2022).

Türk firmalarının, uluslararası alanda ticaret yapabilmeleri için yabancı ülkelerin öne sürdüğü sorunların yurt dışında yetkililer ve kurumları nezdinde sorun çözmeye odaklı şeffaf, adil olarak takip edilebilecek bir sözleşme imzalanması amaçlanmaktadır (www.ticaret.gov.tr, 2022).

Bilişim teknolojisindeki hızlı ilerleme, ülkelerin dış ticaret hacmini arttırmış, ticaretin serbestleşmesi, rekabetin artması, ticarete engellerin kotaların kaldırılması serbest ticaret bölgelerinin artması, pandemi krizi de eklenince uluslararası ticari engellerinin kalkması için uluslararası ticari anlaşmaların zorunluluğu ve önemi anlaşılmıştır. Küreselleşme ekonomik bütünleşme, pandemi sonrası yabancı yatırımcının istikrarlı ülke ekonomisi arayışı, uluslararası rekabetin artması, uluslararası pazarlarda rakip devletlerin, çok uluslu şirketler, sermaye ve doğrudan yatırımları üretim maliyetini azaltmak kaygısıyla ücretlerin yüksek olduğu ülkelere düşük olduğu ülkelere taşımakta, serbest ticaret anlaşmalarının gelişmesi ve uluslararası ticaret engellerinin azaltılması, devletleri yabancı sermaye ve yatırımları, ülkeleri çekebilmek için iç hukuk kurallarını değiştirmeye sevk etmiş, anlaşmaların imzalanmasını hızlandırmıştır.

2.3.Bölgesel Ticaret Anlaşması (BTA)

Bölgesel Ticaret Anlaşması (BTA), çoğunlukla aynı coğrafi bölgede yer alan ülkelerin, aralarındaki dış ticaret engellerini kaldırarak, ticareti karşılıklı olarak serbestleştirmeleri durumudur. BTA'lar dört grupta toplanabilir: Tercihli Ticaret Anlaşmaları, Serbest Ticaret Bölgesi, Gümrük Birliği ve Ortak Pazar gibi anlaşmalar, bunlardan birkaç tanesidir (Bakan, 2012).

Tüm dünyada Bölgesel Ticaret Anlaşmaları (BTA)'nın sayısı özellikle 1980'lerden sonra artış göstermiştir. Küresel ticaretin yapısının değişmesi, küresel ticaretteki aktörlerin farklılaşması, yeni sorunların ortaya çıkması ve de en önemlisi Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'nün bu sorunların çözümünde yetersiz kalması ülkeleri ticaret anlaşmaları yapmaya sevk etmiştir. Son dönemde yapılan anlaşmaların içeriği de yeni konuların gündeme gelmesiyle değişmiştir. Daha fazla düzenlemenin hükme bağlandığı daha fazla alanı kapsayan bu anlaşmalar, "Derin Ticaret Anlaşmaları" olarak anılmaktadır. Türkiye'de son dönemde daha fazla Bölgesel Ticaret Anlaşmaları yapılmaktadır. Türkiye'de yürürlükte olan bir

Gümrük Birliği Anlaşması ve 21 tane Serbest Ticaret Anlaşması (STA) bulunmaktadır (Yılmaz, 2020).

Yeni bir UNCAD araştırması, bölgesel ticaret anlaşmaları (RTA) içindeki ticaretin COVID-19 krizi sırasında nispeten daha dayanıklı olduğunu ortaya koyuyor. Genel olarak, RTA'lar içindeki ticaret, pandemi sırasında anlaşmasız ticarettten yaklaşık 5,6 puan daha düşük oranda azalmıştır. Analiz ayrıca entegrasyon seviyesinin önemli olduğunu da tespit etmiştir. Derin bölgesel ticaret anlaşmaları, küresel şoka karşı nispeten daha iyi bir istikrar sağlamıştır. Daha da önemlisi, sonuçlar gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkelerin bölgeleri arasında kısmen heterojenlik göstermektedir.

2.3.1. Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık (kısaca BKEO; İngilizce: Regional Comprehensive Economic PartnersHİP (RCEP))

Dünya nüfusunun ve GSYH'sinin (gayri safi yurt içi hasılat) yaklaşık yüzde 30'unu oluşturan, 15 ülkenin katılımıyla imzalanan ve dünyanın en kapsamlı serbest ticaret anlaşması olarak bilinen Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık Anlaşması (RCEP) bugün itibarıyla yürürlüğe girdi. Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) ülkeleri, Brunei, Kamboçya, Endonezya, Laos, Malezya, Myanmar, Filipinler, Singapur, Tayland ve Vietnam'ın yanı sıra Avustralya, Çin, Japonya, Yeni Zelanda ve Güney Kore arasında 15 Kasım 2020'de Vietnam'ın ev sahipliği yaptığı sanal ASEAN Zirvesi'nde imzalanan RCEP, Asya-Pasifik'te ticaretin serbestleştirilmesini ve ekonomik entegrasyonu kolaylaştırmayı amaçlamaktadır. RCEP, Japonya'nın hem Çin hem de Güney Kore ile birlikte yer aldığı ilk ticaret anlaşması olması nedeniyle de kritik önem taşıyor (<https://www.milliyet.com.tr/arama/rcep>, 2022).

Literatürü incelediğimizde BTA'lar üzerine yapılmış birçok çalışmada BTA'nın ticaret yaratma ve ticaret saptırma etkisi olduğu ifade edilmektedir. Sonuçlar örneklemeindeki ülkelere ve kullanılan ekonometrik yöntemlere göre değişmektedir. Claussing (2001), Kanada ve ABD arasındaki ticarete endüstri seviyesinde odaklanmış, serbest ticaret anlaşması sonucu ticaret yaratmanın kesin olduğunu ticaret saptırmanın ise bazı endüstrilerde ortaya çıktığını bulmuştur. Trefler (2004) da aynı anlaşmayı incelemiş hem ticaret yaratma hem de ticaret saptırma etkisini bulmuştur. Ancak net etkinin refah artırıcı olduğunu da vurgulamıştır. Magee (2008), 133 ülkeyi incelediği çalışmasında ticaret yaratmanın ticaret saptırmadan daha fazla olduğunu bulmuştur. Petri ve Plummer (2016) ise Trans Pasifik Ticaret

Ortaklığı (Trans Pasific Trade Partnership, TPP) üzerine yaptıkları çalışmada 12 ülke için refah artışı bulmalarına rağmen Çin, Hindistan ve Tayland için ticaret saptırma etkisi bulmuşlardır.

BKEO (Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık) Çin, Japonya ve Güney Kore (Asya'daki en büyük dört ekonomiden üçü) arasındaki ilk serbest ticaret anlaşmasıdır ve Çin'i de içeren ilk çok taraflı serbest ticaret anlaşmasıdır. Anlaşmanın imzalandığı tarihte, analistler bunun COVID-19 salgını sırasında ekonomiyi canlandırmaya yardımcı olacağını, "ekonomik ağırlık merkezini Asya'ya doğru çekeceğini" ve Çin'in bölgedeki etkisini artıracığını tahmin ettiler.

Uluslararası anlaşmalar, Çin, Japonya ve Güney Kore için büyük faydalar sağlarken Amerika Birleşik Devletleri ve Hindistan için kayıplar sağlamaktadır. Ticaret savaşı 2030 yılına kadar yıllık 301 milyar dolara yükselen büyük küresel kayıplara neden olurken yeni anlaşmalar, ticaret savaşının küresel etkilerini küresel olarak dengelemektedir. RCEP, Doğu Asya'nın karşılıklı bağımlılığını güçlendirmekte, üyeler arasındaki ticareti 428 milyar dolar artırmakta ve üye olmayanlar arasındaki ticareti 48 milyar dolar azaltmaktadır. Bu değişimler, bölgesel bağları 1990'larda önerilen kurumsal düzenlemelere yaklaştırmakta ve Çin, Japonya ve Güney Kore arasında daha fazla işbirliğini teşvik etmektedir.

23 ülkenin devlet ve hükümet başkanları, gelecekte yaşanabilecek pandemilere karşı koordinasyon ve dayanışmanın geliştirilmesi için uluslararası bir antlaşma çağrısında bulunarak koronavirüs salgını sürecinde yapılan hatalardan ders çıkarılması gerektiği vurgulamıştır. "Gelecekte de salgınlar ve ciddi sağlık krizleri yaşanacağına ve bunun an meselesi olduğuna işaret edilen bildiride yapılacak bir uluslararası antlaşmayla sağlık sistemi, tehlikelere karşı uyarı sistemleri, ilaç, koruyucu donanım ve aşılarda daha iyi dağıtım alanlarında iş birliğinin artırılacağına dikkat çekilmektedir. (Gelecekteki salgınlara karşı uluslararası antlaşma çağrısı, 2021).

BAE'nin Hindistan ve Endonezya Serbest Ticaret Görüşmeleri Körfez ülkesi Birleşik Arap Emirlikleri ile Hindistan ve Endonezya arasındaki serbest ticaret görüşmelerinin olumlu etkileri görülmüştür. Suudi Arabistan ile artan ekonomik rekabet karşısında Hindistan, İngiltere, Güney Kore, Etiyopya, Endonezya, İsrail, Kenya ve Türkiye olmak üzere sekiz ülke ile ekonomik anlaşmalar yapılması planlanmıştır. (Birliği, 2021)

ASEAN ekonomisine 39,4 milyar ABD Doları ekleyecek bir anlaşmaya yol açabilecek serbest ticaret görüşmeleri Kanada ile başlamıştır. Tedarik zincirlerini çeşitlendirmeye, ticareti ve yatırımı artırmaya ve Kanada ile ASEAN'ın açık pazarlar ve kurallara yönelik ortak taahhüdünü güçlendirmeye yardımcı olacak bir serbest ticaret anlaşması potansiyelini vurgulayan ortak bir bildiri yayınlanmıştır. Kuzey Amerika ile Güneydoğu Asya ülkelerine 38 milyonluk bir pazara erişim sağlayan ilk ASEAN serbest ticaret anlaşması olması hedeflenmiştir.

Singapur ve Avustralya arasında karbon emisyonlarını düşürmek, yeşil ve sürdürülebilir ekonomiye geçişi hızlandırmak üzere Yeşil Ekonomi Anlaşması (GEA) geliştirilmesinin kararlaştırılmıştır. . Bu anlaşma ile yatırım ve ticaretin işletmeler üzerindeki düzenleyici yüklerin azaltılması ile desteklenmesi ve kolaylaştırılması, çevresel ürünlerin ve hizmetlerin ticaretinde tarife dışı engellerin kaldırılması ve düşük emisyonlu yeşil teknoloji algısının hızlandırılması hedeflenmektedir.

Çin ve Latin Amerika arasındaki ticari ilişkiler son yirmi yıldır önemli ölçüde artarak ABD-Latin Amerika ilişkilerine kıyasla giderek daha çok ön plana çıkmaya başlamıştır. Çin'in, Latin Amerika için ihracat pazarı olarak önemi, ABD ile karşılaştırıldığında büyük bir avantajla artmaya devam etmesi beklenmektedir.

3.USMCA TİCARET ANTLAŞMASI

Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Meksika ve Kanada arasında yapılan "Yeni Serbest Ticaret Anlaşması" USMCA'da tarafların her konuda fikir birliğine vardığı görülmüştür. 1994'te imzalanan Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması'nın (NAFTA) yerini alacak olan USMCA, Ağustos 2017'de yeniden müzakereye açılmış, yaklaşık 1,5 yıl süren sert pazarlıkların ardından önemli değişikliklere uğramıştır.

4. DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ ANLAŞMALARI

DT.'nün işleyişi farklı alanların piyasalaşmasını sağlayan çok taraflı anlaşmalar üzerindedir. Ülkeler DTÖ'ye üye olduklarında bu anlaşmaların tamamının tarafı olurlar ve anlaşma hükümleri uluslararası hukuk düzleminde bağlayıcı olduğu için anlaşmazlıklar tahkim mahkemelerinde çözümlenir. Anlaşmaların genel hedefi hayatın tüm alanlarının piyasalaşması ve ticarileşmesinin sağlanmasıdır. (TANIK*, 2021)

Ülkelere DTÖ'ye üye olduklarında tanınan on yıllık geçiş süresi genel olarak 2015 yılında dolmuştur. DTÖ, 15 Aralık 1993'te sona eren Uruguay Round'da varılan anlaşma gereğince 15 Nisan 1994 tarihinde Fas-Marakkeş'te imzalanan "Marakkeş Protokolü" çerçevesinde, 1 Ocak 1995'ten itibaren geçerli olmak üzere kurulmuştur. DTÖ Anlaşmaları'nın temel prensipleri:

- Gümrük tarifelerinin azaltılması ve miktar kısıtlamalarının kaldırılması yoluyla dünya ticaretinin serbestleştirilmesi,
- Üye ülkeler arasında "ayrımcılık" yapılmaması (En çok kayırlan ülke prensibi),
- Milli muamele'dir. (ITKIB, 2022).

Ticaret anlaşmazlıklarını çözmek, DTÖ'nün temel faaliyetlerinden biridir. Bir üye hükümet, başka bir üye hükümetin DTÖ'de yaptığı bir anlaşmayı veya taahhüdü ihlal ettiğine inandığında bir anlaşmazlık ortaya çıkar. DTÖ, dünyadaki en aktif uluslararası uyuşmazlık çözüm mekanizmalarından birine sahiptir. 1995'ten bu yana, DTÖ'ye 607 anlaşmazlık getirildi ve 350'den fazla karar verildi.

DTÖ', hukukun üstünlüğü , ticaret sisteminin daha güvenli ve öngörülebilir hale getirilmesini ilke edinmesi gerekirken Covid 19 döneminde gelişmekte olan ülkelere beklenen desteği vermediği görülmüştür.

DTÖ anlaşmaları malları, hizmetleri ve fikri mülkiyet konularını ele almıştır. Serbestleştirme ilkelerini ve izin verilen istisnaları açıklamaktadır. Bunlar, tek tek ülkelerin gümrük tarifelerini ve diğer ticaret engellerini düşürme ve hizmet pazarlarını açma ve açık tutma taahhütlerini içerir. Anlaşmazlıkları çözmek için prosedürler belirlerler (2022).

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) nezdinde devam eden E-ticaret, Kalkınma İçin Yatırımın Kolaylaştırılması ve Ulusal Düzenlemeler müzakerelerine ilişkin son toplantılar 15-19 Temmuz 2019 tarihleri arasında Cenevre'de gerçekleştirilmiştir. Günümüz küresel ekonomik ilişkilerinde önemli bir paya sahip olan e-ticaret, DTÖ'nde sıklıkla gündeme gelen ve belirli prensiplere bağlanması önerilen alanlar arasında yer almaktadır. Bu kapsamda, üye devletlerce e-ticaret konusunda "Ortak Bildiri" oluşturulmasına yönelik son tur müzakereler 15-17 Temmuz 2019 tarihleri arasında, Cenevre'de ilgili tarafların katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Konuya ilişkin çalışmaların Eylül-Aralık 2019 döneminde de gerçekleştirilecek müzakerelerle devam etmesi öngörülmektedir.

“Kalkınma İçin Yatırımın Kolaylaştırılmasının Dostları” grubu tarafından, Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC)’nin inisiyatifi ile başlatılan ve DTÖ üyelerince akdedilecek bir yatırım anlaşması çerçevesinde yatırım süreçlerinin belirli standartlara bağlanarak kolaylaştırılmasını hedefleyen girişimin gayri resmî görüşmelerinin sonuncusu, taraf devletlerce sunulan metin önerileri ile 18 Temmuz 2019 tarihinde DTÖ nezdinde Cenevre’de gerçekleştirilmiştir. Söz konusu girişim kapsamında Ekim-Aralık 2019 tarihleri arasında sürdürülecek müzakereler ile bir yandan anlaşmaya taraf devletlerin sayısının artırılması diğer taraftan ise tasarlanan anlaşma metninin geliştirilmesi hedeflenmektedir (<https://uaabgm.ticaret.gov.tr/haberler/dunya-ticaret-orgutu-nezdinde-e-ticaret-kalkinma-icin-yatirim-kolaylastirilmasi>)

4.1. TRIPS VE DUHA Deklarasyonu

2001 yılında DTO üyeleri tarafından kabul edilmiştir. Fikri mülkiyet sisteminin sağlık politikası bağlamının çerçevesinin çizilmesine yardımcı olmuştur. Üç uluslararası kuruluş, Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (WIPO) ve Dünya Ticaret Örgütü (WTO), artan uluslararası çabaların bir parçası olarak fikri mülkiyet, ticaret ve halk sağlığı alanında işbirliği yaparak sağlık teknolojilerinde yenilik ve tüm ülkelerde hastalar için uygun fiyatlı yeni ve daha etkili ilaçların mevcudiyetini sağlamayı hedeflemiştir.

Yenilikçiliği ve sağlık teknolojilerine erişimi teşvik etmeye yönelik uluslararası çabalar yüzyılın başından beri artmıştır. Üç örgütün halk sağlığı, yenilik ve fikri mülkiyet ile ilgili konularda çalışmak için kendi farklı, ancak tamamlayıcı yetkileri vardır: WIPO, gelişmekte olan ülkeler için çok çeşitli özel teknik ve hukuki yardım programlarına sahiptir (https://www.wto.org/english/tratop_e/trips_e/who_wipo_wto_e.htm, 2022).

Doha Deklarasyonu'nda tanımlanan esneklikler arasında “zorunlu lisans verme hakkı” yer almaktadır. Patent sahibinin rızası olmadan patentli bir buluştan belirli bir şekilde yararlanmak için bir devlet makamı veya mahkeme tarafından zorunlu bir lisans verilir. Bu mekanizma genellikle çoğu patent yasasında mevcuttur, TRIPS Anlaşması kapsamında izin verilen bir seçenek veya esneklik olarak kabul edilmektedir .

TRIPS Anlaşması'nın yeni mükerrer 31. Maddesi , bu sisteme tam yasal etki sağlamakta ve düşük maliyetli jenerik ilaçların, münhasıran bu ürünleri kendileri

üretmeyen ülkelerin ihtiyaçlarına hizmet etmek amacıyla zorunlu bir lisans altında üretilmesine ve ihraç edilmesine izin vermektedir. Üyeler TRIPS değişikliğinin pratik sonuçlarına aşına olduklarından, son yıllarda kabul oranı önemli ölçüde arttı:

DTÖ TRIPS Konseyi TRIPS halk sağlığı değişikliğini henüz kabul etmeyen DTÖ üyelerini hızlı bir şekilde halk sağlığı değişikliğini kabul etmeye çağırıştır. Değişiklik, hem potansiyel ihracatçıların hem de ithalatçıların mevzuat kabul etmeleri ve üretim kapasitesi sınırlı olan veya hiç olmayan ülkelerin farmasötiklerin patentli olduğu ülkelerden uygun fiyatlı jenerikleri ithal etmesine izin vermek için gerekli araçları oluşturmaları için güvenli ve sürdürülebilir bir yasal temel sağlamayı amaçlamaktadır. Gittikçe daha fazla DTÖ üyesi, sistemi yasalarında uygulamak için pratik adımlar atıyor. Küresel ilaç ihracatında potansiyel tedarikçi yelpazesine erişmek için yenilikçi tedarik stratejileri sağlayan Fikri Mülkiyet Anlaşması'nda 23 Ocak 2022 'de değişiklik yapılarak gelişmekte olan ülkelere DTÖ kuralları uyarınca uygun fiyatlı ilaçlara erişim imkanı sağlanmıştır.

AB ayrıca, Fikri Mülkiyet Haklarının Ticaretle Bağlantılı Yönleri Anlaşması'nın (TRIPS Konseyi) uygulanmasından sorumlu DTÖ organına fikri mülkiyet konusunda özel bir bildirimde bulunarak, fikri mülkiyete ilişkin üç noktanın her biri hakkında daha fazla ayrıntı ve netlik sağlayarak. TRIPS Anlaşmasındaki özel hükümlerle ilişkilendirmiştir.

COVID-19 sonrası pandeminin hızla yayılmasını önlemek amacıyla hükümetlerin uyguladığı kısıtlamalar, iş yerlerinin kapatılması, sokağa çıkma yasağı gibi birçok ticaret kısıtlamaları getirmiştir. Bu durum DTÖ'nü uluslararası yeni anlaşmalar yapmaya zorlamıştır. Uluslararası ticarete korumacılığa karşı modern ticaret anlaşmaları sadece ticareti değil, uluslararası yatırım ve emek akışları ve fikri mülkiyet haklarının ve çevrenin korunması gibi bir dizi politika alanını da kapsamaktadır .Bu anlaşmalar ekonomik kalkınma için önemlidir. Kuralları, ülkelerin ve dolayısıyla içinde yaşayan ve faaliyet gösteren insanların ve firmaların nasıl işlem yaptığını, yatırım yaptığını, nasıl çalıştığını ve nihayetinde nasıl geliştiğini etkilemektedir. Dünya Bankası ile Uluslararası Ticaret Merkezi (ITC), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), Birleşmiş Milletler'den uzmanlar arasındaki işbirliğinin sonucu olan Derin Ticaret Anlaşmaları El Kitabı'nı yayınlayan Dünya Ticaret Örgütü, Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) ve Dünya Ticaret Örgütü (WTO). El Kitabında,

ticaret anlaşmalarının "derinleştirilmesine" ilişkin yeni veriler ve analizler ele alınmıştır. Covid 19 aşısının temini dünya genelinde devletlerin önemli sorunlarından birisi olduğundan uluslararası ticaret anlaşmaların birçoğunun aşı ve ilaç ticareti ile ilgili olduğu görülmüştür.

4.2. Covid 19 sonrası Aşı ticareti ile ilgili dünyada yapılan Uluslararası Ticaret Anlaşmalar

Aşı ve ilaçlar için üretim kapasitesine sahip gelişmekte olan ülkeler üretimi bir an önce artıracak yöntemler bulmaktansa, fikri mülkiyet haklarını ilaç şirketleri yararına korumayı öncelik haline getirmiş görünmektedirler. Hindistan ve Güney Afrika, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) nezdinde bir başvuru yaparak, fikri mülkiyet korumasını sağlayan hükümlere ilişkin olarak, geçici süreyle, aykırılık izni talep etmişlerdir. Böylece, aşılarda patent sahibi şirketlerin, aksi durumda korunan, haklarını ihlal ettiklerinde, bu şirketlerin bulunduğu devletlerin DTÖ nezdinde kendilerini şikâyet etmelerini engellemeyi amaçlamaktadırlar. DTÖ Anlaşmaları altında ortaya çıkan engelleri aşmak için böyle bir aykırılık izninin tartışılıyor olmasının yanı sıra zorunlu lisanslama ve ulusal güvenlik istisnalarının ileri sürülmesi gibi yöntemler de önerilmektedir. Diğer yandan Avrupa Birliği, üye ülkelerde üretilen ve ön alım anlaşması yapılmış aşılarda üçüncü ülkelere ihracatını kısıtlayan düzenlemeler yapmıştır. Ticarete miktar kısıtlaması getiren bu tür düzenlemeler de kural olarak DTÖ Anlaşmalarına aykırıdır. DTÖ Anlaşmaları bağlamında bu denli önemli bir küresel salgın durumunda bile fikri mülkiyet haklarından vazgeçmeyen devletler, aşının adil paylaşılmasını engellemekte; tüm dünya nüfusu açısından öncelik grupları değerlendirmesi yapmaksızın, aşılarda öncelikle kendi nüfusu için isteyen devletler aşı milliyetçiliği yapmaktadırlar. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri António Guterres, aşı milliyetçiliği ve hatta zengin ülkelerde aşı istifçiliği olgusuna dikkat çekmesinin yanı sıra COVID-19 aşılarının küresel kamu malı olarak görülmesi çağrısında bulunmuştur (Skalar M. S., 2021).

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından oluşturulan COVAX, dünyanın orta ve düşük gelirli ülkelerinde yaşayan milyarlarca kişinin koronavirüse karşı aşılanabilmesi konusundaki küresel çabaların merkezindeki oluşum. COVAX, 2021 yılının sonuna kadar çoğu Afrika, Asya ve Latin Amerika'da bulunan orta ve düşük gelirli 91 ülkeye, en az 2 milyar doz aşı ulaştırarak, hastalık karşısında en korumasız insanların yüzde 20'sinin aşılanmasını sağlamayı hedeflemektedir.

COVAX'ın, Pfizer-BioNTech ya da Moderna gibi daha maliyetli yeni bir teknolojinin kullanıldığı pahalı aşılardan yerine daha ucuz aşılarla dayanan COVAX, AstraZeneca, Novavax ve Sanofi aşı adayları ile 400 milyon dozluk tedarik anlaşmaları yapmıştır. İngiltere ve Avrupa Birliği ülkeleri COVAX'ın en büyük bağışçılar iken ABD ve Çin ise mali bir taahhütte bulunmamıştır.

Dünya Bankası ve diğer çokuluslu mali kurumlar yoksul ülkelere COVAX üzerinden aşı almaları için düşük faizli krediler teklif etmektedir. Covax ile 2021'de 200 milyona kadar doz İtalya'nın başkenti Roma'da G20 Sağlık Zirvesi gerçekleştirilerek 300 milyon ek bir potansiyel arzı ile toplamda 500 milyon doz üzerinde anlaşma yapılmıştır (NEWS, 2022).

Tablo 1 Dünyada Covid 19 Sonrası Aşı Ticareti

Kaynak	Toplam Doz Sayısı	COVAX Aracılığıyla Sözleşmeli Tedarik	Doğrudan Bağışlar	Yurtiçi Tedarik	COVAX Aracılığıyla Bağışlar	AVAT Üzerinden Tedarik	İkili Anlaşmalar Yoluyla Tedarik
Amerika Birleşik Devletleri	277.251.760	43.908.341	2.156.140	-	226.529.826	-	4.657.454
Çin	116.401.822	26.312.800	19.898.340	-	-	-	70,190,682
Avrupa Birliği	106.636.608	25.602.457	14.044.638	-	49.403.853	-	17.585.659
Güney Afrika	82.347.212	-	-	10.814.592	-	71.510.400	22.220.36
Hindistan	28.632.000	18.625.000	1.005.000	-	-	-	9.002.000
Diğer	38.282.186	15,491,200	2.338.312	236.923.1	17.025.775	-	3.189.976
Toplam	649.551.588	129.939.798	39.442.430	11.051.515	292.959.454	71.510.400	104.647.990

Not: 31 Aralık 2021 itibariyle (Bakanlığı, 2022).

4.3. İhracat Yasakları ve DTÖ Anlaşmaları

Devletlerin COVID-19 sonrasında acil müdahalede kullanılan malzemelere getirdiği ihracat yasağı DTÖ ne üye 80 ülke tarafından. 2020 yılından itibaren yürürlüğe girdi. Medikal ürünlerin yanında tarım ürünlerine de getirilen ihracat yasağı, Hindistan, Kazakistan Vietnam El Salvador gibi ülkelerde görülmeğe başlanmıştır. Oysa GATT m. XI'de: "Hiçbir Akit taraf gümrük resimleri ve sair mükellefiyetler haricinde bir diğer akit taraf ülkesi menşeli bir malın ithali bir

diğer akit taraf ülkesine gönderilen bir malın ihracı veya ihraç maksadıyla satışı üzerinde kontenjan ithalât veya ihracat lisansları veya diğer her hangi bir usulle uygulanan memuriyet veya tehdit tesis edemez veya mevcutları idame ettiremez” şeklinde ifade edilen, ihracat yasağında kotalar, ihracatı engelleyen her türlü düzenlemelere yer vermiştir. Yasağın istisnaları GATT m. XI f. / 2’de I I şu şekilde ifade edilmiştir: “Gıda maddelerinin veya esas maddenin fıkdanı yüzünden İhracatçı bir akit tarafın maruz kaldığı müşkül durumu önlemek veya gidermek maksadıyla ihracata muvakkaten uygulanan memnuniyet veya tahditler”, istisna olarak gösterilmiştir. Gıda maddelerinden ihracat edilecek gıda maddeleri, temel mallar, hayati arz eksikliği gösterirse belli bir süre ihracat yasağı uygulanması uygun görülmüştür.

COVID-19 kapsamında DTÖ’ye bildirilen ihracat yasaklarının çoğu (ör. Brezilya, Mısır, Avustralya, Azerbaycan), geçici süre ile uygulanmak üzere yürürlüğe konmuştur. Geçici süreli ihracat yasaklarının süre açısından GATT m. XI f. / 2’ye uygun olduğu aşikârdır.

Estonya, Hindistan gibi sınırlı sayıda devlet tarafından bildirilen ihracat yasaklarında ise süre sınırlaması öngörülmemiştir⁴. Belirtilen yasakların COVID-19 krizi sona erdikten, bir diğer ifadeyle ihracat yasağı konmasını haklı kılan koşullar ortadan kalktıktan sonra yürürlükten kaldırılması gerekmektedir.

GATT m. XX / f. b ‘e göre Önlemlerin kamu sağlığını korumak için gerekli olup olmadığı değerlendirilmesinde (*necessity test*); (i) kamu sağlığı tehlikesinin ağırlığı, (ii) önlemlerin amaca uygunluğu ve (iii) önlemlerin ticarete olan etkisi dikkate alınmaktadır.

COVID-19 kapsamında uygulamaya konan ihracat yasaklarının GATT m. XX / f. b’de yer alan kamu sağlığı istisnasına uygun olduğu neticesine varılabilmesi için sayılan bu üç şartın yerine getirilmesi gerekmektedir.

Dolayısıyla COVID-19 kriziyle mücadelede gerekli medikal malzeme üreten DTÖ üyesi, kendi ülkesinde arz eksikliği olmasa dahi, dünya genelinde yaşananları dikkate alarak ihracat sınırlaması uygulayabilir (Akın, 2022)

5. ABD VE ÇİN SAVAŞI VE TİCARET ANLAŞMALARI

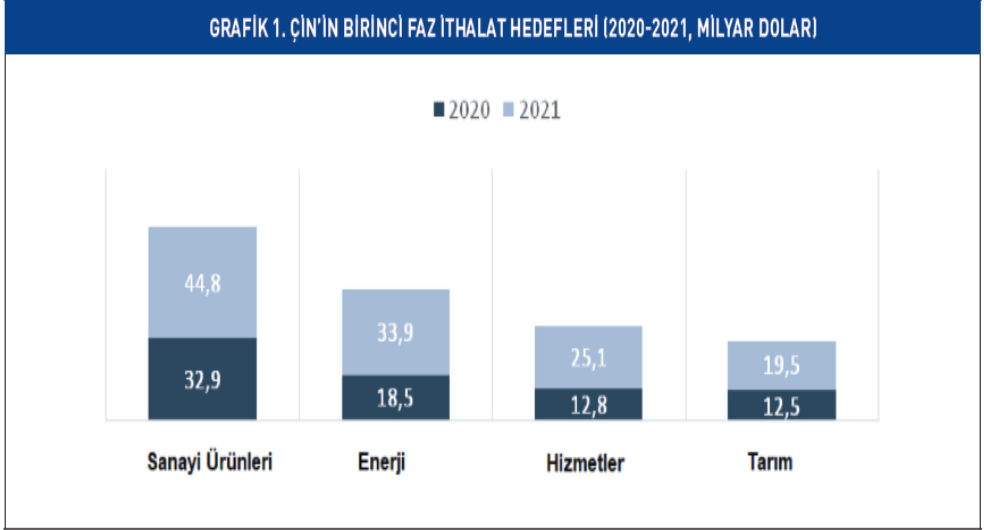
ABD, küresel anlamda süper güç olmanın avantajlarını sonuna kadar kullanmış fakat küresel sorunların çözümünde birçok kez geri durmuştur (Güder, 2020:

191). Trump'ın "Önce Amerika" sloganının salgın sürecinde ABD'ye çok zarar vereceği (Duran, 2020: 32) düşünülmektedir. ABD'nin Kyoto Protokolü'nü imzalamaması ve salgın sürecinde DSÖ'ye maddi desteğini dondurması ABD liderliğinde ciddi bir düşüşe yol açacaktır Trump'ın "Önce Amerika" söylemi ile birlikte ABD, siyasi açıdan milliyetçi ve ekonomik açıdan korumacı bir yapıya dönüşmüştür. Bu süreçte ABD'nin, BM, NATO ve AB gibi küresel örgütlere bakışı da çok şüpheli bir hale gelmiş ve kurumsal çok taraflılıktan hazzetmediği de ortaya çıkmıştır.

Öte yandan Covid-19 salgını önemli küresel aktörler olan AB'nin varlığını test etmiş, ABD'nin liderliğini ve ABD ile Çin arasında yaşanan gerilimi artırmış ve bu haliyle küresel sistemin devam edemeyeceğini göstermiştir. Küresel sistemin revizyonu ile birlikte salgının etkisiyle sosyal devlet anlayışı ilkesine uygun hareket eden, dünya siyasetindeki konumu ve etkinliği gittikçe artan ve pekişen yeni bir ulus devlet yapısının ortaya çıkacağı öngörülmektedir. Bu anlamda reel politığın küreselleşmeden ziyade ulus devletlere yönelimi artıracığı tahmin edilmektedir. Covid-19 salgını ile mücadelede Türkiye iyi bir performans göstermiş hem sağlık sistemi kapasitesi hem de ulusal ve uluslararası etkinliği açısından birçok ülkeden pozitif yönde ayrılmıştır (Aslan, 2021).

2019 sonunda ABD ve Çin aralarındaki savaşı durdurabilecek bir ateşkes konusunda anlaşmaya varmışlardır . 15 Ocak 2020'de ABD Başkanı Donald Trump ile Çin Devlet Başkanı Yardımcısı Liu her iki ülke arasında Birinci Faz Ticaret Anlaşması'nı (Phase One) imzalamıştır. Koronavirüs (COVID-19) dünyayı sarsarken anlaşmanın önemi kısmen azalmış gibi görünmektedir (Behsudi, 2020) "Amerika Birleşik Devletleri ve Çin Halk Cumhuriyeti Arasında Ekonomik ve Ticari Anlaşma" başlıklı belge fikri mülkiyet, teknoloji transferi, gıda ve tarım ürünleri ticareti, finansal hizmetler, makroekonomik politikalar ve döviz konuları, ticaretin genişletilmesi ve uyuşmazlık çözümünü kapsamaktadır. Çin'in ABD menşeli malların ithalatını artırma taahhüdü anlaşmada yer alan başlıca konulardan biridir. Buna göre Çin 2020-2021 döneminde ticaret savaşı başlamadan önceki 2017 ithalat rakamlarına göre 200 milyar dolarlık ek mal satın almayı taahhüt etmiştir (Özdemir, 2020).

Grafik 1 Çin'in Birinci Faz İthalat Hedefleri (2020-2021 Milyar Dolar)

Kaynak: ABD ve Çin Halk Cumhuriyeti Arasında Ekonomi ve Ticaret Anlaşması

TABLO 1. BİRİNCİ FAZ ANLAŞMASI'NDAKİ İHRACAT HEDEFLERİ (2017-2021, MİLYAR DOLAR)

	2017	2020			2021		
		Artış	Toplam	Üzerinden 2017 (Büyüme (Yüzde))	Artış	Toplam	Üzerinden 2017 (Büyüme (Yüzde))
Sanayi Ürünleri	50,2	32,9	83,1	65	44,8	95,0	89
Enerji	7,7	18,5	26,2	242	33,9	41,6	443
Hizmetler	55,5	12,8	68,3	23	25,1	80,6	45
Tarım	20,9	12,5	33,4	60	19,5	40,4	93

Kaynak: ABD Ticaret Bakanlığı, Birinci Faz Anlaşması

Derinleşen ABD-Çin ticaret savaşı ve COVID-19 pandemisine yönelik milliyetçi tepkiler, küresel ekonomik ilişkileri yeniden şekillendirmektedir. Bu gelişmelerin yanı sıra, iki yeni mega-bölgesel ticaret anlaşması, Trans-Pasifik Ortaklığı için Kapsamlı ve Aşamalı Anlaşma (CPTPP) ve Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık (RCEP), Doğu Asya'nın bölgedeki ekonomik bağlarına yeniden odaklanacak yeni anlaşmalar, zaman sırasıyla CPTPP ve RCEP'te kritik ortaklar olarak görülen ABD ve Hindistan olmadan ilerlemektedir. Hesaplanabilir bir

genel denge modeli kullanarak, anlaşmaların 2030 yılında küresel milli gelirleri sırasıyla yıllık 147 milyar dolar ve 186 milyar dolar artıracığı düşünülmektedir.

ABD tarafından 2018 yılında Çin'den ithal edilen mallara yönelik başlatılan soruşturmalar, dış ticaretteki korumacılık eğilimlerini yeni bir evreye taşıyarak ticaret savaşları olarak adlandırılmasına neden olmuştur. Bu tarihten itibaren ABD ticaret gerilimlerini tırmandırma eğilimleri göstererek, Avrupa Birliği'nden ithal edilen mallara yönelik olarak da korumacı önlemlerin alınma girişimlerinde bulunmuştur. Bu gelişmeler sonucunda, 2020 yılı başında ticaret savaşlarının ön plana çıkan iki taraf olan ABD ve Çin arasında "Birinci Safha Ticaret Anlaşması" imzalanmıştır. Bu anlaşmayla iki ülke arasındaki ticaret savaşını kaynaklı gerginliğin kısmen azalması sağlanmış olmakla birlikte, gümrük vergilerinin indirilmesi gibi daha güç başlıkların "İkinci Safha" kapsamında değerlendirilmesi planlanmıştır. Ancak 2020 yılının ikinci çeyreği itibarıyla "İkinci Safha" anlaşmasına yönelik herhangi bir adımın atılmadığı görülmektedir. Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization) ise 2020 yılında küresel mal ticaret hacminin yüzde 13-32 arasında daralacağını tahmin etmektedir. Uluslararası kuruluşlarca ticaret hacminin seyrine ilişkin tahminlerdeki aşağı yönlü revizyonların, ülkemiz ve ana ticaret ortaklarımıza da yansıdığı gözlenmiştir. Spesifik olarak, toplam Çin-ABD ticareti yıllık bazda birinci çeyrekte yüzde 20,3 düşmüştür (Skalar, 2021).

6 AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI TİCARET ANLAŞMALARI

Avro krizi , Brexit , iklim değişikliği , göçmen , sığınmacı sorunu ile karşı karşıya kalan Avrupa Birliği, dünyada hızla yayılan Covid 19 sonrasında sağlık , eğitim, ithalat , ihracat iklim değişikliği gibi birçok konu ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Avrupa Birliği'nde Covid 19 öncesi gerçekleştirilen ittifakların Covid 19 sonrasında sürdürülemediği, jeostratejik gerilimlerin arttığı dünyada AB üyesi ülkelerin göçmen ve sığınmacılara sert karşılık verdiği, insan hakları ve demokrasi savunucularının insan haklarına aykırı muamelelerde bulunduğu, küresel iklim krizine çözümler arandığı bu dönemde hayata kalma mücadelesi verildiği görülmüştür. Avrupa Birliği Komisyonu ve parlamentosunun bu sorunlara çözüm ararken Covid-19 'un Avrupa Birliği'nde ayrışma ve çözümleri hızlandırdığı görülmektedir (S, 2021).

Güney Afrika ve Hindistan, üreticilerin daha fazla aşı yapmasına izin verebilecek bir hareket olan DTÖ'nün Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Anlaşması'nın

(TRIPS) kurallarından feragat etme teklifini tekrarlamıştır. Güney Afrika, mevcut TRIPS sisteminin çalışmadığını savunarak en az 11 milyon Afrikalı'nın hayatına mal olan HIV/AIDS salgını sırasında hayat kurtaran ilaçların sağlanamadığına işaret etmiştir. Güney Afrika ve Hindistan önerisi, DTÖ'de düzinelerce büyük ölçüde gelişmekte olan ülke tarafından desteklendi, ancak büyük yerli ilaç endüstrisine sahip İngiltere, İsviçre, AB ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletleri dahil olmak üzere Batılı ülkeler plana karşı çıkmıştır. En büyük jenerik ilaç şirketlerinin çoğu Batı ve gelişmiş ülkelerde bulunmasına rağmen, Hindistan, Viatris, Sandoz ve Teva gibi ilaçların önemli bir üreticileri arasında yer almaktadır. Batılı ülkeler, fikri mülkiyet haklarının korunmasının araştırma ve yeniliği teşvik ettiğini ancak bu hakların askıya alınmasının aşı arzında ani bir artışla sonuçlanmayacağını savunmuştur. Avrupa Komisyonu (AK) tarafından 2019 yılı sonunda ortaya konulan Avrupa Yeşil Mutabakatı, Avrupa Birliği'nin (AB) uzun zamandır beklenen nihai iklim eylem planı olarak, Avrupa'nın 2050 yılına kadar karbondan arındırılmasını amaçlamakta; bu amaçla da ekonomide köklü bir dönüşümü ve Avrupa kıtasında iklim nötrlüğüne (zararsızlık) ulaşılmasını öngörmektedir. Öncelikle belirtmek gerekir ki böylesine geniş ve derin bir dönüşüm hedefi doğrultusunda Birliğin, üye ülkeler ve bölgeler arasında riskleri ve fırsatları makul bir dengeye oturtması gerekmektedir. (Catuti, Kustova ve Egenhofer, 2020). Yeşil Mutabakat, AB'nin yeni büyüme stratejisi olarak, sadece insanların refahını iyileştirmek üzere tasarlanmış denilemez; yeni büyüme stratejisinin bir parçası olarak Avrupa'yı iklim açısından nötr hale getirmek ve doğal yaşam alanlarını korumak sadece insanlara değil, diğer canlılara, ekonomiye ve toplamda gezegene olumlu yansımayacak, onların refahlarını da sürdürülebilir kılacaktır AB'nin yeşil büyüme söylemi, Lizbon Anlaşması'nın ve sürdürülebilir kalkınma gündeminin başarısız olduğu iddialarına cevaben küresel mali kriz (2007–2009) ve Avrupa borç krizi (2009–2014) bağlamında kendisini en açık şekilde göstermiştir. Avrupa Komisyonu; Avrupa 2020 stratejisinde (2010), 2020'ye kadar Biyoçeşitlilik Stratejisinde (2011) ve Kaynak Verimli Bir Avrupa için Yol Haritası'nda (2011), yeşil teşvikler, çevre politikası ve yeşil yenilikler yaparak mali krizin üstesinden gelmek için bir yol olarak yeşil büyüme stratejisini sunmuştur Avrupa Yeşil Mutabakatı aynı zamanda COVID-19 pandemisinden de çıkış yoludur. Yeni Nesil AB İyileşme Planı kapsamındaki 1,8 trilyon Euro'luk yatırımın üçte biri ve AB'nin yedi yıllık bütçesi, Avrupa Yeşil Mutabakatını finanse edecektir (European Commission, 2021).

AB, Afrika ile birlikte çalışarak iklim ve çevre konularını ilişkilerinin merkezine taşımakta; küresel sera gazı emisyonlarının %80'inden sorumlu olan G20

lkeleriyle ilişki kurmakta; Poznan Zirvesinin ardından Batı Balkanlar için Yeşil Anlaşmayı yansıtan bir Yeşil Gündem oluŐturmakta; Doğu Ortaklığı ve Güney KomŐuları ile evre, enerji ve iklim ortaklıkları kurmakta; Latin Amerika, Karayipler, Asya ve Pasifik'teki ortak ülkeler ve bölgelerle Yeşil İttifaklar kurmaktadır. Halihazırda iklim hedeflerini desteklemek için dünyanın kamu iklim finansmanının %40'ından fazlası AB'den ve %25'i de AB'nin KomŐuluk, Kalkınma ve Uluslararası İŞbirliği Aracından sağlanmaktadır (European Commission, 2019b).

Planda Avrupa Yeşil Mutabakatı ile uyumlu olarak 2050 yılına kadar iklim ntrlĞnn sağlanması ve ekonomik büyümeyi kaynakların aşırı kullanımından uzaklaŐtırmak ve tüm bunları yerine getirirken de AB'nin rekabet edebilirliğini zedelemekten diğerlerinin gerisinde bırakmamak hedeflenmektedir. AB sanayi stratejisinin bir parçası olan döngüsel ekonomi uygulamaları ile AB ekonomisinin 2030 yılına kadar AB GSYİH'sini % 0,5 artırmak, 700 bin yeni iş olanağı yaratmak ve oluŐturulacak döngü modelleri ile karlılıkları artırmak planlanmaktadır (European Commission, 2020). DijitalleŐme ve otomasyonun Covid-19 salgını ile daha hızlı ivme kazanması durumunu doğrusal ekonomiden döngüsel ekonomiye geçiŐte kullanmak sürecin baŐarisını da artırmayı beklenmektedir. Bu minvalde oluşturulan projeler LIFE ve Horizon Europe kapsamında değerlendirilerek AB nezdinde desteklenmektedir. "Avrupa Yeşil Mutabakatı Yatırım Planı ile iklim deĐiŐikliĐine sebep olmayan, yeşil ama aynı zamanda rekabet edebilirliğini sürdüren bir ekonomik plan öngörülmektedir. Yakın gelecekte yeşil ve sürdürülebilir yatırımların desteklenmesi için, en az, bir trilyon Avro destek sağlanması planlanmaktadır" (Ecer, 2021)

G20 Zirvesi BM İklım Konferansı'nın ilk iki gününde, "Dünya Liderleri Zirvesi" ve G20 Zirvesi gerçekleŐmiŐtir. G20 lkeleri bu on yılda ulusal iklim eylemini güçlendirmenin önemini kabul ederek, 2030 emisyon azaltma hedeflerini yeniden gözden geçirme ve daha da geliştirme taahhüdünde bulunmuştur. Mzakarecilerin, Paris Anlaşması'nın 1,5 derece C (2,7 derece F) sıcaklık hedefini ulaŐılabilir tutmak için gelecek birkaç yıl içinde büyük emisyonların 2030 hedeflerini daha da güçlendireceği konusunda anlaşmaya varmaları önem arz etmektedir (Birliği, 2021).

AB lkelerinde kamu borcunun gayrisafı yurt içi hasılaya (GSYH) oranı salgın tedbirleri nedeniyle 2021'de de hızla artmıştır. AB'nin Yeşil Mutabakatı'nda belirlenen, 2050'ye kadar kıtayı iklıme zarar vermeyen bir hale getirme hedefini

yakalamak için sınırda karbon düzenleme mekanizması gibi somut eylemlere odaklanması da beklenmektedir. Başını yine Fransa'nın çektiği 10 civarında ülke ise nükleer enerji santrallerinin AB sürdürülebilir ve yeşil finansal yatırım sınıflandırmasında yer almasını talep etmektedir. AB kurallarına göre, normal şartlarda üye ülkelerin kamu borçlarının da GSYH'lerinin yüzde 60'ını geçmemesi gerekmektedir. AB üyesi ülkeler, salgın nedeniyle söz konusu kuralları askıya alma kararı almış ve kamu harcamalarını yükseltmiştir. Bu durumun 2022'de de aynı şekilde devam etmesi beklenmektedir. AB üyesi ülkelerin yarıdan fazlası, kriterlerde belirlenen yüzde 60'lık kamu borcu oranını aşmıştır. Salgının kontrol altına alınamaması halinde bu oranların daha da yükselmesi riski bulunmaktadır. Avrupa Birliği, opsiyonlar dahil olmak üzere BioNTech-Pfizer ile 2,4 milyar, AstraZeneca ile 400 milyon, Sanofi-GSK ile 300 milyon, Johnson & Johnson ile 400 milyon, CureVac ile 405 milyon, Moderna ile 460 milyon, Novavax ile 200 milyon ve Valneva ile 60 milyon doz aşı almak için sözleşmeler yapmıştır. Bu sözleşmeler aşılarda yeni varyantlara uyumlu hale getirilmesini içeren maddeler de içermektedir. Avrupa Birliği, ilaç şirketlerinden bu aşılarda güncellenmesini ve yeni varyantlara karşı etkili olmasını istemektedir (<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ab-2022-de-savunma-enerji-ekonomik-iyilesme-ve-asi-ihracati-konularina-yogunlasacak/2462766>, 2022).

AB ile aşı üreticileri arasında tedarik görüşmeleri yoğun biçimde devam etmektedir. AB'nin 2021'de uygulamaya koyduğu Covid-19 aşısı ihracatını sınırlandıran mekanizma ise 2022'nin başlamasıyla sona erecektir. Bu mekanizma AB ile aşı sözleşmesi olan firmaların AB ülkelerindeki tesislerinde üretilen aşılarda diğer ülkelere izinsiz satılmasını engellemiştir. Bazı ülkelerin Dünya Ticaret Örgütünde (DTÖ) Covid-19 salgınının tedavisi, teşhisi ve yayılmasının önlenmesi için fikri mülkiyet haklarını düzenleyen anlaşmanın (TRIPS) belli hükümlerinin askıya alınmasını talep eden önerisine geçen yıl AB sıcak yaklaşmamıştır. Fikri mülkiyet hakkının kaldırılması düşüncesi yoksul ve bazı gelişmekte olan ülkeler tarafından desteklenirken, Batılı ülkeler ve ilaç şirketleri plana karşı çıkmıştır.

Aşılama, COVID-19 ile mücadelede tek etkili yol olarak kabul edildiği için henüz dünya nüfusuna yeterli miktarda üretimi bulunmayan aşılara büyük bir talep oluşmuştur. Aşılarda üretiminin bu denli yavaş ve yetersiz olmasının önemli bir sebebi de yine fikri mülkiyet hakları korumasından dolayı yaygın üretimlerinin mümkün olamamasıdır. Bu nedenle, Hindistan ve Güney Afrika, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) nezdinde bir başvuru yaparak, fikri mülkiyet korumasını sağlayan

hükümlere ilişkin olarak, geçici süreyle, aykırılık izni talep etmişlerdir. Böylece, aşuların patent sahibi şirketlerin, aksi durumda korunan, haklarını ihlal ettiklerinde, bu şirketlerin bulunduğu devletlerin DTÖ nezdinde kendilerini şikâyet etmelerini engellemeyi amaçlamaktadırlar. DTÖ Anlaşmaları altında ortaya çıkan engelleri aşmak için böyle bir aykırılık izninin tartışılıyor olmasının yanı sıra zorunlu lisanslama ve ulusal güvenlik istisnalarının ileri sürülmesi gibi yöntemler de önerilmektedir. Diğer yandan Avrupa Birliği, üye ülkelerde üretilen ve ön alım anlaşması yapılmış aşuların üçüncü ülkelere ihracını kısıtlayan düzenlemeler yapmıştır. Ticarete miktar kısıtlaması getiren bu tür düzenlemeler de kural olarak DTÖ Anlaşmalarına aykırıdır. DTÖ Anlaşmaları bağlamında bu denli önemli bir küresel salgın durumunda bile fikri mülkiyet haklarından vazgeçmeyen devletler, aşının adil paylaşılmasını engellemekte; tüm dünya nüfusu açısından öncelik grupları değerlendirmesi yapmaksızın, aşuları öncelikle kendi nüfusu için isteyen devletler aşı milliyetçiliği yapmaktadırlar. 1 Ocak 1995'te yürürlüğe giren ve Marakeş Anlaşması adıyla da anılan Dünya Ticaret Örgütü Kuruluş Anlaşması ile kurulmuş olan Dünya Ticaret Örgütü, tüm dünyada ticaretin serbestleştirilmesini ve ticaret engellerinin kaldırılmasını amaçlamaktadır.

DTÖ nezdinde çeşitli devletler tarafından, gerekse de DTÖ Anlaşmaları konusunda uzmanların çalışmalarında aşuya erişimin önündeki TRIPS engelini aşmanın yolları tartışılmıştır (Skalar S. , 2021).

Birleşik Krallık'ın AB'yi bir ticaret anlaşması olmadan terk etmesi, yalnızca Birleşik Krallık'ın en önemli ticaret ilişkisini değil ayrıca İrlanda'nın ticaret ilişkilerini de tehlikeye atacaktır. AB Birleşik Krallık'ın %45'ini satın alırken Birleşik Krallık İrlanda ile ticaretinin hacmini %15 olarak hesaplamaktadır. Ayrıca İrlanda'nın diğer ülkelere ihracatının yarısından fazlası Birleşik Krallık'tan geçmektedir (<https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-7851/> , Erişim Tarihi: 19.09.2020])

31 Ocak 2020'de AB'den ayrılma için geri sayıma başladığı haftalarda Avrupa Covid-19 krizine girmiştir. Birleşik Krallık ve İrlanda salgınla mücadele etmek için çeşitli tecrit durumlarını uygulamaya başladığında İrlanda adasındaki Ortak Seyahat Alanı (Common Travel Area- CTA) ve sınır ötesi iş birliği yeniden gerginlik altına girmiştir (<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1385869074t>).

İngiltere ile Türkiye'nin ticari ilişkileri hız kesmeden devam ederken, iki ülke arasındaki Serbest Ticaret Anlaşması'nın (STA) gelecek 2 yılda daha fazla sektörü içerecek şekilde müzakere edilmesi planlanmaktadır. İngiltere, Brexit sonrası yaşanabilecek ticari kayıpların önüne geçmek amacıyla ilk olarak 24 Aralık 2020'de AB ile ikinci olarak önemli ticaret ortağı Türkiye ile 29 Aralık 2020'de Serbest Ticaret Anlaşması (STA) imzalanmıştır. Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre, Türkiye'nin İngiltere'ye ihracatı ocak-eylül döneminde geçen yılın aynı dönemine kıyasla yüzde 28,2 artarak yaklaşık 9,7 milyar dolara ulaşırken, bu ülkeden gerçekleştirilen ithalat söz konusu dönemde yüzde 4,5 yükselerek 4,2 milyar dolar olmuştur (Birliği, 2021).

Yatırımcıların güvenli limanlar aramaları ve küresel ekonominin durgunluğu ile emtia fiyatlarındaki kesin artış, ihracatçılar için zorlu bir döneme işaret etmektedir.

Küresel bir yapı olan AB, krize müdahalede geç kalmış ve uygun mekanizmalar geliştirememiştir. Dolayısıyla üye ülkeler kendi ulusal güvenliklerini öncelikledikleri ve sınırlarını kapattıkları için Avrupa'nın birliği ve bütünlüğü düşüncesi zayıflamıştır. Ancak bu noktada, AB'nin varlığının, salgından kaynaklanan ekonomik krizin çabuk atlatılıp atlatılmayacağına bağlı olduğunu söylemekte yarar vardır. AB bu konuda başarılı olursa dönüşerek yoluna devam edecek aksi takdirde gittikçe zayıflayacaktır AB için asıl tehdit, Birliğin dağılması değil Avrupa kamuoyunun, Birliği ihmalkâr ve yetersiz görmesi ve güvenmemesidir Bu imajın oluşmasında AB'nin küresel sistemi koruma konusunda ABD'ye bağımlı olmaktan kurtulamaması, uygun politikalar üretememesi ve lider sorunu yaşaması etkili olmuştur. Tarihsel süreçte birikmiş olan sorunlarından dolayı AB, bu süreçte en fazla zarar görecektir küresel aktörlerden birisi olacaktır (Rapor, 2020: 9).

Avrupa Birliği'nde Brexit süreci tamamlanırken, Çin ve AB arasındaki yatırım anlaşması, 25 trilyon dolarlık ABD-Kanada-Meksika Ticaret Anlaşması ve Asya Pasifik bölgesinde 15 ülke arasında yapılan tarihin en büyük serbest ticaret anlaşmasıyla yeni güç dengeleri kurulmuştur.

Birleşik Krallık ile imzalanan serbest ticaret anlaşması ve Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği anlaşmasının güncellenmesine dönük çalışmalar, Türkiye-Katar Ticaret ve Ekonomik Ortaklık Anlaşması'nın (TEOA) Telekomünikasyon ve mali hizmetleri de kapsayan anlaşma, Türkiye'nin cari açığının daraltılması, ülkeye Katar sermayesinin çekilmesi konusunda ciddi bir atılım sağlayacak. 1 Şubat 2019

yılında yürürlüğe giren AB ile Japonya arasındaki anlaşma, Haziran 2019'da duyurulan AB ile Latin Amerika'nın önemli ekonomik aktörleri Brezilya, Arjantin, Uruguay ve Paraguay'ı kapsayan Güney Amerika Serbest Pazarı (MERCOSUR) arasındaki anlaşma ve ABD ile şans eseri imzalanamayan Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTIP) bu tür anlaşmalara verilecek en güncel örnekler. İngiltere 11 ülkenin yer aldığı Trans Pasifik Ortaklığı için Kapsamlı ve Aşamalı Anlaşması'na (CPTPP) katılmak için resmî müzakerelere başlamıştır.

Brexit sonrası ticaretini çeşitlendirme arayışında olan İngiltere 11 ülkeden oluşan Trans Pasifik Ticaret anlaşmasına dâhil olmak için resmî görüşmelere başlamıştır. CPTPP üyeliğinin yanı sıra İngiltere, Avustralya, Yeni Zelanda ve ABD ile ikili anlaşmalar için de müzakerelerde bulunmuştur. Anlaşmaya dahil olan 7 ülkeyle ticaret anlaşmaları yapılmıştır.

Aralarında Türkiye'nin de olduğu OECD üyeleri, iklim değişikliği ile mücadele çabalarını destekleme çerçevesinde, kömür yakıtlı enerji santrallerine ihracat kredileri desteğinin sona erdirilmesinde anlaşıldılar. AB, ABD, Avustralya, Güney Kore, İngiltere, İsviçre, Kanada, Norveç, Yeni Zelanda ve Türkiye'nin desteklediği karar ile, yeni kömür yakıtlı santraller karbon yakalama ve depo tedbirleri uygulamaya konmadıkça, ihracat kredileri ve bağlantılı yardımlar alamayacaklar. (Bülteni, 2021)

7. TÜRKİYE İLE KARADAĞ ARASINDA SERBEST TİCARET ANLAŞMASI

26 Kasım 2008 tarihinde İstanbul'da imzalanmış, 1 Mart 2010 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Serbest ticaret anlaşmalarının tavizlerini genişleten ve hizmetler ticaretini Anlaşma kapsamına dâhil eden Protokoller 17 Temmuz 2019'da Ankara'da imzalanmıştır.

Tarım ürünlerinin pazara girişini karşılıklı olarak kolaylaştırma ve ticarete işbirliği ve yatırım olanaklarını artırmayı hedefleyen bu anlaşma, Balkanlar'da, Bosna Hersek ve Sırbistan ile mevcut STA'ların bölgedeki refaha ve istikrara katkıda bulunması hedeflenmiştir (<https://www.ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/serbest-ticaret-anlasmalari/yururlukte-bulunan-stalar/karadag>, 2022).

8. TÜRKİYE-NAMİBYA TİCARET VE EKONOMİK İŞBİRLİĞİ ANLAŞMASI

Bu anlaşma 2014 yılında imzalanmış olup, 2018 yılında yürürlüğe girmiştir. Anlaşma'nın 8. maddesi ile tesis edilen ve ülkeler arasında ticari ve ekonomik konuların görüşüleceği Karma Ticaret ve Ekonomik Komitesi (KTEK) 1. Dönem Toplantısı, Sağlık Bakanı Sayın Fahrettin Koca Eşbaşkanlığında 22-23 Temmuz 2019 tarihlerinde Namibya'nın başkenti Windhoek'da gerçekleştirilmiştir. (<https://uaabgm.ticaret.gov.tr/haberler/turkiye-namibya-ktek-1-donem-toplantisi>) Türkiye-Somali Karma Ekonomik Komisyonu (KEK) 2. Dönem Toplantısı, Milli Savunma Bakanı Sayın Hulusi Akar ve Planlama, Yatırım ve Ekonomik Kalkınma Bakanı Sayın Gamal Mohamed Hassan Eşbaşkanlıklarında 30-31 Ekim 2019 tarihlerinde Ankara'da gerçekleştirilmiştir.

9. ULUSLARARASI YATIRIM HUKUKU BAĞLAMINDA YATIRIM ANLAŞMALARI

COVID-19, küresel ekonomide hasara yol açmaya devam ederek tüm dünyada iş ilişkilerini aksatmaktadır. Bu koşullarda devletler ve yabancı yatırımcılar, yürürlükteki yatırım anlaşmaları kapsamındaki konularını ve salgın halini dikkate alacaklardır.

Müzakereleri Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen ve Türkiye'nin bugüne kadar 108 ülkeyle imzalamış olduğu Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması (YKTK) Anlaşmaları, yabancı bir ülkede yatırım yapan yatırımcılar için büyük önem taşıyan; yatırımcıya ev sahibi ülke tarafından uygulanacak muamelenin sınırlarının belirlenmesi, yatırım yaptıkları ülkelerdeki temel hak ve menfaatlerinin uluslararası hukuk temelinde korunması, kar transferlerinin güvence altına alınması, ev sahibi devletçe yapılması muhtemel kamulaştırma işlemlerinin şartlarının belirlenmesi ve uyuşmazlık halinde uluslararası tahkime başvurulması gibi olmazsa olmaz hükümler içeren temel nitelikte bir anlaşmadır. Bu çerçevede, Türkiye'de Covid döneminde Zambiya , Çin Cibuti, Gine Özbekistan-Kırgızistan- ile anlaşmalar yapılmıştır. YKTK Anlaşmalarının tarafı olan yabancı bir ülkede yatırım yapan Türk yatırımcılarının yatırımlarının korunması açısından da YKTK Anlaşmaları önemli hükümler içermektedirler. (Türkiye ile imzalanan YKTK Anlaşmaları Listesi <https://www.sanayi.gov.tr/anlasmalar/yktk/a11602>, tarih yok) (2022)

Bir COVID-19 tedbirine yabancı bir yatırımcı tarafından itiraz edilirse, tedbirin potansiyel olarak yatırım anlaşmasının esas hükümlerini ihlal edip etmediği konusunda önemli bir sorun ortaya çıkacaktır. Devletler, yatırım anlaşmasına aykırılığın öne sürülmesi halinde; akdedilen yatırım anlaşmasındaki istisnaları veya uluslararası teamül hukuku kapsamındaki hususları öne sürebileceklerdir (Ekonomi, 2021).

10. İSRAİL BİRLEŞİK ARAP EMİRLİĞİ TİCARET ANLAŞMASI

İsrail ile Birleşik Arap Emirliği Ticaret Anlaşması arasındaki ticaret, ikili ilişkileri normalleştiren Abraham Anlaşmaları, iki ülke arasındaki ticareti önemli ölçüde artırdı. İki ülke arasındaki ticaret 2020'de 125 milyon dolar iken, 2021'in ilk yedi ayında bu rakam yaklaşık 500 milyon dolara ulaşmıştır.

11. YENİ ZELANDA VE ŞİLİ TİCARET ANLAŞMALARI

Yeni Zelanda ve Şili'nin 12 Haziran 2020'de imzaladığı DEPA ya katılım başvurusu yaparak reformlarını derinleştirmeye çalışmıştır. Dijital platformda bu anlaşma, diğer üyelerle dijital ekonomi iş birliğini geliştirme, yeni kalkınma paradigmasına uygun olarak yenilikçiliği ve sürdürülebilir büyümeyi *tesvik* edeceği için dijital serbest ticaret ve ekonomik iş birliği anlaşması olma özelliği taşımaktadır. Anlaşma, ülkeler arasında internet üzerinden engelsiz ticaret, güvenilir veri akışı ve dijital ekonomi için ortak sistemlerin geliştirilmesini öngörmektedir (<https://www.trthaber.com/haber/guncel/cin-dijital-ekonomi-ortaklik-anlasmasina-katilmak-icin-basvurdu-622028.html>). Jakarta'da 15 Kasım tarihinde küresel ticaret bakımından önemli bir anlaşma 15 ülke tarafından imzalanmıştır.

Şili ile Brezilya Arasındaki Serbest Ticaret Anlaşması (STA) Brezilya Senatosu tarafından onaylandı Brezilya Senatosu, Şili-Brezilya Serbest Ticaret Anlaşmasını onayladı. Serbest Ticaret Anlaşması, Şili Üst Meclisi tarafından onaylandıktan sonra yürürlüğe girecek. 211 milyonluk nüfusuyla Brezilya, Şili'nin bölgedeki ana ticaret ortağı. Ülke, 2020'de Şili'nin küresel ihracatından %4,2, Latin Amerika ihracatından ise %33 pay alarak toplam 3 milyar ABD doları elde etmiştir.

STA, 1990'larda Şili ile MERCOSUR (Güney Ortak Pazarı) ülkeleri arasında imzalanan ve mal ticaretini düzenleyen Ekonomik Tamamlama Anlaşması'nı (ACE) tamamlamaktadır. Yeni anlaşma telekomünikasyon, e-ticaret, hizmet

ticareti, çevre, işgücü, toplumsal cinsiyet, KOBİ'ler, ekonomik ticaret iş birliği, ticaretin önündeki teknik engeller, kamu alımları ve rekabet politikası, ticaretin kolaylaştırılması, iyi düzenleyici uygulamalar ve iş adamlarının geçici girişi hususlarını kapsamaktadır (TIM, 2021).

12 İRAN İSLAM CUMHURİYETİ İLE ÇİN HALK CUMHURİYETİ 25 YILLIK KAPSAMLI İŞ BİRLİĞİ TASLAK ANLAŞMASI

İran İslam Cumhuriyeti ile Çin Halk Cumhuriyeti arasında 23 Haziran 2020'de 25 Yıllık Kapsamlı İş Birliği Taslak Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmanın onaylanması, hem İran-Çin ilişkilerinde hem de bölge devletlerinin ilişkileri üzerinde önemli etkiler yaratacaktır. Söz konusu anlaşma ile toplamda 400 milyar dolar yatırım yapması öngörülen Çin, İran'ın petrol, doğalgaz ve petrokimya sektörüne 280 milyar dolar, ulaştırma, altyapı ve imalat sektörüne ise 120 milyar dolar yatırım yapacaktır. Ayrıca Çin, İran'dan yüzde 26-32 oranında indirimli ucuz ham petrol ithal edecektir.

Çin, İran'ın bankacılık, telekomünikasyon, ulaşım, enerji, turizm ve sağlık gibi stratejik açıdan önemli sektörlerinin yanı sıra bilgi alışverişi, ortak projeler, tatbikatlar ve terörle mücadele gibi ülkenin savunma ve güvenlik sektörlerindeki nakliye ve lojistik alanlarında varlık gösterecektir.

13. TÜRKİYE ÖZBEKİSTAN TİCARET ANLAŞMASI

20 Ekim 2021 tarihinde Özbekistan Cumhurbaşkanı, rekabetçiliği yüksek ürünlerin üretiminin daha da genişletilmesine yönelik önlemler hakkında kararı imzalamıştır. Karar'a göre, 1 Ocak 2024'e kadar, aşağıda yer alan belirli türdeki hammadde ve yarı mamul ürünlerde gümrük vergileri sıfır oranında uygulanacak ürünler şunlardır: yapay kürk; - keten liflerinden dokunmuş kumaşlar; - sentetik elyaftan yapılmış kumaşlar; - cam iplikler; - fiberglas kumaşlar, vb. Ayrıca, muz, incir, ananas, avokado, mango, guayava, mangostan, elma, armut, kivi ve diğer narenciye ürünleri.

14. SONUÇ

Dünya ticaretini olumsuz yönde etkileyen Covid 19 salgını sonrasında uluslararası örgütler, ulus devletler sağlık tedbirleri nedeniyle uygulanan kısıtlamalar yüzünden ekonomik istikrarsızlığa çözüm arayışı içerisine

girmişlerdir. Covid 19 öncesinde gelişmekte olan ülkelerde gelişmiş ülkelerle uluslararası yatırım anlaşmaları yapılırken Covid 19 sonrasında gelişmiş ülkelerin risk almamak için gelişmekte olan ülkelerde yatırım yapmadıkları görülmüştür. Uluslararası Ticaret anlaşmaları konulu araştırmamızda Covid 19 sonrasında imzalanan bölgesel , ikili, çok taraflı anlaşmalara yer verilmiştir. AB, DTÖ, OECD gibi uluslararası örgütlerin birliklerin ABD, Çin, Japonya,, İngiltere Şili, Türkiye, Birleşik Arap Emirliği, İran gibi ülkelerin imzaladığı anlaşmalar ele alınmıştır. Araştırmada gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki anlaşmaların çoğunlukla aşı, sağlık malzemeleri tarım ürünleri konularında mutabakata vardıkları, bölgesel anlaşmalarda ülkelerin gelişmiş ülkelerle Pandemi sonrasında aşının üretimi ve aşı ticaretinde sorunlar, yaşanmıştır. Dünya ticaret akışını kontrol eden gelişmiş devletler, çok taraflı yatırım anlaşmaları imzalamışlardır. Yatırım uyuşmazlıkları, Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözüm Merkezi'nde (ICSID) çözüme ulaştırılır. “Devletler ve Diğer Devletlerin Uyuşmazlıkları arasındaki Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözümü için Sözleşme”de Uluslararası Tahkim Merkezi kurulması planlanmıştır. Türkiye'nin de taraf olduğu bu sözleşmeye göre uluslararası ticaret uyuşmazlıkları çözüme ulaştırılmaktadır. Dünya Ticaret Örgütü (WTO), üyelerinin ticari ilişkilerin geliştirilmesi konusunda yasal bir çerçeve oluşturmak ,çok taraflı ticaret müzakereleri ile karşılıklı işbirliğini sağlamak gibi uluslararası yatırım anlaşmaları bakımından önemli bir misyonu bulunmaktadır. Türkiye DTO'nun üyesidir. Türkiye'nin Covid 19 öncesinde yaşadığı ticaret engelleri, covid 19 sürecinde daha yoğun yaşanmıştır. Salgın nedeniyle sınırların kapatılması, sağlık malzemelerinin temininde yaşanan sorunlar uluslararası ticari birliklere Türkiye'nin dahil edilmemesi, Gümrük Birliği'ne yaşanan sorunlara henüz çözümler üretilmemesi, aşı temininde yaşanan sorunlar uluslararası yatırım anlaşmalarında yabancı yatırımcının geri çekilmesi Türkiye'nin ihracatında AB üyesi ülkelere beklenen hareketliliğin görülmemesi Covid 19 un olumsuz etkilerini arttırmıştır.

Covid 19 ile mücadelede ilaç, aşı ve sağlık malzemeleri satan firmalara devletin yardım etmesi, vergi indirimi, ticaret teşvikleri sağlanması istenmektedir. Dünya Ticaret Örgütü Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler Anlaşması gereğince bu teşviklerin verilmesi hedeflenmektedir.

Pandemi sonrası yaşanan ekonomik bunalım karşısında ülkelerin önlemler alması, DTÖ üyelerinin anti-damping önlemleri almasına karşılık DTÖ 'nün önlemler. alması beklenmektedir. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütü tarafından

hazırlanan rapora göre COVID-19 krizi 2020 yılında doğrudan yabancı yatırımın % 5 ile % 15 arasında azalacağı öngörülmektedir. Yabancı yatırımdaki bu düşüşün hizmet ticaretini etkilemesi ve GATS kapsamında uyumsuzluklar doğurması da muhtemeldir (Akın Ö. C., 2020)

Türkiye'nin taraf olduğu Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması (YKTK) Anlaşmalarında uygulanan prensipler , milli muamele prensibi (national treatment principle), en çok gözetilen ulus kaydı (most favoured nation clause), gerekli özeni gösterme prensibi (due diligence), tam koruma ve güvenlik standardı (full protection and security standard), adil ve eşit muamele prensibidir. (fair and equitable treatment) YKTK Anlaşmalarında ortaya çıkan uyumsuzlukların çözümü için ise genel olarak uluslararası tahkim mekanizması öngörülmektedir (Skalar, 2021). Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması (YKTK) Anlaşmaları, yabancı bir ülkede yatırım yapan yatırımcılar için büyük önem taşıyan; yatırımcıya ev sahibi ülke tarafından uygulanacak muamelenin sınırlarının belirlenmesi, yatırım yaptıkları ülkelerdeki temel hak ve menfaatlerinin uluslararası hukuk temelinde korunması, kar transferlerinin güvence altına alınması, ev sahibi devletçe yapılması muhtemel kamulaştırma işlemlerinin şartlarının belirlenmesi ve uyumsuzluk halinde uluslararası tahkime başvurulması gibi olmazsa olmaz hükümler içeren temel nitelikte bir anlaşmadır. (<https://www.sanayi.gov.tr/anlasmalar/yktk>, 2022).

Yürürlükteki anlaşmalar incelendiğinde özellikle iki tahkim mekanizmasının ön plana çıktığı görülmektedir. Bunların ilki ad hoc tahkim, ikincisi ise ICSID tahkimidir. Türkiye'nin de 24 Haziran 1987 yılında ICSID Konvansiyonu'nu (Washington Sözleşmesi) imzalayarak yetkisini kabul ettiği ICSID uluslararası tahkim mekanizması, bu tarihten sonra imzalanan tüm YKTK Anlaşmalarında yer almıştır.

Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) daha zengin üyeleri, 80'den fazla gelişmekte olan ülkenin fakir ülkeler için Covid-19 aşılarının üretimini artırmak amacıyla patent haklarından feragat etmesini engellemesi, fakir ve , gelişmekte olan ülkelerin Covid 19 salgının yıkıcı etkilerine maruz kalmalarına neden olmuştur. GATT anlaşması DTÖ kapsamında geçerliliğini sürdürmekle birlikte, küresel ekonomik gelişmelerle uyumlu olacak şekilde yeni alanlardaki ilave anlaşmalar da DTÖ çatısı altına alınmıştır. Bu anlaşmalardan bir tanesi de Uruguay görüşmelerinde paket halinde kabul edilen 29 anlaşmadan biri olan Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşmasıdır (TRIPS)

(<https://www.telifhaklari.gov.tr/Dunya-Ticaret-Orgutu-WTO>, 2022). Covid 19 döneminde TRIPS anlaşması aşı patent haklarını ödeyemeyecek kadar fakir olan ülke vatandaşlarının aşya erişimine engel olmuştur. Covid 19 salgını döneminde İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 3-21 maddesinde yer alan; yaşama hakkı ile Sosyal güvenlik hakkı DTÖ ve ilaç şirketleri olan ülkelerin patent hakları isteği nedeniyle ihlal edilmiştir. , (https://cdn-acikogretim.istanbul.edu.tr/auzefcontent/ders/sosyal_guvenlik/4/index.html, 2022).

COVID-19 sonrası, ticaret anlaşmaları ticaret politikalarını küresel küresel değer zincirini etkilemiş ülkelerin ticaret politikaları değişmiştir. Türkiye açısından dış ticarete Covid-19 tedbirleri kapsamında dış ticaretle ilgili mevzuat düzenlemeleri, gümrük ile ilgili, temassız gümrük işlemleri elektronik belge verme işlemleri Ticaret Bakanlığı tarafından kolaylaştırılmıştır. Stratejik ürünlerde ihracat kısıtlaması görülmüştür.

Gümrük işlemlerinde Covid-19 tedbirleri kapsamında birçok düzenleme mevcuttur, Covid-19'un mücbir sebep kabul edilmesi nedeniyle, bazı işlemlerde sürelerin ertelenmesi, durdurulması veya ek süre verilmesi, transit süre aşımalarında ceza uygulanmaması gibi sürelerle ilişkin düzenlemeler yapılmıştır. Bu kapsamda diğer bir düzenleme de gümrük işlemlerinin ve başvuruların elektronik ortamda uygulanmasıdır. Örneğin; tek pencere sistemi e-başvuru işlemleri, ihracat işlemleri, liman tek pencere sistemi, ihracatta/ithalatta yerinde gümrükleme başvuru işlemleri, izinli gönderici/izinli alıcı başvuru işlemleri, yetkilendirilmiş yükümlü başvuru işlemleri, fazla mesai, yolluk ödemelerine ilişkin başvurular, vergi ödemeleri, bağlayıcı tarife bilgisi verilmesi, dâhilde ve hariçte işleme izinlerinin verilmesi, gümrük kontrolü altında işleme izinlerinin verilmesi, nihai kullanım izni başvuru işlemleri, laboratuvarlarda devam eden analiz sürecinin takibi, fikri sınai mülkiyet hakları başvurularının yapılması ve değerlendirilmesi, geçici ithalat izninin verilmesi, menşe şahadetnamelerinin ve dolaşım belgelerinin elektronik ortamda düzenlenmesi (MEDOS), TAREKS ve TSE denetimlerin elektronik ortamda beyana dayalı olarak yapılması ve sonlandırılması... vb. Bu uygulamaların yanında sarı ve kırmızı hat kriterinin en düşük seviyeye çekilmesi sağlanmıştır (Ticaret Bakanlığı, 2021 . Brexit örneğinde olduğu gibi uluslararası ticaret bazı birliklerde çözümlere neden olurken bazı birliklerde birleşmeleri hızlandırmıştır. Tüm dünyayı etkisi altına alan Covid 19 uluslararası yeni ticaret anlaşmalarının yeni ticaret yollarının kurgulanması, yeni anlaşmaların imzalanması, yeni birlik ve

oluşumların hazırlanmasına zemin hazırlamıştır. Elektronik ticaretteki yaygınlaşma ülkelerin yeni yazılımlar hazırlaması gerektiğini, bilişime dayalı ticaretin , bitcoin gibi kripto paraların varlığının piyasada sıklıkla görülmesi uluslararası ticarete e ticaret güvenliği, siber güvenlik, metaverse gibi yeni yazılımların yaygınlaşması sanal alemde yeni ticaret anlaşmalarının gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu araştırma gelişmiş ülkelerdeki ve gelişmekte olan ülkelerdeki ticaret anlaşmalarını kapsamaktadır. Bundan sonra yapılacak araştırmalarda uluslararası birliklerin ayrı ayrı anlaşmaları ele alınması gerekmektedir.

Türkiye açısından Avrupa Birliği ‘ne üyelik sürecinde Covid 19 salgınının ortaya çıkması, Türkiye Avrupa Birliği arasında yeni anlaşmaların ve daha ılımlı bir havanın geçmesi beklenmektedir.

Türkiye’nin önemli ihracat ortağı olan AB, Gümrük Birliği ‘ni güncelleyerek ihracatta Türkiye’nin önemli ortaklarından birisi olması beklenmektedir.

YAZARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya tek başına katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

Adıgüzel S., (2021), Covid-19 Sonrası Dönemde AB-Türkiye Ticaret İlişkileri Fenerbahçe Üniversitesi Covid 19 Kongresi.

Akın, Ö. C. (2020), Dünya Ticaret Örgütü Kuralları Işığında COVID-19 Krizi.

Aslan, S., (2021), Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, –www.esosder.org
Electronic Journal of Social Sciences® ISSN:1304-0278 Ekim/October(2021) -
Cilt/Volume:20 - Sayı/Issue:80 (1735-1752).

Bülteni, T. K., (2021),
https://tim.org.tr/files/downloads/TIM_Kuresel_Gelismeler_Bulteni/T%C4%B0M

%20K%C3%BCresel%20Sekt%C3%B6rel%20Geli%C5%9Fmeler%20B%C3%BClteni%2016-31%20Ekim.pdf. (Erişim Tarihi 12.12.2021).

Bakan, S., (2021), Küreselleşmenin Az gelişmiş Ülkelere Etkileri. Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, Sayı. 4, No 1, 283:292.

Bakanlığı, T., (2021), <https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/serbest-ticaret-anlasmalari/genel>
(Erişim Tarihi 12.12.2021).

Behsudi, N., (2020), Virus Pushes U.S.-Chinese Relationship Toward Fracture”, Politico. (Erişim Tarihi 12.12.2021).

Birliği, T. İ., Sektörel Bölgesel gelişmeler Bülteni, (2021), https://tim.org.tr/files/downloads/TIM_Kuresel_Gelismeler_Bulteni/16-30%20Kas%C4%B1m%20T%C4%B0M%20K%C3%BCresel%20Sekt%C3%B6rel%20Geli%C5%9Fmeler%20B%C3%BClteni.pdf. (Erişim Tarihi 12.12.2021), 2021.

Ecer, K. G., (2021), Avrupa yeşil mutabakatı ve Türkiye ekonomisinin uyum politikala. İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi(9(2)), s. 125-144. (Erişim Tarihi 12.12.2021).

Ekonomi, I. C.-1., <https://hukukcular.org.tr/uluslararası-hukuk-baglamında-covid-19un-kuresel-ekonomiye-etkisi/>.. (Erişim Tarihi 12.12.2021), 2020.

Eraltuğ, A. K., (GATT) Uluslararası Ticaret Anlaşmalarının Sosyal Hükümleri Social Clauses Embodied In International Trade Agreements. TBB Dergisi (99), 2012.

Gelecekteki salgınlara karşı uluslararası antlaşma çağrısı, (2021), <https://www.dw.com/tr/gelecekteki-salg%C4%B1nlara-kar%C5%9F%C4%B1-uluslararası%C4%B1-antla%C5%9Fma-%C3%A7a%C4%9Fr%C4%B1s%C4%B1/a-57048522>. . (Erişim Tarihi 12.12.2021).

ITKIB, (2021), <https://www.itkib.org.tr/tr/bilgi-merkezi-dis-ticaret-ihracat-rehberito-anlasmalari.html> adresinden alındı(Erişim Tarihi 12.12.2021).

NEWS, B., (2022), <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55337783>. (Erişim Tarihi 12.12.2021).

Ozbakir, E., (2021), <https://www.mondaq.com/turkey/inward-foreign-investment/1072846/trkiye39nin-taraf-oldu287u-304ki-tarafli305-ve-ok-tarafli305-yat305r305m-anla351malar305> . Turkey: Türkiye'nin Taraf Olduğu İki Taraflı ve Çok Taraflı Yatırım Anlaşmaları 26 May 2021. adresinden alındı.

Rehinov, R. (2021). <https://www.aa.com.tr/en/health/turkey-sends-azerbaijan-medical-aid-to-fight-covid-19/1900457>. (Erişim Tarihi 12.12.2021).

REND ANALİZİ EYLÜL, (2020), chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fthinktech.stm.com.tr%2Fuploads%2Fdocs%2F1608990260_stm-covid-19-sonrasi-uluslararası-riskler.pdf%3F&clen=788646&chunk=true. adresinden alındı.

Skalar, M. S., (2021), COVID-19 ve Aşının Adil Dağıtımı: Dünya Ticaret Örgütü Anlaşmaları Bağlamında Ortaya Çıkan Sorunlar. Public and Private International Law Bulletin, 41(2): 395–419. Public and Private International Law Bulletin. adresinden alındı.

Tekoğlu, A., (2020), Covid-19 Salgını ve Dış Ticarete Kriz Yönetimi: Türkiye Örneği, Gümrük Ticaret Dergisi. 7 (22), 32.

Tomiura, B. v., Bown, G., & Eventett, (https://unctad.org/system/files/official_document/osg2020d1_en.pdf, 2021)).
www.ticaret.gov.tr. (2022).

Yılmaz, H. (2022). Bölgesel Ticaret Anlaşmaları (BTA)'nın Gelişimi ve Derin Ticaret Anlaşmaları: Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) Açısından Bir Analiz. Tesam Akademi Dergisi, 7(1), 39-64.
<http://dx.doi.org/10.30626/tesamakademi.695737>. (Erişim Tarihi 12.01.2022).

Türkiye ile imzalanan YKTK Anlaşmaları Listesi, (2022),
<https://www.sanayi.gov.tr/anlasmalar/yktk/a11602>. (Erişim Tarihi 12.01.2022).

Ticaret Bakanlığı, (2022), <https://www.ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/serbest-ticaret-anlasmalari/yururlukte-bulunan-stalar/karadag>. (Erişim Tarihi 12.01.2022).

https://www.wto.org/english/tratop_e/covid19_e/vaccine_trade_tracker_e.htm adresinden alındı (Erişim Tarihi 12.01.2022).

https://www.wto.org/english/tratop_e/covid19_e/vaccine_trade_tracker_e.htm adresinden alındı (Erişim Tarihi 12.01.2022).

<https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-7851/> . (Erişim Tarihi: 19.09.2020).

<https://uaabgm.ticaret.gov.tr/haberler/dunya-ticaret-orgutu-nezdinde-e-ticaret-kalkinma-icin-yatirim-kolaylastirilmas> . (Erişim Tarihi 12.12.2021).

<https://uaabgm.ticaret.gov.tr/haberler/turkiye-namibya-ktek-1-donem-toplantisi>. (tarih yok).

https://unctad.org/system/files/official-document/osg2020d1_en.pdf. (Erişim Tarihi 12.12.2021), 2021.

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ab-2022-de-savunma-enerji-ekonomik-iyilesme-ve-asi-ihracati-konularina-yogunlasacak/2462766>. (Erişim Tarihi 12.12.2021), 2021.

<https://www.milliyet.com.tr/arama/rcep>. (Erişim Tarihi 12.12.2021).

<https://www.trthaber.com/haber/guncel/cin-dijital-ekonomi-ortaklik-anlasmasina-katilmak-icin-basvurdu-622028.html> (Erişim Tarihi 12.12.2021).

https://www.wto.org/english/tratop_e/trips_e/who_wipo_wto_e.htm. 2022.

<https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/08/2020-Y%C4%B1%C4%B1-1.-ve-2.-%C3%87eyrek-D%C3%BCnya-Ekonomisinde-Son-Geli%C5%9Fmeler-B%C3%BCIten.pdf>.

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

YEREL YÖNETİMLERDE SUBSİDİARİTE İLKESİNİN ETKİLERİ VE UYGULANABİLİRLİĞİ*

Sezgi DEMİRKALE

Araştırma Görevlisi

Hasan Kalyoncu Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi

E-mail: sezgi.demirkale@hku.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-0368-229X

Ökkeş KARABURÇ

Av.Arb.

E-mail: okkes.karaburc@std.hku.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-4353-1568

Lamiha ÖZTÜRK¹

Dr.Öğr.Üyesi

Hasan Kalyoncu Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi

E-mail: lamiha.ozturk@hku.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-9724-5060

Öz

Değişen ve gelişen dünyanın dinamik yapısı, kaçınılmaz olarak toplum içinde yaşayan bireyleri ve yönetenleri etkilemiş, yeni yapılanmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ülkeler, çeşitli ortak amaçlarına birlikte ulaşabilmek için bir

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ **Sorumlu Yazar:** lamiha.ozturk@hku.edu.tr

Atf (APA): Demirkale, S., Karaburç, Ö. & Öztürk, L., (2022), Yerel Yönetimlerde Subsidiarite İlkesinin Etkileri ve Uygulanabilirliği, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 14 (1): 48-70, <https://doi.org/10.53881/hiad.1071282>

Lisans: Bu makalenin kullanım izni Creative Commons Attribution-NoCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) lisansı aracılığıyla bedelsiz sunulmaktadır.

araya gelerek topluluklar kurmuş, bu topluluklara üye ülke vatandaşlarının aynı imkân ve şartlarda yaşamaları amacıyla uluslararası düzenlemelere gidilmiştir. Siyasal ve toplumsal alanlardaki demokratik küresel reformlar, diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de etkili olmuştur. Toplumsal yönetim alanında demokratikleşme adına yapılan düzenlemeler, Türkiye’de eksikleri ile var olan yerel yönetim anlayışına subsidiarite ilkesini tanıtmıştır. Bu çalışmada, yerel yönetimlerin doğuşu ile ortaya çıkan yerellik anlayışının gelişimi, subsidiarite ilkesinin ortaya çıkışı ve etkileri incelenmiş, Türkiye’nin subsidiarite ilkesiyle tanışması, düzenlemeleri, uygulanabilirliği ve ilkenin muhtemel katkıları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Yerel yönetimler, subsidiarite, hizmette halka yakınlık, yetki ikamesi*

Alan Tanımı: *Kamu Hukuku, İdare Hukuku, Kamu Yönetimi*

EFFECTS AND APPLICABILITY OF THE PRINCIPLE OF SUBSIDIARITY IN LOCAL GOVERNMENTS

Abstract

The dynamic structure of society, its mutation and development inevitably affected individuals and leaders and caused the emergence of new structures. Countries have formed communities by coming together to achieve their various common goals and have entered into international agreements so that the citizens of these communities have the same opportunities and live in the same conditions. Global democratic reforms in the political and social fields have been effective in Turkey as in other countries. The regulations taken in the name of democratization in the field of social management introduced the principle of subsidiarity. This principle has allowed a better understanding of local communities that exists with its shortcomings in Turkey. The aim of this study is to better understand and identify the effects on local governments of the principle of subsidiarity. The development of understanding of the locality that emerged with the birth of local governments, underlines the importance and place of the principle of subsidiarity. The adoption and implementation of this principle in Turkey via its regulations is also one of the points analyzed in this paper.

Key Words: *Local governments, subsidiarity, closeness to the public in service, substitution of authority*

JEL Codes: H83

1. GİRİŞ

Subsidiarite, Latince kökenli bir kelime olup (subsidiarii) askeri bir düzende yedek birlik anlamına gelmektedir². Subsidiarii kelimesine eş anlamlı olan subsidium Antik Çağ'da askeri bir düzen çerçevesinde koruyan, yardımda bulunan veya destek veren anlamına gelmektedir³. Aristoteles "La Politique" adlı eserinde subsidiarii kavramının temellerini atmıştır (Millon- Delsol, 1992: 374). Bu anlamda, Aristoteles eserinde subsidiarite kavramını, bireyleri, aileleri ve köyleri kendi kendine yeterli olmaya çalışan ancak hiyerarşik olarak iç içe geçmiş, organik bir yapı olarak dile getirmektedir (Millon- Delsol, 1993: 4; Horace, 2014). Kavramsal olarak dile getirmemiş olsa da subsidiarite ilkesini Althusius Johannes'e borçluyuz (Friedrich, 1932:15; Endo, 1994:553). Althusius (1614) merkezi bir yapının karşısında bölgesel toplulukların özerkliğine vurgu yapmaktadır (Lejeune, 2015:739). Aristoteles subsidiarite fikrinin kişinin birey olarak kendi kendine yeterli olmaması (başka bir deyişle alt grupların tam özerkliğe erişememeleri) her bir bireyin ve grubun daha büyük bir gruba ait olma duygusunu pekiştirmesinden kaynaklandığını ileri sürmektedir (Millon-Delsol, 1993:4). Neticede karşılanamayan ihtiyaçların karşılanması adına bir görev dağılımı söz konusu olmaktadır (Aristoteles, 1874). "Bu anlamda kent, alt grupların eksiklerini telafi ederek vatandaşın konuşlandırılmasına ve gelişmesine olanak tanır." (Horace, 2014). Subsidiarite fikrinin gerekliliği bu şekilde anlam kazanmış olmaktadır.

Hanson (2011), subsidiarite ilkesini pozitif hukukun bir parçası olarak kabul etmektedir ve fonksiyonel subsidiarite ilkesinden bölgesel subsidiarite ilkesine geçişin gerçekleştiğini savunmaktadır. Bu anlamda, Antik Çağ'da benimsenen ve geliştirilen kavramdan uzaklaşıp yerel bir yönetimin yetersizliği karşısında başka bir üst gruba başvurulması ve birtakım yetkilerin devredilmesi söz konusudur (Rouvillois, 2005:7). Böylece, subsidiarite ilkesi, federal yapının bir parçası olarak tanımlanmaktadır (Martin, 2020:6). Subsidiarite, temel olarak toplumsal

² Le Grand Dictionnaire, <https://www.grand-dictionnaire-latin-francais.php?lemma=SUBSIDIARII100>, Erişim Tarihi: 10.02.2021.

³ Le Grand Dictionnaire, <https://www.grand-dictionnaire-latin-francais.php?parola=subsidium>, Erişim tarihi: 10.02.2021.

sorunları ele alma, toplumsal gereksinimleri karşılarken sunulan hizmetlerin realitesi, yönetenlerle kolay ve hızlı iletişim sağlaması açısından yönetim birimlerinin demokratikleşmesini sağlamakla ilişkilendirilmiştir.

'*Hizmette halka yakınlık, yetki ikamesi, subsidiarite*' gibi terimlerle dilimize geçen, ulus-devlet, bölgesel hükümetler, yerel yönetimler gibi siyasi yapıların, yalnızca ortak yararı korumak için gerekli durumlarda müdahale etmesi, yerine getirilemeyen görevleri daha hızlı ve etkin bir şekilde yerine getirmesi gerektiği anlamına gelen '*principle subsidiarity*', bireylere ihtiyaç duydukları hizmetleri geliştirme ve sunma imkânı için gerekli kaynakları vermenin önemini vurgulamaktadır. İlke, yerel yapıları, bireyleri güçlendiren ve çıkarlarını temsil eden, merkezi yönetim ile vatandaş arasındaki arabulucu yapılar olarak yorumlanmaktadır.

Bu çalışmada yerellik ile yerel yönetimin kavramsal çerçevesi ve tarihsel gelişimine yer verilecek, yerellik ilkesinin avantaj ve dezavantajları betimlenecektir. Subsidiarite ilkesinin ülkesel boyutta ortaya çıkışı ve Türkiye'nin bu konudaki yasal düzenlemeleri belirtilerek, ilkenin uygulanabilirliği hakkında görüşlere yer verilecektir.

2. SUBSİDİARİTE İLKESİNİN ULUSLARÜSTÜ BOYUTTA ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ

Subsidiarite fikri için orijinal bir kaynak belirlemek mümkün olmasa da Aristoteles'in düşüncelerinde açıkça belirtilmeden araştırılmış ve Aristotelesçi düşüncenin canlandırıcısı olarak kabul edilen Katolik teolog Thomas Aquinas tarafından daha da geliştirilmiştir (Roughneen, 2017: 9).

Thomas Aquinas, alt grupların eksikliklerini tamamlamak adına subsidiarite fikrini benimser ve dini bir boyut ekleyerek 16. yüzyılda subsidiarite fikrinin Protestan kilisesi tarafından dile getirilmesine vesile olur (Leurquin de Visscher, 2002: 23; D'Onorio, 1993: 12). Sosyal devletin ortaya çıkışıyla birlikte subsidiarite ilkesinden esinlenerek Katolik Kilisesi'nin sosyal doktrini yaygınlaşmaya başlamıştır (Neven, 2017 : 6). Papa Leo XIII 1891 yılında yayımlanan "Rerum novarum" adlı genelgesinde aşağıdaki ifadeler ile subsidiarite ilkesini açıklamaktadır:

"Ne bireyin ne de ailenin devlet tarafından özümsemesi adına, her ikisinin de Kamu düzenine ve başkasına zarar vermediği sürece özgürce hareket edebilmesi gerekmektedir. Ancak, topluluğu ve vatandaşları korumak yöneticilere kalmıştır...bunlar (kamu otoritesinin müdahalesi, kanunlar, vs.) istismarları

bastırmak ve tehlikelerden kaçınmak için gerekli olanın ötesinde hiçbir şey ilerletmemeli veya taahhüt etmemelidir.” (Clergie, 1998:16).

Papa Pie XI, bu fikri geliştirerek yayımlanan genelgede ilk defa subsidiarite ilkesini açık bir şekilde ifade etmektedir (Quadragesimo anno, 1931). Papa Pie XI devletin müdahalesinin, vatandaşların bireysel anlamda özgürlüklerini korumakla sınırlı kalması koşuluyla subsidiarite ilkesini savunur (Neven, 2017:6). Daha yakın tarihe bakıldığında subsidiarite ilkesine yerel özerkliği garanti altına almak amacıyla başvurulduğu görülmektedir (Neven, 2017:6). Subsidiarite ilkesinin kabul görmüş ortak bir tanımının olmaması, ilkenin karmaşıklığını ve derinliğini göstermektedir. Bu zorluğun kaynağı, kuşkusuz ilkenin çok boyutlu (felsefesi, dini, politik, sosyal vs.) olmasıdır. İdare hukukunda, subsidiarite ilkesi, yetkilerin dikey olarak devredilmesi olarak tanımlanmaktadır (Pontier, 2003:27). Martin’e göre subsidiarite ilkesi, yakınlık prensibine dayanmaktadır (Martin, 2020:4). Alınan kararların ise vatandaşa olabildiğince yakın alınması gerekliliğini savunmaktadır (Martin, 2020:4). Avrupa Birliği Antlaşmasının önsözü bu yakınlık prensibine dayanarak subsidiarite ilkesini dile getirmektedir (Martin, 2020:4). Bu anlamda, Avrupa Birliği Antlaşmasının 5. maddesi, subsidiarite ilkesinde birlik olarak eyleme gidilmesinin siyasi etkinlik açısından önem arz ettiğini vurgulamaktadır (Traité sur l’Union Européenne, 2012). Subsidiarite kavramının AB yasalarına girmesi, 7 Şubat 1992 tarihinde imzalanmış ve Kasım 1993’te yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması ile olmuştur (Barlas ve Karagöz, 2007:157). Antlaşmada düzenlenen hususlardan bazıları, subsidiarite ilkesi kapsamında değerlendirilir. Bunlardan biri “*committee of the Regions*” (bölgeler komitesi) diğeri ise antlaşmanın başında yer alan “*...Resolved to continue the process of creating an ever closer union among the peoples of Europe, in which decisions are taken as closely as possible to the citizen in accordance with the principle of subsidiarity...*” (Avrupa halkları arasında subsidiarite ilkesine uygun olarak vatandaşlara mümkün olduğunca yakın bir şekilde bağlı olunarak daha yakın bir birlik oluşturma sürecini devam ettirmeye, karar verildi.) ifadesidir. Antlaşma metninde açıkça yer alan Committee of the Regions, subsidiarite ilkesinin amacını açıklamış ve amacın AB’nin üye ülkelerdeki çalışmalarını yerel yönetimler aracılığı ile daha işlevsel hale getirmek olduğunu belirtmiştir. AB salahiyyetinin giderek artması, subsidiarite ilkesinden memnuniyetsizliğe neden olup ilke üzerindeki tartışmaları da artırmıştır (Metin ve Altan, 2011:3).

Subsidiarite ilkesinin yer aldığı bir diğer uluslararası anlaşma olan Amsterdam Antlaşması⁴, (ToA, Treaty of Amsterdam), AB üye ülkelerince, Maastricht Antlaşması'nda önemli değişikliklere gidilmesi sureti ile imzalanmıştır (Metin ve Altan, 2011:135). Antlaşmanın 5.maddesinde yer alan '*Birliğin hedeflerine, bu Antlaşma'da öngörüldüğü şekilde ve burada belirtilen koşullara ve zaman çizelgesine uygun olarak, Avrupa Topluluğunu kuran Antlaşma'nın 3b Maddesinde tanımlanan yetki ikamesi ilkesine saygı gösterilerek ulaşılacaktır.*' ifadesi ile subsidiarite ilkesine verilen öneme değinilmiş ayrıca Maastricht Antlaşmasında yer alan committee of the Region detaylandırılarak subsidiarite ilkesine dikkat çekilmiştir. Lizbon Antlaşması birçok anlamda tam bir reform düzeyinde değişiklik yapmış olmakla beraber (Metin ve Altan, 2011:131) subsidiarite ile alakalı düzenlemelerde de bulunmuştur.

3. YEREL YÖNETİMLER VE YERELLİK KAVRAMININ ÇERÇEVESİ

Yerellik, aynı çevreye ait olan, iç içe geçmiş topluluk bağlarını anlatmakla birlikte; ulus sınırları içerisinde, o sınırların yerlisi olan topluluğun ortak gereksinimlerinin giderilmesi gayesini taşıyan, kamu hizmetlerini ve mallarını veren, oradaki halk iradesi ile seçilen kurumlarca yönetilen birimlere de yerel yönetim adı verilmektedir (Akyol, 2012:5). Ortaya çıkma nedenleri toplumsal, ekonomik, siyasal ve yönetseldir (Tortop vd., 2016:17-18).

Daha geniş kapsamıyla Akyol yerel yönetimleri şu şekilde ifade etmektedir,

"Bir ülkenin sınırları içerisinde çeşitli kırsal ya da kentsel alanlarda faaliyet gösteren, bulunduğu bölgede yaşayan halkın mahalli nitelikli müşterek ihtiyaçlarını karşılayan, karar organları ve bazı durumlarda yürütme organı seçimle iş başına getirilen, yasalarla belirlenmiş görevlere ve yetkilere, özel gelire, bütçeye ve personele sahip, merkezi yönetimden bağımsız tüzel kişiliği olan yönetsel birimler" olarak tanımlamaktadır (Akyol, 2012:5).

Genel olarak yerel yönetimlerin kurulma nedeni üç ana hedefe ulaşmaktır: Bireylerin temel haklarını savunması, yönetimde verimliliğin sağlanması ve demokrasinin gerekliliklerinin yerine getirilmesi. Bu hedefler kapsamında yerel yönetimler başarılarını, verimlilik, özgürlük ve demokrasinin yerine getirilme ölçütleri ile tespit etmektedirler (Akyol, 2012:4-5). Merkezi yönetimin yerel halktan uzak olması, ulaşılamaması, ihtiyaçlarını dinleyememesi veya sorun çözmede geç kalması gibi olumsuzluklar, halkı yerel ölçekte gereksinimlerini

⁴ İmzalanma Tarihi 02.10.1997 Yürürlük Tarihi 01.05.1999

giderebileceği bir yapıya ihtiyaç duyar konuma getirmiştir. Bu gerekçeler, yerel yönetim ile demokrasinin ilişkisini ortaya koymaktadır (Aydın, 2011:12).

4. YERELLİK İLKESİNİN TARİHSEL SÜRECİ

Sanayi devrimi sonrası yaşanan teknolojik gelişmelerin üretim araçları üzerindeki etkileri ve toplumun sosyal yapısında yaşanan değişimlerin temelini oluşturan sanayi toplumu, Liberal Kapitalizm ve Marksizm doktrinlerini ortaya çıkarmıştır. Söz konusu bu ikili doktrinlerin neden olduğu krizler, refah devleti ve sosyal devlet hamleleriyle iyileştirilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde endüstri toplumunun siyasi dünya görüşü şeklinde bilinen klasik liberalizm evrim geçirmiş ve bu süreçte toplum yapısal anlamda da değişim göstermiştir. Sanayi toplumu, tarımsal üretim ağırlıklı klasik toplum biçimini arkasında bırakmış ve sosyal, kültürel, ekonomik ve teknolojik sistemleri öncüllerinden tamamen farklı yeni bir toplum yapısı oluşturmuştur. Bu yapı, oldukça hareketli bir süreç geçirmiştir (Ökmen ve Baştan, 2004:210). Dolayısı ile söz konusu süreç, yerel yönetimlerin hizmetlerinin sunumu hususundaki önemini daha da yükseltmiştir.

4.1.Liberal Yaklaşım

Liberalizm, özgürlük, bireycilik, adalet, rıza, akıl, hoşgörü, çoğulculuk, sınırlı hükümet ve anayasacılık gibi kavramlara dayanır. Bu doğrultuda yerel yönetimlerin; özerklik, demokrasi, özgürlük, etkinlik, yeniden paylaşım gibi fikirlerden kaynaklandığı görülmektedir (Çelik ve Usta, 2010:127). Liberal düşünürlerce, yerel yönetimlerin Batı'da aşağıdan yukarıya doğru, kendi iç dinamikleri doğrultusunda ve devlete rağmen ortaya çıkararak geliştiği fikri ortaya koyulmuştur. Yerel yönetim organı Batı dünyasında toplumca ortaya koyulmuşken Doğu ülkelerindeyse devletçe üretilmiştir (Güler, 1993:89). John Stuart Mill, sağlıklı ve demokratik bir toplumdan söz edilebilmesi için güçlü ve özerk yerel yönetimlere ihtiyacı olduğu ve yerel yönetimlerin siyasal birer eğitim aracı oldukları fikrindedir (Oktay ve Pekküçükşen, 2009:174). Bir yerel yönetimin vazifesi ne olursa olsun, yerel yönetimlerin demokrasinin temel taşı oldukları fikrini savunmuştur (Öner, 2006:17). Liberalizm; yerel idareler demokrasinin temel ögesidir tezi üzerine kurulmuştur (Çelik ve Usta, 2010:127). Yerel yönetim, yerel halkın kendini direkt olarak yönetmesi hususunda ölçek küçüklüğünden dolayı yaşam alanı bulan bir sistemdir (Güler, 2006:34).

Son yıllarda insan etkinliklerinin mekânı aşması, insanların ve ekonomi dünyasının hareketliliği coğrafyada belirtilen sınırları kaldırması ve artık mekanlarında yönetim ölçeği özelliklerini yitirmektedir (Köse, 2004:7). Yerel

yönetimlerin önemi, ekonomik gelişmeler ve nüfusun artışı ile artmaktadır. Kentleşme süreci, kentsel nüfusta yaşanan hızlı artışın yanı sıra, söz konusu nüfusun niteliği ve bileşimi de devamlı değişmekte, özellikle büyük şehirlerin değişime uğrayan demografik yapıları, yerel gereksinimleri ve bunları etkili ve hızla bir biçimde yanıtlayabilecek organizasyon şemalarını da derin şekilde etkilemektedir. Özellikle endüstri ve ticaret sermayesinin yoğunlaştığı metropol bölgelerde yerel kaynaklı problemlerin çözümünün merkezi yönetim birimleri tarafından yapılması olanaksızlaşmakta, problemlerin yerinde çözülmesi gerekmekte ve bu gerçekliğin de yerel idarelerin işlevlerine ve gücüne artış etkisi getirmesi olağan bir durumdur (Köse, 2004:13).

Yerel yönetim birimleri, halka en yakın devlet organları oldukları için halkın yerel taleplerini kolaylıkla karşılayabilen ve yerel demokrasinin en net görüldüğü örgütlerdir (Çelik ve Usta, 2010:127). Özerklik sorunu, Weberci yaklaşıma göre iki boyutlu olarak incelenir. İlki yerel yönetimlerin merkezi yönetimden özerkliği, ikincisi ise yerel yönetimlerin yerel halktan özerkliğidir. Kaynak sahipliği açısından daha yoksul olan yerel yönetimler, merkezi yönetimle olan ilişkilerinde daha sınırlı bir özerkliğe sahiptir. Bunun yanında yerel yönetimler, kaynaklarını çoğunlukla merkezi yönetimlerden aldıkları için yerel halktan büyük oranda bağımsızlardır. Bu nedenle Weberci yaklaşım, merkezi yönetim ile yerel yönetimin çelişkilerini ortaya koyarak yerel yönetimlerin yerel halktan bağımsız olduğunu savunmaktadır (Şengül, 2009:157). Sonuç olarak Weberci yaklaşım paravanında merkezi ve yerel yönetimin arasındaki çelişkiler öne çıkarılmakta ve yerel idarecilerin yerel topluluklar karşısındaki özerkliği sorunu da eleştirel bir dille vurgulanmaktadır.

4.2. Sosyalist Yaklaşım

1980'li yılların başında gelişmekte olan yerel idari birimler hakkındaki Marksist açıklamalar, İngiliz sol düşüncesince şekillendirilmiştir (Güler, 2006:180). Bu yönde biçimlenen sosyalist yaklaşım 21. yy.da da güncelliğini korumaktadır. Yerel devlet kavramı ilk kez Cocburn tarafından dile getirilmiştir (Arslan, 2019:114). Bu düşünürün fikirleri ışığında seçilenlerden oluşan meclis ile yerel yönetim, kapitalist toplumlarda devletlerin adeta bel kemiği olarak nitelendirilir. Yerel devlet tanımı sadece yerel yönetimleri tanımlamamaktadır ve bunlarla birlikte devletin yerel taşra kuruluşlarını da bünyesinde barındırmaktadır.

Özerklik, yerel yönetimin çatısı altındayken zayıftır. Bu kurumlar geçmişten itibaren merkezi yönetime bağılıdır ve ulusal devletin parçaları şeklinde onun işlevini bölüşmektedirler (Güler, 2006:181). Kentlerin tüketimin yoğunlaştığı

bölgeler olması, yerel siyasete ve dolayısıyla yerel yönetim birimlerine bazı özgünlük ve özerklik hakları vermektedir. Yerelleşme sürecinin tanımlanmasında Castells, sınıfsal ilişkilerin ve kentlerdeki sosyal gelişmelerin göz önüne alınması gerektiğini savunmaktadır (Şengül, 1999:9-10).

Yerel-kent yönetimleri, 16. yüzyıldan bu yana ticaret ve endüstrinin yerel sınırlamalarla gelişmesini zorlaştırmaktayken, takip eden dönemlerde varlıkları için tehdit oluşturan devletin merkezileşmesine karşı ciddi anlamda direnmişlerdir (Güler, 1993:92-93). Feodal derebeylerinin siyasi iktidara sahip olduğu 15. ve 17. yüzyıl arası dönemde Batı Avrupa’da monarşik devletler orta çağdan kalan yerel ve kişisel imtiyazlar oluşumunu parçalayarak birçok köklü reform hareketleri hazırlamışlardır. Ancak feodal bir yapının içinde olan monarşiler, devletin merkezileşmesini sağlayacak projeleri uygulamakta yeterli olamamışlardır. Özellikle Osmanlı Devleti’nde 19. yüzyılda gerçekleşen yerel yönetim reformları tartışılırken, belediyelerin ilk olarak oturmuş bir yerel yönetim sistemi ile oluştuklarını göz önünde bulundurmamak gerekmektedir (Güler, 1993:93). Küresel sermaye, yerel satıcının aksine hammadde ve işgücü ihtiyacını çok ucuza karşılayabilmektedir. Bundan dolayı, üretimde yerel halkın da bulunması ve aynı zamanda küresel çaplı sermaye ile karşılaştığı bu savaş alanında ayakta kalabilmesi oldukça güçleşmektedir. Bu eşitsizlikler, yerel yönetim birimlerini küresel sermayenin parçası durumuna getirmektedir (Bildirici, 2010:43).

Liberal politikalar ve yenilikler IMF (International Money Fund, Uluslararası Para Fonu) ve World Bank (Dünya Bankası) gibi kurumlar tarafından gerçekleştirilmiş ve böylelikle sermayenin sınırlardan bağımsız hareket etmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Sermayeye olumsuz etkiler yapan eşitlik politikaları ve toplumsal eşitliği sağlayacak olan hareketler uygulanmamıştır. Para ve maliye reformları, dinamik bir faktör olan sermayenin rasyonelliğine göre geliştirilmektedir (Altunç ve Şentürk, 2010:535). Güler çalışmasında yerel yönetimlere devredilen yetkiler açısından toplumsal eşitsizlik konusunu dile getirerek önemli bir noktaya değinmektedir ve konu ile ilgili sorunu şu şekilde ifade etmektedir:

“Dünya çapında yerelleşme politikası, coğrafi yakınlığı kullanarak toplumların uzaklıklarını sürekli arttırmaktadır. Yerel yönetimlere devredilen her yetki parçası, hem merkezi hem yerel yönetimleri halktan daha da uzaklaştırma sonucu yaratmaktadır. Bu nedenle tartışmanın özünü, yetkilerin merkezden yerele aktarılıp aktarılmaması konusu oluşturmaz; tartışma, yapılan aktarımın toplumsal eşitsizlikleri derinleştirip derinleştirmedeği sorusuyla ilgilidir.” (Güler, 2006:13).

Harvey (2007) ise çalışmasında burjuvaziye geçtiğinde yerel yönetimin,

ekonomik ve siyasi açıdan önemli bir birikimin oluşmasında önemli bir rol oynadığını savunmaktadır. Liberalizm, özgürleşen sermayenin zenginlik oluşturacağını ve böylece bütün toplumsal alana yayılacağını savunmaktadır (Güler, 2001:2). Uluslararası sermaye kuruluşları, devletin etkisinin minimumda tutulmasını, yerel yönetimlerin merkezi yönetimden mümkün olduğu kadar fazla özerkleşmesini istemektedir. Bu nedenle bu kuruluşlar yerel yönetimlere ve yerelde örgütlenmemiş işgücüne daha kolay ulaşabileceğini düşünmektedir (Geray, 2001:15). Neoliberal reform, yerel yönetimlere bağımsızlık, daha çok kaynak, daha çok destek vermeyi planlamaktadır. Ancak bu hedefler, yerel yönetimleri halk ile yakınlaştırmaktan ziyade, kurumların sermaye birikimleri için kaynak oluşturarak küresel sermaye birikimine destek olmayı hedeflemektedir. Bu hedefler, yerel yönetimlerin demokratik olduğunu kabul eden anlayışlardan yola çıkmaktadır (Güler, 2003:22).

Yerel yönetimler, feodalizmden sonra da merkezileşme aşamasında yine tamamlayıcı bir etkeni oluşturmuştur. Batı ve Doğu ülkelerini de etkileyen bu durum, yerel yönetimlerin tarihsel gelişimi boyunca dinamik bir süreci ortaya koymuştur (Güler, 1993:92).

5. YERELLİK İLKESİNİN POZİTİF ETKİLERİ

5.1. Demokratikleşmeye Katkıları

Demokrasinin doğuşu Antik Yunan'a (Keçeci, 2016:34) dayanmakla birlikte Roma şehir devletleri sayesinde yerel yönetimler demokrasi ile anılmaya başlanmıştır (Pustu, 2005:123). Yeni Çağ demokrasisi, Antik Çağ demokrasisinin sona ermesinden yaklaşık iki bin sene sonra ortaya çıkmıştır (Uygun, 2014:364).

Yerel yönetimler demokrasinin temelinde yer almaktadır. Yerel yönetim birimlerinin 1970'li yıllarda merkezi yönetimden ayrılması ve daha bağımsız bir hale gelmesi oldukça tartışılan bir konudur. Devamlı bir merkezi yönetim sistemi bulunan Fransa'da da yerel yönetim hareketleri 80'li yıllarda hız kazanmış, Amerika ile Avrupa'ya ek olarak dünyanın geri kalanında 20. yüzyılda görülmeye başlanmıştır (Yıldırım, 2015:118). Yerel demokrasinin, demokrasi etkinliğini ve gerçekliğini sağlaması sebebiyle ileri seviyelere taşınması için yerel halkın aktif katılımının mümkün kılınması, bu bağlamda seçim dönemlerinin dışında da katılım mekanizmalarının açık olması ve çoğulcu demokrasinin bir gereği olarak katılma hakkının çeşitli şekillerde kurumsallaşması gerekmektedir (Çukurçayır, 2000:95). Katılım, bilgi edinme ve deneyim paylaşımının yanı sıra bireylerin yaşadığı sorunlar karşısında sahip olduğu hukuki yol ve hakları öğrenmesi bakımından büyük önem taşımaktadır (Karasu vd., 2018:97). Kamu yönetimi

disiplini içerisinde katılım, her şeyden önce sürdürülebilir bir niteliğe sahip olmalı, sınırlandırılmamalı, herhangi bir bireysel çıkar için değil kamu yararı için katılım sağlanmalı ve katılım vizyonerliğini de içerisinde barındırmalıdır. Yerel yönetimlerde katılım, çoğunlukla il idaresinde ve yerel idarenin işlerinde sürece dahil olma ve bunun bir düzenle süreklilik kazanması anlamında kullanılmaktadır (Akdoğan, 2008:14).

5.2. Hizmette Gerçekçilik

Kamu hizmeti, yönetenlerin idaresi ve denetlemeleri ile kamuya hizmet maksatlı olarak görülen işlerdir (Derbil, 1950). Subsidiarite ilkesinin eş anlamda kullanıldığı bir diğer kavram da 'hizmette halka yakınlık'tır. Hizmetler yerine getirilirken yapılacak olan harcamaların mesuliyetlerinin paylaşılması sırasında söz konusu hizmetleri en etkili biçimde halka ulaştıracak olan, halka en yakın birimlerin tercih edilmesi en sağlıklı olanıdır (Belli, 2017:79). Halkın merkezi idare ile iletişimi ya da görüşlerini ifadesi genellikle yalnızca seçimler sırasında mümkün olmaktadır (Yıldırım, 2014:134). Halka iletilecek olan kamu hizmetlerinden halkın hangilerine, ne derece ihtiyacı olduğu hususunda karara varılması ve hizmetlerin ihtiyaçlarla uyumlu biçimde yürütülmesi (Parlak ve Sobacı, 2012:30-31), halka en yakın olan idari birimlerin yakından incelemesi ile mümkün olacaktır. Birimler, halkın gereksinimlerini önem derecesine göre sıralayarak karşıladığı takdirde, hem halkın çoğunluğunun ihtiyaç duyduğu hizmeti sağlayarak refah seviyesini yükseltmiş hem de demokratik bir şekilde hareket etmiş olacaklardır.

6. YERELLİK İLKESİNİN NEGATİF ETKİLERİ

Yerellik ilkesi ve yerel yönetimin faydaları yanında birtakım sakıncaları da bulunmaktadır. Yerellik ilkesinin sakıncaları merkezi yönetimin çekici yönlerini ön plana çıkarırken merkezi yönetimin negatif unsurları da yerellik ilkesini meydana getirmek için fikirler vermiştir.

6.1. Merkezden Yönetime Etkileri

Yerellik ilkesinin ve yerel yönetimlerin negatif yönleri ele alınırken değinilmesi gereken sorunların başında ülkenin siyasi anlamda bütünlüğünü etkileyerek, merkezi yönetimin siyasi otoritesini sarsma, birliğini bozma tehlikesi gelmektedir.

Kamu tüzel kişisi olan devletin, yine kamu tüzel kişiliğine sahip olan yerel yönetimler üzerinde hukuki şahsiyet olarak bir üstünlüğü bulunmamaktadır (Türkoğlu ve Bucaktepe, 2015:322). Ancak yerinden yönetim birimlerinin, devletin egemenliği altında varlığını sürdürdüğünü o çevrede yaşayan halka

hissettirmesi, merkezden yönetime karşı egemenlik tehdidinin doğmasına fırsat tanınamaması gerekir. Yerellik ilkesinin uygulamasının ileri seviyelere ulaşması bu tehlikeyi doğurabilir (Duran, 1982).

6.2. ‘Yandaşçılık’ Sorunu

Yerellik ilkesi gereği kurulan yerel yönetimlere seçim ile gelen organların ve yöneticinin seçmenlerini kayırması, seçim sırasında hangi bölgeden daha fazla oy aldı ise o bölgede hizmetlerini yoğunlaştırması hususu ortaya çıkabilir (Gözler ve Kaplan, 2013:84-85).

6.3. Sınırlı İmkân Sorunu

Yerellik ilkesinin ön plana çıkmasıyla oluşturulan yerel yönetim birimlerinin, hizmette halka yakınlık (subsidiarite) ilkesi gereği kamu hizmeti ile gerçek ihtiyaçların uyumlu olması, yöneticinin halkın ulaşabileceği kadar yakında olması gibi avantajlarının varlığı yadsınamaz bir gerçektir. Ancak bu hizmetlerin yerine getirilmesi esnasında kullanılacak olan maddi kaynakların merkezi yönetime nazaran kısıtlı olması, hizmetlerin yerine getirilmesinde kullanılacak olan iş gücünün yetersiz olması ve bu güce ulaşma imkanının sınırlı olması dezavantajları da mevcuttur.

6.4. Denetim Sorunu

Yerellik ilkesinin gereklerini yerine getirecek olan yönetim, iktisadi olarak özerktir. Hizmette halka yakınlık ilkesinin getirilmesi ile beraber halka sunulacak gerçekçi hizmetin finansmanını sağlamak, devletçe konulan kanunlara uygun olmak kaydı ile yerel yönetimlerin, mal varlığı ve gelir kaynağı edinmesiyle mümkün olmaktadır. Bu, devletin koyduğu kanunlar ve anayasa ile kısıtlanmış bir özerkliktir (Türkoğlu, 2012-2013:42). Bu özerklik her ne kadar sınırlandırılmış olsa da devletten ayrı bir bütçenin ve mal varlığının mevcut olması merkezden yönetimin, yerel yönetimleri mali yönden denetlemesi önemli bir husus haline gelmektedir.

7. YEREL YÖNETİMLERİN GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE’DEKİ İZLERİ

Yerel yönetimler ilk olarak Batı Avrupa feodal toplumunun içerisinde güç bulan Orta Çağ kentlerinin oluşma sürecinde ortaya çıkan özerk yapılar biçiminde düşünülebilir (Özel, 2013:60). Burada yeni güç kazanmaya başlayan tüccar sınıfının da büyük rolü vardır (Tortop vd., 2016:14). Türkiye’de ise yönetsel ve toplumsal ıslahat, halkın ortak ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yapılmıştır

(Sunay, 2002:113). Tarihimizde ilk defa 1854'te belediye İstanbul Şehremaneti ile yürütülen yönetim ile Beyoğlu'nda "Altıncı Daire-i Belediye" kurulmuştur (Sunay, 2002:116). 1864 tarihinde ise "Vilayet Nizamnamesi İl Özel İdareleri" oluşturulmuştur (Kartal, 2010:3). 1921 Anayasası ile birlikte illere tüzel kişilik verilmiş ve daha özerk yapılanmaya gidilmiştir (Çiçek vd., 2018:457). 1924 Anayasası ile yerel yönetimlerin yetki alanları sınırlandırılmıştır. 1924'te çıkarılan Köy Kanunu ile köylere tüzel kişilik verilmiştir (Çiçek vd., 2018:458).

1580 sayılı Belediye Kanunu 3 Nisan 1930 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ardından birtakım düzenlemelerle de yerinden yönetim yapıları güç kazanmıştır. Şehirlerin böylesine yüksek bir hızla büyümeleri kentsel problemlerin klasik belediyeçilik görüşüyle çözülmesinin güç olduğu gerçeğini gözler önüne sermiştir. 1984'te yürürlüğe giren 3030 sayılı Kanun ile büyük şehirlerde çift kademeli belediyeçilik anlayışı benimsenmiştir. Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur (Dülger, 2002:2). 1961 Anayasası ile hak ve özgürlüklerin kapsamı artırılmıştır (Aydın, 2021).⁵

1580 sayılı Kanun 2005'e kadar Belediye Kanunu olarak yürürlükte kalmıştır. Belediyelere geniş bir yetki ve görev alanı sunan Kanun, 1929'da yaşanan Büyük Buhran ve devletin ekonomi üzerindeki rolünde yaşanan değişiklikler nedeniyle böyle bir yapıya sahiptir. 1580 sayılı Kanun ile beraber belediyelerde eşitlik sağlanması hedeflenmiştir. Çok partili hayata geçiş sonrasında belediye sayısında ciddi oranda artış yaşanmış, 1945-1960 yılları arasındaki dönemde 412 yeni belediye kurulmuştur (Koçak ve Ekçi, 2010:21). 1960 yılında yapılan askeri darbe ile belediyelerin yönetimi valiliklere ve kaymakamlıklara bırakılmıştır (Eryılmaz, 2003:8). 1960'lı yıllarda kırdan kente yaşanan göç dalgası ile kentlerde ciddi sorunlar ortaya çıkmış ve sınırlı imkânları bulunan belediyeler hızla artış gösteren sorunlara çözüm üretme noktasında güçlüklerle karşılaşmışlardır (Koçak ve Ekçi, 2010:301). 1960-1980 yılları arasında yalnızca merkezi idarenin hazırladığı kalkınma planları mevcut olmakla beraber kamu yönetimi ile alakalı birçok problem yaşanmıştır (Güçlü, 2007:13).

1980 yılından önce de genel temayülü merkezi yönetim olan Türkiye'de 1980 darbesiyle beraber Turgut Özal'ın başbakanlık dönemine dek merkeziliğin en üst seviyede hissedildiği ifade edilmektedir (Güçlü, 2007:14). Sonrasında küreselleşme, tüm dünyada birçok yönden hissedildiği gibi Türkiye'de yerel yönetimler üzerinde de etkisini göstermiştir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2014:36).

⁵ Bu çalışmanın yayın tarihi belirsiz olması sebebiyle yayına ulaşıldığı yıl yazılmıştır.

8. TÜRKİYE'DE HİZMETTE HALKA YAKINLIK (SUBSİDİARİTE) İLKESİ VE UYGULANABİLİRLİĞİ

Avrupa Konseyi, 1970'li yıllarda Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı üzerinde görüşmeler yapmış⁶, 6. Mahalli İdarelerden Sorumlu Uzman Bakanlar Konferansı'nda ilk sırada (İnaç ve Ünal, 2007:2) görüşülerek sözleşme şeklinde düzenlenmiştir. Sözleşme metninde Şart'ın en az dört üye onaylanması yürürlük şartı olarak kabul edilmiş, öngörülen sayıdaki üye ülkenin onayıyla da 1 Eylül 1988'de yürürlüğe girmiştir.

Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı, yerel yönetimlerin özerkliği hususunu düzenlemektedir. Şart'ın önsözünde yerel yönetim birimlerinin demokratik yönetim için mühim olduğu, halkın bu şekilde kamu hizmetlerinin, işlerinin yürütülmesine katılma hakkının doğrudan kullanılmasının ancak yerel yönetimlerle mümkün olabileceği düzenlenmiştir.

Özerk yerel yönetimlerin düzenlendiği Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın dördüncü maddesinin üçüncü fıkrasında kamunun yerine getirmek zorunda olduğu hizmetlerin, yerel halka en yakın birimler, makamlar tarafından yerine getirilmesi, subsidiarite ilkesi gereği, öncelik olarak düzenlenmiştir. Türkiye, şartnameyi önce bir tavsiye niteliğinde kabul etmiş sonrasında ise diğer üye ülkelerin sözleşme olarak değerlendirmeyi kabul etmesi ile onaylanmıştır (İnaç ve Ünal, 2007:3). Şartnamenin yirmi maddesi Türkiye tarafından onaylanmış, onaylanan bu maddeler arasında subsidiarite ilkesinin düzenlendiği dördüncü madde (üçüncü fıkra) de yer almaktadır.

Subsidiarite ilkesi, Türkiye'de ilk defa Avrupa Yerel Yönetimler Şartı sonrası düzenlenen 6. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda düzenlenmiştir (Ertin, 2015:85). Düzenleme, Mahalli İdareler başlığı, "İlkeler ve Politikalar" alt başlığı altındaki ilk cümlede yer almaktadır⁷. Söz konusu düzenlemeye göre, kamu hizmetlerinin karşılanması için üretilen hizmetlerin, daha etkin olabilmesi, kaynakların ölçülü ve rasyonel kullanılabilmesi, yine ilgili hizmetlerin sunulacağı yerde karşılanması ile mümkün olacaktır. Bu ifade açıkça hizmette halka yakınlık başka bir deyişle subsidiarite ilkesini tanımlamaktadır.

⁶ European Commission. Report on the Regional Problems in the Enlarged Community.

⁷ https://sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/altinci_bes_yillik_kalkinma_plani-1990-1994.pdf).

1990 yılında kalkınma planı hedefleri arasında düzenlenmiş olan subsidiarite ilkesi, 5393 sayılı Belediye Kanunu madde 14'te yer almış ve 5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu'nun 6. maddesinde aynı ifadelerle düzenlenmiştir. Bunun dışında ilke ile alakalı olarak anayasal bir düzenleme bulunmamakla beraber, yerel yönetimlerin kuruluşu ve işleyicini düzenleyen kanunlarda⁸ yerel yönetimlerin görev, yetki ve gelir kaynakları oldukça artırılmıştır (Yıldırım, 2014:138). Subsidiarite ilkesi, birçok ülkede gelişme göstermeye devam etmekte, İlke'nin demokrasi ile sıkı bir ilişki içinde olduğu kabul edilmektedir. Türkiye'de ise yasal düzenlemelere konu olmaya başlamış olan bu ilkenin genel kabul halini alması, zamanla yaşanacak değişimlerle, hukuki ve toplumsal ilerlemelerle mümkün olacaktır. Hizmette halka yakınlık, yerellik veya yetki ikamesi gibi çeşitli isimlerle ifade edebildiğimiz ancak 'halka, yakından, gerçekçi, rasyonel ve hızlı hizmet sağlanması' şeklinde tek bir maksadı olan subsidiarite ilkesinin tam anlamıyla uygulanabilmesi, birçok ülkenin siyasal, sosyal ve hukuki alanlarda gelişmesi ile mümkün hale gelecek ve demokrasi için önemli bir adım olacaktır.

9. SONUÇ

Yerel yönetimlerin uzun zaman içinde değişerek ve gelişerek elde ettiği tecrübe 20. yy sonlarında hissedilmeye başlanmıştır. Uluslararası topluluklar bir araya gelerek yerel birimler bünyesinde vatandaşlarının daha demokratik yönetilmesi için çeşitli çalışmalara imza atmıştır. Subsidiarite ilkesi, küreselleşme ve küresel yönetişimin getirdiği zorluklara bir yanıt olarak önerilmiştir. Anlaşıldığı üzere yerel yönetimlerle alakalı bütün düzenlemelerde yer alan subsidiarite kavramı, kuvvetli yasal çerçevede düzenlendiği takdirde halkın güvenli biçimde yönetime katılmasına, refahı için ihtiyacı olan hizmetlerin sağlanmasında söz sahibi olmalarına imkân vermektedir. Özellikle yetkinin bir merkez ve üye birimler arasında dağıldığı durumlarda, siyasi veya yasal bir düzen içinde yetkinin tahsisini veya kullanımını düzenlemektedir. Türkiye'nin subsidiarite kavramıyla tanıştığı Avrupa Yerel Yönetimler Şartı'nı imzalaması ve onaylaması, yerel yönetimlerde halkın kendisini yönetmesi açısından önemli bir adımdır. Avrupa Yerel Yönetimler Şartı'ndan sonra düzenlenen 6. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda hizmette halka yakınlık ilkesi hedef olarak yer almasına rağmen sonrasında bu hususta herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak yerel yönetimler üzerinde yasalarla düzenlenmiş ağır denetimler, günümüzde hafifletilerek Belediye Kanunu, Büyükşehir Belediyesi Kanunu ve İl Özel İdaresi Kanunu ile yerel

⁸ 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu, 5393 Sayılı Belediye Kanunu, 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu

yönetimlere ve yöneticilere daha geniş yetkiler tanınmıştır. Yerel yönetimlere yetki tahsis ederken veya bu yönde bir politika oluştururken subsidiarite ilkesini kullanma yetkisinin, Türkiye’de merkezi makamlara, merkezi yasama organlarına verilmesi, yerellik ilkesinin dezavantajlarından olan merkezi yönetime olumsuz etkisini ortadan kaldıracaktır. Böylece uygulanabilirlik sağlanacak, sınırı aşan özerkliğin önüne geçilebilecektir. Gerekli tüm önlemlerin alınması, hukuki sınırların çizilmesi ile yerel yönetimlerde hizmette halka yakınlığın benimsenmesi, halkı yönetime dahil ederek demokrasi için umutlandıran adımlar atılması, subsidiarite ilkesinin toplumsal, siyasal yapıya uyumun sağlanması önem arz etmektedir. Subsidiarite ilkesi dinamik bir yapıya sahiptir. Bu anlamda akademik çalışmaların (Martin, 2020; Hanson, 2011; Barroche, 2010; Saurugger, 2010; Beaud, 2009) önemli bir kısmı federalizme götüren bir ilke olduğu konusunda hemfikirdir.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluşun destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

1580 Sayılı Belediye Kanunu, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1471.pdf> (Erişim 05.05.2021)

3030 Sayılı Kanun, Büyük Şehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanun Hükümünde Kararname nin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc067/kanuntbmmc067/kanuntbmmc06703030.pdf (Erişim: 10.05.2021)

5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5216.pdf> (Erişim 10.05.2021)

5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5302.pdf> (Erişim 06.05.2021)

5393 Sayılı Belediye Kanunu,

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5393.pdf> (Erişim: 06.05.2021)

Akdoğan, Y. (2008). Yerel Siyaset-Kavramlar. *Yerel Siyaset Konulu Sempozyum Bildiri Kitabı*, İstanbul, Okutan Yayınları, 1.Baskı, 9-14.

Akyol, İ. T. (2012). *Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Ortaya Çıkış Sürecinin Günümüz Yerel Yönetim Sistemi Üzerine Etkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.

Althusius, J. (1614). *Politica Methodice Digesta et Exemplis Sacris et Profanis*. İngilizce çevirisi: *Politica*, edited and translated by Frederick S. Carney, 1995, Liberty Fund, Indianapolis (<http://oll.libertyfund.org/title/692>). (Erişim Tarihi: 20.04.2021).

Altunç, Ö.F. ve Şentürk, B. (2010). Türkiye’de Özel Yatırımlar ve Kamu Yatırımları İlişkinin Ampirik Analizi: Sınır Testi Yaklaşımı, *Maliye Dergisi*, (158), 531-546.

Aristoteles. (1874). *La politique*, J. Barthelemy Saint Hilaire Çevirisi, *Librairie Philosophique de Ladrance*, Paris.

Arslan, E. (2019). Yerel Yönetimlerin Gelişim Süreci ve Düşünsel Temelleri Üzerine Bir Değerlendirme, *Kamu ve İşletme Yönetiminde Yeni Perspektifler*, ed. Sezer, Ö. / Çavuşoğlu, H., *Iksad Publications*, Ankara, 109-143.

Aydın, M.B. (2021). Hukuk Devleti Nedir ve Türkiye’de Nasıl Güçlendirilir? <http://www.liberal.org.tr/upresimler/MuratBurakAydin.pdf>. (Erişim: 20.04.2021)

Aydın, Y. (2011). Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Gelişim Süreci, *Dış Denetim E-Dergi*, 11-20.

Barlas, E., Karagöz B. (2007). Subsidiarite İlkesi: Kavramsal Bir Çerçeve, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, (1), 155-174.

Barroche, J. (2010). *L’État post-totalitaire : au principe de la subsidiarité européenne : libéralisme et christianisme*, These de Doctorat, Institut Politique de Paris.

Beaud, O. (2009). *Théorie de la Fédération*, Paris, PUF, s.447.

Belli, A. (2017). Türk Yerel Yönetim Sisteminin Yerellik İlkesi Açısından Değerlendirilmesi / Evaluation of the Turkish Local Government System In Terms Of The Principle Of Subsidiarity, *Turkish Studies -International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Tahsin Aktaş Armağanı) Volume 12/3, www.turkishstudies.net, Doi Number: <http://dx.doi.org/10.7827/turkishstudies.11348>, 75-92.

Bildirici, S. S. (2010). Küreselleşme, Yeni Dünya Düzeni ve Yerelleşme İlişkisi, *Dünden Bugüne Küreselleşme Yerelleşme ve Türkiye*, Ankara: Gazi Kitabevi.

Clergie J.-L. (1998). *Le principe de subsidiarité*, Paris, Ellipses.

Çelik, F. ve Usta, S. (2010). Klasik Liberalizmde" Özgürlük" ve Liberalizmin Yerel Yönetimlere Bakışı, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2010, 121-135.

Çiçek, H., Eyidiker, U., Poyraz, E. (2018). Türkiye’de Belediye İdarelerinin Hukuksal Statüsü Üzerine Bir Değerlendirme. *UYSAD*, 11, <http://acikerisim.kirklareli.edu.tr> (Erişim 04.05.2021) 452-467.

Çukurçayır, M. A. (2000). *Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi*. Ankara: Yargı Yayınları.

Derbil, S. (1950). Kamu Hizmeti Nedir? *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 7 (3), Doi: 10.1501/Hukfak_0000000213.

Dülger, İ. (2002). DPT’nin Kuruluşunun 42. Yılı., Özel Sayı, *Planlama Dergisi*, Ankara.

Duran, L. (1982). *İdare Hukuku Ders Notları*, İstanbul: Fakülteler Matbaası.

Endo, K. (1994). The Principle of Subsidiarity: From Johannes Althusius to Jacques Delors, Hokkaido University Collection of Scholarly and Academic Papers : HUSCAP, 44(6),652-553. [https://eprints.lib.hokudai.ac.jp/dspace/bitstream/2115/15558/1/44\(6\)_p652-553.pdf](https://eprints.lib.hokudai.ac.jp/dspace/bitstream/2115/15558/1/44(6)_p652-553.pdf).

Ertin, M.G. (2015). *Avrupa'da ve Türkiye'de Yerel Özerklik ve Subsidiarite İlkesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi, İstanbul.

Eryılmaz, B. (2003). *Kamu Yönetimi*, İstanbul: Erkam Matbaası.

European Commission (1973). Report on the Regional Problems in the Enlarged Community . COM (73) 550 final. Brussels: Commission of the European Communities.

Friedrich, C.J. (1932). *Politica, Methodica Digesta of Johannes Althusius*, Harvard University Press.

Geray, C. (2001). Kentleşme Sorunlarının Çözümü Açısından Küreselleşme, Özelleştirme, Yerelleşme ve Yerel Yönetimler. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, C.10, S.4, 7-22.

Gözler, K., Kaplan, G. (2013). *İdare Hukuku Derleri* (14), Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.

Güçlü, S. (2007). 1980 Sonrası Türkiye'de Yerel Yönetimler İçin Önerilen Modeller. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.

Güler, B. A. (1993). Yerel Yönetim Tarihine Yaklaşım Sorunu, *Amme İdaresi Dergisi*, 26(1), 87-96.

Güler, B. A. (2001). Devletin Yeniden Yapılandırılması, *Chp Sol Kanat Grubu Toplantısı'nda Ankara'da Yapılan Konuşmanın Metni*, <http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/bguler/pdf/yonetisim.pdf>

Güler, B. A. (2003). Devlette Reform. *Mimarlar Odası Ankara Şubesi Konferansı*, 2003, 1-26.

Güler, B. A. (2006). *Yerel Yönetimler*, Ankara: İmge Yayınları.

Hanson, S. (2011). Entre Union européenne et Région wallonne : multiplicité des échelons de pouvoir et subsidiarité territoriale Analyse de la subsidiarité territoriale au travers des directives Seveso, IPPC, responsabilité environnementale et de leurs mesures de transposition en Région wallonne.

Universite de Liege, Belgique, These de Doctorat.
<https://orbi.uliege.be/handle/2268/104000>.

Harvey, D. (2007). *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press.

Horace, CH. (2014). Du sens des mots le Principe de subsidiarité, <http://www.lheurasie.hautefort.com>.

İnaç, H., Ünal, F. (2007). Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ve Türkiye'de Belediyeler. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (17), 1-24.

Karasu, M., Çelik, L., Altıparmak, C. (2018). *100 Soruda Kent Konseyi*. Ankara: Seçkin Yayınları.

Kartal, N. (2010). İl Özel İdarelerinin Yeniden Yapılandırılması: Uygulama Aşaması Üzerine Bir Çözümleme, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Keçeci, İ. A. (2016). Sokrates'ten Çıpras'a Yunanistan'ın Demokrasi Serüveni. *Euro Politika*. S.1, 34-44.

Koçak, S. Y. ve Ekşi, A. (2010). Katılımcılık ve Demokrasi Perspektifinden Türkiye'de Yerel Yönetimler, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (21), 295-307.

Köse, H. Ö. (2004). Yerel Yönetim Olgusu ve Küreselleşme Sürecindeki Yükselişi, *Sayıştay Dergisi*, 52(1), 3-42.

Leurquin-De Visscher Fr. (2002). «Existe-t-il un principe de subsidiarité?», *Le principe de subsidiarité*, Bruxelles, Bruylant, 21-45.

Martin, A. (2020). *L'instrumentalisation du Principe de subsidiarité, un révélateur de la nature juridique de l'union Européenne*, These de Doctorat, Université de Strasbourg, Centre d'études internationales et européennes.

Le Grand Dictionnaire, <https://www.grand-dictionnaire-latin.com/dictionnaire-latin-francais.php?lemma=SUBSIDIARII100>, Erişim Tarihi: 10.02.2021.

Le Grand Dictionnaire, <https://www.grand-dictionnaire-latin.com/dictionnaire-latin-francais.php?parola=subsidium>, Erişim tarihi: 10.02.2021

Lejeune Y. (2015). «Retour aux sources de l'idée fédéraliste», in Europe(s), Droit(s) européen(s), une passion universitaire. Liber amicorum en l'honneur du Professeur Vlad Constantinesco, Bruxelles, Bruylant,739-755

Metin, Y., Altan, Y. (2011). Lizbon Antlaşması Sonrasında Subsidiarite İlkesi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.16, 131-147.

Millon-Delsol Ch. (1992). L'Etat subsidiaire. Ingérence et non-ingérence de l'Etat: le principe de subsidiarité aux fondements de l'histoire européenne, Paris, PUF.

Millon-Delsol Ch. (1993). Le principe de subsidiarité, Paris, PUF.

Neven, D. (2017). Le principe de subsidiarité dans les systèmes fédéraux de répartition des compétences. Faculté de droit et de criminologie, Université catholique de Louvain, 2017. Prom.: Bonbled, Nicolas. <http://hdl.handle.net/2078.1/thesis:11737>.

D'onorio J.-B. (1993). «La subsidiarité. Analyse d'un concept », in La subsidiarité, de la théorie à la pratique, Paris (VI), Téqui, 9-39.

Oktay, E., Pekküçükşen Ş. (2009). Yerel Yönetimlerin Demokratikleşmesinin Bir Aracı Olarak Sivil Toplum Kuruluşları -Türkiye İçin Kısa Bir Değerlendirme-. *KMU İİBF Dergisi*, Y.11 S:16, 172-186.

Ökmen, M. ve Baştan, S. (2004). Küreselleşme-Yerelleşme Dinamikleri ve Bir Yönetişim Faktörü Olarak Yerel Yönetimler, A. Akdemir (Dü.), *Yerel Yönetimler Kongresi*, Düünden Bugüne Yerel Yönetimlerde Yeniden Yapılanma, Bildiriler Kitabı içinde (s. 209-241), Ankara: Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi.

Öner, Ş. (2006). *Yeni Mevzuat Çerçevesinde Türkiye'de Belediye Yönetimi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Özel, M. (2013), Özerk Yerel Yönetimlerin Oluşumunda Kentlerin Tarihsel İşlev, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* Y.2013, C.18, S.2, s.47-64.

Parlak, B., Sobacı, Z. (2012). *Ulusal ve Küresel Perspektifte Kamu Yönetimi Teori ve Pratik*, Bursa: Mkm Yayınları.

Pontier, J.M. (2003). Le Principe de Subsidiarité au profit des collectivités locales, *RJOI*, numéro:3. <https://www.rjoi.fr/index.php?id=2986>.

Pustu, Y. (2005). Yerel Yönetimler ve Demokrasi, *Sayıştay Dergisi*, 121-1

Quadragesimo anno, Vatican, (1931). http://www.vatican.va/content/pius-xi/fr/encyclicals/documents/hf_p-xi_enc_19310515_quadragesimo-anno.html.

Roughneen, D. (2017). *Humanitarian Subsidiarity: A New Principle?*, Birleşik Krallık: Cambridge Scholars Publishing.

Rouvillois, F. (2005). L'efficacité des normes, réflexions sur l'émergence d'un nouvel impératif juridique, Collection Etude, Fondation pour l'innovation Politique.

Saurugger, S. (2010). Théories et Concepts de l'Integration Européenne, Paris, Presses de Sciences Po, 488.

Sunay, C. (2002). Belediyeciliğin Doğuşu Sürecinde Osmanlı Mirası, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (3)1, 113-133.

Şengül, H. T. (1999). Yerel Yönetim Kuramları: Yönetimden Yönetişime, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 8(3), 3-19.

Şengül, H. T. (2009). *Kentsel Çelişki ve Siyaset: Kapitalist Kentleşme Süreçlerinin Eleştirisi*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2014). Yerel Yönetimler Özel İhtisas Komisyonu Raporu. *Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018*, Ankara.

Tortop, N., İsbir, E. G., Aykaç, B., Yayman, H., Özer, M. A., (2016). *Yönetim Bilimi* (10. b.). Ankara: Nobel Basım Yayın.

Traité sur l'Union Européenne (Version Consolidée), (2012). https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0002.02/DOC_1&format=PDF.

Treaty Of Amsterdam Amending The Treaty On European Union, The Treaties Establishing The European Communities And Certain Related Acts, (1997). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11997D/TXT>

Türkoğlu, İ. (2012-2013). Yerel Yönetimlerin Mali Özerkliği, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c.17-18, s.26-27-28-29, y.2012-2013, 41-70.

Türkoğlu, İ. ve Bucaktepe A. (2015). Yerel Yönetimlerin Mali Özerkliği ve Avrupa Birliği Ülke Uygulamalarından Örnekler, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c.24, s.2, 319-336.

Uygun, O. (2014). *Devlet Teorisi*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.

Yıldırım, A. (2014). Yerellik İlkesi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği Üzerine Bir Değerlendirme. *The Journal of Academic Social Science*. Y. 2, S. 5, 130-140.

Yıldırım, M. (2015). Yerel Yönetimlerde Değişim Yönetimi, *Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(2), 116-126.

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

HUKUK VE İKTİSAT DİSİPLİNLERİ İLİŞKİSİNDE GÜVENİLİR TAAHHÜDÜN ÖNEMİ*

Yıldırım Beyazıt ÇİÇEN¹

Doç. Dr.

Gümüşhane Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

E-mail: ybcicen@gumushane.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-3425-280X

Öz

Bu çalışmada öncelikle hukuk ve iktisat disiplinleri ilişkisinden bahsedilmektedir. İki disiplinin nasıl birlikte geliştiği, kurumsal politikaların nasıl oluştuğu ve politika oluşturma süreci devam eden alt başlıktır. Bu başlıkta kurumsal yapıda kamu politikasını oluşturan erklerin arasındaki işleyiş anlatılmaktadır. Ardından güvenilir taahhüt kavramı açıklanmaktadır. Bu kısımda devletin yatırımcıya vereceği taahhüdün güvenilir olması için alternatif 4 farklı rejimden bahsedilmektedir. Bunlar bağımsız düzenleyici kurumlar, sözleşme hukukunun kullanılması, düzenleyici süreç, hukuki denetim ve uluslararası tahkim şeklindedir. Sonuç bölümünde güvenilir taahhüdün iktisadi büyüme açısından neden önemli olduğu tartışılmaktadır. Sonuç olarak hukuk ve iktisat disiplininin ortaya çıkaracağı güvenilir taahhüt ekonomik performans açısından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hukuk ve İktisat, Politika Oluşturma Süreci, Güvenilir Taahhüt, İktisadi Büyüme

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayım etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ **Sorumlu Yazar:** ybcicen@gumushane.edu.tr

Atf (APA): Çiçen, Y. B., (2022), Hukuk ve İktisat Disiplinleri İlişkisinde Güvenilir Taahhüdün Önemi, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 14 (1): 71-88, <https://doi.org/10.53881/hiad.1090679>

Lisans: Bu makalenin kullanım izni Creative Commons Attribution-NoCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) lisansı aracılığıyla bedelsiz sunulmaktadır.

Alan Tanımı: Yeni Kurumsal İktisat

THE IMPORTANCE OF CREDIBLE COMMITMENT IN THE CONTEXT OF LAW AND ECONOMICS

Abstract

A primary focus of this study is the relationship between the law and economics disciplines. Under the ongoing subtitles, we will examine how the two disciplines interact together, how institutional policies are formed, and how the policy making process goes. Within this sub-title, we discuss how the powers that make up public policy work together in the institutional structure. Next we describe what credible commitment means. In order to ensure that the state's commitment to investors is credible, four alternative regimes are described. These include independent regulatory authorities, contract law, regulatory process, legal supervision, and international arbitration. Finally, the final section discusses why credible commitments are essential to economic growth. Because of this, the credible commitment revealed by economic and legal disciplines is crucial for economic performance.

Keywords: *Law and Economics, Policy Making Process, Credible Commitment, Economic Growth*

JEL Codes: *B25, D02, O43*

1. GİRİŞ

Özellikle son 50 yılda yapılan çalışmalar göstermiştir ki, iktisadi sistemin etkin bir şekilde işleyebilmesi için yerleşmiş bir hukuk sisteminin varlığı vazgeçilmez bir koşuldur. Hukuk gerekli yasal çerçeveyi sağlayarak piyasaların işleyişinde önemli bir şartı yerine getirmektedir.

İktisat bilimi bizlere insan tercihlerinin nasıl şekilleneceği ve ihtiyaçların hangi kaynaklardan sağlanacağı konusunda bilgi sağlarken, hukuk ise kişilerin hak ve yükümlülüklerine düzen getirmektedir. Bir kurallar bütünü olarak hukuk, eylemleri yasal (veya yasal olmayan) hale getirerek iktisadi tercihleri etkilemektedir. Böylece hukuk, ekonomik tercihleri meşrulaştırıcı bir etki oluşturmaktadır (Cooter ve Ulen, 2016: 3-4). Ancak yapılan kanunların ekonomik realitelere uygun olması gerektiği de göz önünde bulundurulmalıdır. Aksi durumda hukuk kuralları etkisiz ve uygulanamaz hale gelmektedir. Hukuk ve

İktisat arasındaki bu etkileşim “hukuk ve iktisat” disiplininin oluşmasını sağlamıştır (Mackaay, 2000).

Çalışmada öncelikle hukuk ve iktisat bilimleri arasındaki ilişki incelenmektedir. Ardından politika oluşturma süreci (POS) ve kurumsal politikaların nasıl oluştuğu ele alınmaktadır. Daha sonrasında güvenilir taahhüt² kavramı incelenmiştir. Bu kavram Bağımsız Düzenleyici Kurumlar (BDK), sözleşme hukuku, düzenleyici süreç, hukuki denetim ve uluslararası tahkim alt başlıkları üzerinden açıklanmıştır. Sonuç kısmında güvenilir taahhüdün iktisadi açıdan öneminden bahsedilmiştir.

2. HUKUK ve İKTİSAT BİLİMLERİ İLİŞKİSİ

Gelişen hukuk ve iktisat literatürüne göre kavramlar sadece ekonomi veya hukuk odaklı açıklanamamaktadır. Bu kavramların başında “sözleşme” ve “mülkiyet” gelmektedir. Sözleşmelerin yapılışı hukuk tarafından düzenlenmektedir ancak sözleşmeler aynı zamanda piyasaların işleyişi ve hızını belirlemektedir. Sözleşmelerde yer alan yaptırımların uygulanabilir olması, etkin hukuk sistemi varlığını gerektirmektedir. Ayrıca üretim faktörlerinin nasıl ve kim için kullanılacağına kararı bir mülkiyet sorunudur. Ancak üretilen malın değeri iktisadi bir problemdir. Bu sebeple hangi ekonomik değer kimin hakkı olduğu, hangi yasal düzenleme ile paylaşılacağı iki disiplinin bir arada çalışmasını gerektirmektedir (Baykal, 2008: 79). Buna göre hukuk disiplini, toplumsal düzenleme işlevini hiçbir zaman tek başına yerine getirememektedir (Özdemir ve Ketizmen, 2014: 17).

Diğer yandan piyasada rekabet koşullarının sağlanması ile tahsis etkinliği oluşabilmektedir. Serbest piyasa kendi doğasına bırakıldığı takdirde eksik rekabeti doğuran piyasa başarısızlıkları karşımıza çıkmaktadır. Piyasadaki rekabetin etkin olmasını sağlayacak kurumsal ve yasal çerçevenin belirlenmesi, devletin önemli görevlerinden bir tanesidir. Regülasyonun temel çıkış noktasını bu ihtiyaç oluşturmaktadır (Oğuz, 2011: 27). Benzer şekilde bilginin paylaşımı bu çerçevede ele alınabilir. Sınırlı rasyonel bir bireyin eksik bilgi altında eksik sözleşmeler ile karşılaşacağı bilinmektedir. Bilginin asimetrik dağılması sonucu bireyin kendi faydasını maksimize edecek kararlar alması mümkün olmayacaktır. Hukuk

² Bazı kaynaklarda güvenilir taahhüt, düzenleyici taahhüt (regulatory commitment) olarak da kullanılmaktadır.

düzeni, bilginin iktisadi ajana ulaştırılması konusunda yasal düzenlemeler yapmaktadır.

İktisat ve hukukun birbirini tamamladığı alanlar olduğu gibi birbirinden farklılaştığı durumlar da karşımıza çıkabilmektedir. Örneğin iktisat normatif bilim özelliği ile öne çıkarken, hukukun pozitif bilim olduğu kanaati hâkimdir. Hukuki ajan meselelere adalet gözü ile bakarken, iktisadi ajan fayda maksimizasyonu peşindedir. İktisadi ajan diğer çevresel şartlar gibi hukuk kurallarını karar alma sürecine eklemektedir ve bu bir maliyet kalemidir. Bu bakış açısına göre hukuk, toplumu çeşitli amaçlar doğrultusunda yönlendiren bir tür fiyat mekanizmasıdır (Oğuz, 2002: 4).

Diğer yandan hukukçular iktisadın yöntemlerine eleştiriler getirmektedirler. Örneğin daha fazla matematiksel araçların iktisatta kullanılması, hukukun iktisattan uzaklaşmasına sebebiyet vermektedir. Özellikle neoklasik iktisadın gerçekçi olmayan modeller üzerinden çıkarımlar üretmesi, hukuk disiplini açısından anlam ifade etmemektedir. İktisatçılar ise hukuk disipliniyi ekonomiyi göz ardı ettiğinden ötürü sorunları çözmede yetersiz görmektedir. Yöntemsel açıdan hukuk tümevarım yöntemini tercih ederken, iktisat tündengelim yöntemini benimsemektedir (İnsel, 2005: 38). Hukuk, bireyci bir metodoloji izleyen iktisadi, toplumsal düzenin tüm bireylerden ve bu bireylerin birbirleriyle ilişkilerinin bütününden oluştuğunu ifade ederek eleştirmektedir (Hsiung, 2006: 17-18).

Hukuk ve İktisat disiplini çalışmaları ilk olarak Alman Tarihçi Okulu (Kurumsalçı Okul) tarafından çalışılmıştır. Bu ekolün bu alandaki çalışmalarında temel odak noktası, mülkiyet ve diğer hakların farklı toplumlarda, tarihi ve fonksiyonel olarak nasıl belirlendiğidir. Bu ekole önemli katkı verenler arasında John R. Commons, Gustave de Molinari, Carl Menger, Gustav Schmoller, Werner Sombart ve Adolph Wagner sayılabilir. Bu akademisyenlerin temel çıkarımı, hakların tahsisinin iktisadi ve sosyal koşullara bağlı olduğu yönündedir.

Hukuk ve İktisat çalışmaları ikinci olarak 1940'lardan itibaren Chicago Üniversitesi'nde Aaron Director önderliğinde gerçekleştirilmiştir. Bu ekolü farklı zaman kesitlerinde incelemek mümkündür: Başlangıç, paradigmanın önerilmesi (1958-1973), paradigmanın kabulü (1973-1980), paradigmanın sorgulanması (1976-1983) ve bu düşünce hareketinin sarsılması (1983'ten bugüne değin). Bu ekolün en önemli karakterleri arasında Ronald Coase, Gary Becker ve Richard Posner sayılabilir. Bu ekol üzerinden hukuk ve iktisat farklı alanlarda uygulama alanı bulmuştur. Son dönemde kurumsalçı anlayışın yanı sıra hukukun iktisadi

analizinde uluslararası mukayeseler ve tarihsel analizler de öne çıkmıştır (MacKaay, 2000: 69-80).

Hukuk ve iktisat disiplinin etki alanını artırmaya başlamasıyla devletin iktisadi politikaları değişmeye başlamıştır. Bu öğretinin hâkim olması ve pratiğe dökülmesiyle 1970'lerden sonra ortaya çıkan deregülasyon süreciyle farklı sektörlerde etkinlik artışları sağlanmıştır (Cooter ve Ulen, 2016: 2). Hukuk ve iktisat ile ilgili en önemli gelişmelerden bir tanesi Yeni Kurumsal İktisat (YKİ) okulunun doğmasıdır. YKİ'de öne çıkan önemli kavramlar işlem maliyeti ve güvenilir taahhütür³. Bundan sonraki başlıklarda POS ve güvenilir taahhüt kavramı üzerinde durulmaktadır.

3. POLİTİKA OLUŞTURMA SÜRECİ VE KURUMSAL POLİTİKALARIN OLUŞMASI⁴

YKİ, POS'u kamu politikasını oluşturan erklerin arasındaki ilişki olarak nitelendirmektedir. Çünkü POS'ta güvenilirlik sağlayabilmenin yolu, sektörlerin siyasi, idari ve yargısal müdahalelerden uzak tutulması ile yakından ilişkilidir. Doğrudan iktisadi performansı etkileyen güvenilir taahhüt POS'ta belirlenmektedir. POS'un etkinliği ise ülkenin kurumsal yapısına bağlı olarak şekillenmektedir. Yerleşik kurumsal yapı, POS'ta aktif olarak rol alan yasama, yürütme ve yargı gibi politik kurumların işleyişini ya da politika oyununun kurallarını belirlemektedir. Bu erklerin arasındaki ilişkiler ise politik işlem maliyetleri ve güvenilir taahhüt değişkenlerinin büyüklüğünü belirlemektedir (North, 1993; Spiller, 1995 ve 1999).

Hükümetin siyasi gerekçeler ile yaptığı müdahaleler, girişimcilerin sektörleri daha riskli görmelerine sebebiyet vermektedir. Dolayısıyla otoritelerin keyfi müdahalelerini sınırlandıracak bir kurumsal yapının varlığı, bir yandan kurumsal süreklilik ve belirliliği sağlarken, diğer yandan müdahalelerin getireceği politik işlem maliyetlerini minimize etmektedir (Oğuz, 2011: 248-249). Kurumsal yapı içerisinde kamu politikası oluşturulurken bir anlaşmazlık veya çatışma durumu söz konusu olduğunda ilgili süreçte politik işlem maliyetleri artarken güvenilir olmayan taahhüt, yatırımcılara olumsuz sinyaller gönderecektir.

Kurumsal bütün içerisinde kamu politikasının özelliklerini belirleyen, uygulayan ve denetleyen yapılar bulunmaktadır. Bu kurumsal yapının temel çatısını yasama,

³ YKİ okulu ve işlem maliyeti kavramının detayları için Çiçen (2020) incelenebilir.

⁴ Bu bölüm yazılırken Çiçen (2015)'ten faydalanılmıştır.

yürütme ve yargı erkleri oluşturmaktadır. Teorik olarak anayasa-yasa gibi formel kurumlarla belirlenen kurallar ve erklerle tanınan görevler bu politik işleyişi sağlamaktadır (Spilller ve Tommasi, 2003). Ülkelerin anayasal hukukuna göre belirlenen yönetim şekillerinin farklı olması ve ilgili erklerin kendilerine tanımlanan görev tanımları çerçevesinde oluşacak politik işleyiş (kurumlar arasındaki etkileşimin ortaya çıkaracağı farklı etkinlik düzeyleri ile) politikaların farklılaşmasına ve politik-ekonomik başarı veya başarısızlığa sebebiyet vermektedir (Wood ve Bohte, 2004).

POS'un etkin bir şekilde işleyebilmesi, görev tanımlarının iyi tanımlanmış olmasına ve yetkilerin erkler tarafından keyfi bir şekilde kullanılmamasına bağlıdır. Yasaların kötüye kullanılabilmesi, uygulanabilirliğin olmaması ve aşırı yetki kullanımı gibi durumlar, politik ve ekonomik çıktılardan sapmalar meydana getirmektedir. İşleyen ve birbirine denge oluşturan üç erkin varlığı bahsedilen sapmaları kısıtlamaktadır (Levy ve Spiller, 1996). Aynı zamanda devletin neden olacağı politik istismar, özel mülkiyet için kritik önem arz etmektedir. Çünkü devletin topluma göre güçlü olması ve devlet-toplum gücü dengesinin sağlanamaması, özgürlük ve iktisadi gelişimi sağlayacak dar koridora girmeyi engelleyecektir (Acemoğlu ve Johnson, 2005; Acemoğlu ve Robinson, 2019).

POS'un temel özelliklerinden bir tanesi, sürecin asil-vekil problemi barındırıyor olmasıdır. Bu durum; sözleşme temelli asimetrik bilgi, fırsatçılık, kaytarma, beleşçilik, ters seçim ve ahlaki tehlike gibi riskleri beraberinde getirmektedir. Bahsedilen sözleşme bir yasa ise, asıl taraf vatandaş iken vekil tarafı devlet olmaktadır. Yürütme içerisinde bir yetki devrinden bahsediliyorsa, asil olan hükümet, vekil ise bürokrasi veya Bağımsız Düzenleyici Kurum (BDK) olacaktır. POS'un tasarım aşamasında dikkat edilmesi gereken en önemli unsur, sistemdeki bilgi akışının üç erk arasında bilgi boşluğu oluşturmayacak şekilde sağlanmasıdır. Bunun gereği de ancak iyi tasarlanmış anayasa ile gerçekleştirilebilir (Auriol ve Gary-Bobo, 2007).

4. GÜVENİLİR TAAHHÜT⁵

Ekonomide önemli tartışma konularından bir tanesi kamu mülkiyetine ait hizmetlerin etkin bir şekilde işlemeyişidir. Örneğin kurumsal yapının başarılı bir şekilde işlememesi sonucunda bazı kamu şirketleri, siyasi iktidarlar veya üçüncü çevreler tarafından kendi çıkarlarına yönelik bir şekilde kullanılabilir hale gelmektedir. Bu durumda karşımıza uzun yıllar boyunca etkin hale getirilememiş

⁵ Bu bölüm yazılırken Çiçen (2015)'ten faydalanılmıştır.

kamu iktisadi teşekkülleri çıkmaktadır ve mali disiplini bozan en önemli kalemlerden birisi bu kuruluşlar olabilmektedir. Sonuç olarak etkin hukuki kurumsal yapının bir ülkede tesis edilememesi, kamu ve piyasa başarısızlığı gibi önemli sonuçlar doğurmaktadır (Levy ve Spiller, 1996; Rodrik, 2000). Çünkü etkinlik ve fayda maksimizasyonu ancak belirli varsayımlar (hükümünü sürdüren kurumsal çevre) altında gerçekleştirilebilir (Dobler, 2011: 20). Tam taahhüt altında kamu faydasını optimal hale getirecek sözleşmeler kendini tekrarlayarak, değiş-tokuşların rant-çıkarma faaliyetlerinden etkinliğe doğru geçişini sağlayacaktır. Tam taahhüt olmadığında ise ilişkinin ilk döneminden sonra düzenleyici, firmanın özel bilgileri hakkında daha fazla bilgi sahibi olmakta ve ikinci dönem verimliliğini artırmak için düzenleyici sözleşmeyi yeniden müzakere etmeye istekli hale gelmektedir. Ancak bu durumda ilk dönemde verimsiz seçimler, yetersiz yatırımlar ve teknolojiler tercih edilmiştir. Sonuç olarak taahhüt yoksunluğu, eksik sözleşmeyi oluşturan yani işlem maliyetlerini artıran bir unsur olmaktadır (Estache ve Martimort, 1999: 4-5)

Piyasa ekonomisinin teşvik edilebilmesi için etkin bir yasal sistemin gerekliliği literatürde kabul edilmektedir. Böylece mülkiyet hakları açık bir şekilde tanımlanabilecek ve uygulanabilecektir. Williamson (1990)'a göre piyasa ekonomisinin tesis edilmesi ve sürdürülebilirliği için güçlü bir yasal çatının oluşturulması gereklidir. Güvenilir sinyal vermeyen oyun (yasal çatı) içerisinde, sözleşmelere bağlı kalmama ve fırsatçılık daha fazla görülmektedir. Yatırımcılar bu tarz fırsatçılık faaliyetlerinden korunmalıdır. Ayrıca sözleşmelerin bağlayıcı ve uygulanabilir olması, tarafların görev ve sorumluluklarını artırdığı gibi yeni girişimler için müşevviği artırmaktadır (Luo, 2005).

Smyth (1998: 364)'e göre yasal sistemin hangi form üzerinden güvenilir taahhüt sağlayacağı önemlidir. Çetin (2009: 76-79) çalışmasında Spiller (1995)'in üçe indirgediği ayrımı geliştirerek güvenilir taahhüt oluşturma rejimlerini dört kısımda incelemektedir:

- BDK'lar (Amerikan tarzı)
- Sözleşme hukukuna dayalı süreç
- Düzenleyici süreç/Spesifik yasa (Şili tarzı)
- Hukuki denetim ve uluslararası tahkim

Bu rejimlerin uygulanmasıyla birlikte düzenleyici sürece yön veren kurumların keyfi davranışları azaltılacak ve güvenilir taahhüt artırılacaktır.

4.1. Bağımsız Düzenleyici Kurumlar

Yürütmenin meydana getirdiği uygulama faaliyeti, devlet bürokrasisi ya da BDK'lar tarafından yerine getirilmektedir. BDK, kamu yönetimi içerisindeki yetki ve görevlerin, belirli piyasalar veya endüstrilerde bağımsız kurullara devredilmesi mantığına dayanmaktadır. BDK'ların temel kurulma sebepleri arasında kamu yönetiminin etkinlikten uzak olması, ilgili sektörün içyapısını bilmeden keyfi kararlar alınması ve ilgili piyasada istikrarsız uygulamalar gerçekleştirilmesi sayılabilir. BDK'lar kendilerine verilen yetki ve sorumlulukları icra eden, örgütsel yapı itibarıyla bakanlıklardan ayrı, idari ve mali özerkliğe sahip, düzenleme ve denetim faaliyetlerinde bulunan ve kamu tüzel kişiliğine haiz kurumlardır. Yetkilerin BDK'ya devriyle var olan kamu başarısızlıkları minimize edilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca ilgili kurum ve kurumların özerk olmasıyla, siyasi iktidardan ve çıkar gruplarından bağımsız, iktisadi realitelere uygun kararlar alınabilmektedir. Böylece bu kurumlar üzerinden taahhüt, güvenilir kılınmaktadır.

Dünyada ve Türkiye'de pek çok piyasa BDK'lar tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Bu gelişme, dünyada 1980'ler sonrası düzenleyici devlet anlayışının yerleşmesinin bir sonucudur (Thatcher, 2002: 954). 1980'lerden itibaren güçlenen düzenleyici devlet yapısı ile BDK'ların kurulma sıklığı artmıştır. Gerçekleştirilen bu yetki devri ile kritik piyasaların yönetimi uzman ve bağımsız kurullara bırakılarak güvenilir taahhüt oluşturulmaktadır (Irion ve Radu, 2013: 5-6). BDK'ların sıklıkla kullanılmasının diğer nedenleri şunlardır:

- Devletlerin özelleştirme yapmaları sonrasında daha fazla regülasyon ihtiyacı hissedilmesi
- Teknolojinin gelişmesiyle daha karmaşık bir hal alan ve aynı zamanda uzmanlaşmayı gerektiren endüstrilerin varlığı
- Siyasal iktidar ve çıkar gruplarının baskılarından ve olumsuz etkilerinden arındırılma ihtiyacı
- Hantal devlet bürokrasisinin uygulamalarda gösterdiği başarısızlıklar

Bu sebeplerden ötürü artık pek çok ülkede BDK'lar yürütme erkinden daha fazla oranda sorumluluk almaktadırlar. Politikacılar, kısa vadede topluma maliyeti olan kararların alınabilmesi, başarısızlıkta sorumluluğun paylaşımı ve baskın grupların etkilerinden kurtulmak için BDK'ların kurulmasına karşı çıkmamaktadırlar (Thatcher, 2005: 369).

Türkiye'de kurulan BDK sayısı özellikle 2000'ler sonrası artış göstermiştir. Türkiye'deki BDK'ların kuruluş tarihleri ve sorumluluk alanları Tablo 1'de verilmiştir:

Tablo 1: Türkiye’de Bağımsız Düzenleyici Kurumlar

Bağımsız Düzenleyici Kurum	Kuruluş Tarihi	Sorumlu Olduğu Alan (Görev)
Sermaye Piyasası Kurumu (SPK)	1981	Sermaye piyasaları
Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF)	1983	Tasarruf mevduatının korunması
Rekabet Kurumu (RK)	1994	Rekabet ortamının sağlanması, korunması ve geliştirilmesi
Radyo Televizyon Üst Kurulu (RTÜK)	1994	Radyo ve televizyon piyasaları
Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK)	2000	Bankacılık piyasası
Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK)	2000	Elektronik haberleşme, bilgi teknolojileri ve posta sektörü
Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK)	2001	Enerji ürünleri piyasası
Şeker Kurumu (ŞK)	2001	Şeker piyasası
Tütün, Tütün Mamülleri ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurumu (TAPDK)	2002	Tütün ve alkol piyasaları
Kamu İhale Kurumu (KİK)	2002	Kamu kurumlarının ihaleleri
Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK)	2011	Güvenilir bir finansal raporlama ve bağımsız denetim ortamının oluşturulması
Kişisel Verileri Koruma Kurumu (KVKK)	2017	Kişisel verilerin korunmasının sağlanması ve gözetilmesi
Nükleer Düzenleme Kurumu (NDK)	2018	Nükleer enerji sektörü

Yazar tarafından oluşturulmuştur.

BDK’ların kamuoyu ile bilgi paylaşımını artırmaları, almış oldukları kararların gerekçelerini açıklamaları, karar alma süreçlerine ilişkin belirli standartlar oluşturmaları ve bu çerçevede şeffaf yaklaşım sergiliyor olmaları gibi önemli artıları bulunmaktadır. Geleneksel bürokrasilerin ilgili piyasanın ya da endüstrinin değişen ve detaylı piyasa koşullarını öngörmesi ve yönetebilmesi zordur. Düzenlenen piyasayı yönetecek BDK bünyesinde, o alana ilişkin daha fazla uzman bulunmaktadır. Yapılacak analizlerin daha öze odaklı ve etkin olmasıyla birlikte, hızlı karar alma süreçleri işletilerek ilgili piyasalar daha esnek (hantal olmayan) ve istikrarlı hale getirilmektedir. Buna göre yürütme organında ortaya çıkan ağır bürokratik süreçlerle karşılaştırıldığında, karar alma süreçlerinde karşımıza çıkan politik işlem maliyetlerinin BDK’larda daha az olacağını söylemek mümkündür. Çünkü meclis bünyesinde karar alım süreçleri sırasında veto edebilecek partilerin olasılığı bir yana, alınan karar süreçlerinde ve bunun

bürokrasi tarafından yerine getirilmesinde gecikmeler meydana gelmektedir. Sonuç olarak, ülkelerin ekonomik performansını etkileyen önemli kurum kalitesi değişkenlerinden bürokratik etkinlik azalmaktadır (Hall ve Jones, 1999; Knack ve Keefer, 1995).

Diğer yandan bilgi paylaşımının artıyor olması ile kurumlar hesap verebilir bir fonksiyona sahip olmaktadır (Thatcher, 2002). Ayriyeten politik baskılar, politik belirsizlikler ve seçim süreçlerinden arındırıldıkları için BDK'lar daha uzun vadeli hedeflere odaklanabilmekte ve bu işleyiş ile birlikte ortaya çıkan avantajlar, devletin güvenilir taahhüt sağlamasına yardımcı olmaktadır. Böylelikle öngörülebilir koşullar altında yatırım yapmak isteyen yatırımcılar geleceklerinden daha emin olduklarından dolayı yatırımlarını ilgili ülkeye yönlendirebileceklerdir. Bu açıdan gelişmekte olan ülkelerde politik kısıtlar, bilgi yapısı ve araştırma-geliştirmeye yönelik tamamlayıcı endüstriyel detaylar, ülkelerin mukayeseli bir şekilde üstünlüğü sağlayabilmesi açısından önem arz etmektedir (Demirbağ vd., 2009: 288).

Öte yandan BDK'ların yönetmiş olduğu piyasalarda, başarısızlık ortaya çıktığında sorumlu ekip belirlidir. Ancak geleneksel yürütme sürecinde görev alan politikacılar başarısızlık ile karşılaştıklarında bu başarısızlığın sorumlusu olarak koalisyon ortaklarını, geçmişten aldıkları enkazları, dış güçler ve lobileri ve diğer erkleri hedef olarak göstermektedirler. Başarısızlıkta sorumlunun tespit edilememesi ve/veya seçmen tarafından doğru algılanamaması, sürecin kendini belirli aralıklarla tekrarlamasına sebebiyet vermektedir. Bu durum politik belirsizlik düzeyinin belirli eşik değerinin altına inmesine imkân tanımazken, politik işlem maliyetleri yüksek kalmaya devam etmektedir.

Sonuç olarak sayılan sebeplerden ötürü BDK'lar politikaların daha net, güvenilir ve yönetilebilir olmasına hizmet etmektedir. Bu durum, rekabetçi fiyatların ortaya çıkmasına, ürün kalitelerinin belirli standartlara kavuşmasına, yatırımların kârlılık performanslarının artması ve sürekli kılınmasına ve böylelikle yatırımların artırılmasına ve ekonomik performansa olumlu yansımaktadır. Çünkü yatırımcılara güvenilir taahhüt sağlanmaktadır. Bu kazanımların sağlanabilmesi için BDK'ların bağımsız ve hesap verebilir olması gereklidir (Stern, 1997). Ancak politikacılar kısa dönem çıkarları için BDK'lara müdahale etmek istemektedirler. Böylesi durumlar ciddi sorunlara sebebiyet verebilmektedir. Literatürde yapılan çalışmalarda rasyonel politikaları uygulamaktan ziyade, siyasi otoritelerin görüşlerinin dikkate alındığı kurumların var olduğu gözler önüne serilmektedir (Sezen, 2007). Bazı ülkelerde BDK'lara ilişkin kanuni meşrutiyet sorunları da bulunmaktadır. Bu sebeple siyasi otorite ile BDK'lar arasındaki ilişki, olması

gereken özerklik ve politik kontrol dengesi noktasında oluşmamaktadır. Bunun nedeni ülkedeki temel bazı yapısal ve kurumsal sorunlardır (Epstein ve O'Halloran, 1995). Bu durum, kamu politikasının kalitesi ve etkinliğini düşürmektedir. Bu tarz sorunlara karşı yapılacak temel çözümlerden bir tanesi, hükümetlerin BDK'ları standartları sağlanmış açık kurallar ile yönetmesidir.

Türkiye 2000-2001 yıllarında bankacılık sektöründe önemli bir kriz yaşamıştır. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) Haziran 1999'da kurulmuş ve Ağustos 2000'de faaliyetlerine başlamıştır. BDDK'nın bankacılık sektörüne getirmiş olduğu yeni düzenlemeler sayesinde gelişmekte olan bir ülke olmamıza rağmen bankacılık sektörü, 2008 global krizinden kalıcı hasara maruz kalmadan krizi aşabilmiştir. Buna göre ilgili sektör açısından BDK, devletin güvenilir taahhüdünü sağlamıştır (Akın vd., 2008).

4.2. Sözleşme Hukukunun Kullanılması

Düzenleyici sözleşmelere ilişkin iki tür uygulama söz konusudur. Birinci tür uygulamada, regülasyon ile getirilecek kurallar ve sınırlamalar regülasyon öncesi sözleşmeye yazılmaktadır. Bu uygulama türünde BDK'lar taraf değildir. Sözleşmenin tarafları, hükümet ve yüklenici firmadır. İkinci tür uygulamada ise düzenleyici sözleşme, BDK ile gerçekleştirilmektedir. Düzenlemelerin belirleyicisi bu üst kuruldur. Bu uygulamada gerçekleştirilen sözleşmeler daha spesifikdir. Her iki uygulamada ortaya çıkacak uyuşmazlıklar yargı yolu ile çözüme kavuşturulmaktadır.

Sözleşme hukukunun kullanılması, sözleşmeye ilişkin detayların yoruma açık olmayan bir belirginlikte yazılması ve tamamlayıcı olarak bağımsız yargı yolu ile sözleşmelerin uygulanabilir kılınması, güvenilir taahhüdü artırmaktadır (Williamson, 2000: 601). Sağlanan taahhüt, regülatör ve yüklenici firmanın tutarsız davranışlarını kararlı kılarak hem bu iki paydaşın hem de gelecekte sözleşmeye konu olmak isteyen yeni yatırımcıların perspektifini genişletmekte ve belirsizlikleri azaltmaktadır.

4.3. Düzenleyici Süreç (Spesifik Yasa)

Bu yöntem ile çıkarılacak yasada düzenlenecek sektör; yöntem, fiyatlama süreci ve modeller vasıtasıyla detaylı bir şekilde belirlenmektedir. Bu durumda sınırlı yetkiye sahip olan düzenleyici kurum, açık bir şekilde ilan edilen detayların kalite, denetleme ve planlamasını yapmaktadır. Böylesi bir yönetim, yatırımcılara önemli derecede taahhüt sağlayabilmektedir. Ancak yasaların katılığı bazı politik yapılarda problem oluşturabilmektedir. Değişen koşullara ayak uydurması

gereken sektörün bu atılımı yapamaması, siyasi otorite değişmesine rağmen yasanın değiştirilememesi veya keyfi değiştirilebilmesi gibi durumlar gerçekleşen taahhüt düzeyini etkileyebilmektedir. Özellikle 1980 ve 1990'larda Latin Amerika ülkelerinde spesifik yasa kullanımı ile güvenilir taahhüt elde edilmeye çalışılmıştır.

4.4. Hukuki Denetim ve Tahkim

Piyasadaki iktisadi aktör için sağlanması gereken en temel unsurlar, özel mülkiyetin ve sözleşme hükümlerinin güvenliğidir. Bu sebeple, aktörler kamu gücü ile korunan hukuki haklar talep etmektedirler. Bir ülkede iyi tanımlanmış mülkiyet haklarının korunması ve sözleşmelerin etkin bir şekilde çalışması durumunda, özel mülkiyet ve girişimcilik teşvik edileceğinden ötürü süreklilik arz eden yatırımların çekilmesi mümkün olacaktır (North ve Weingast, 1989). Yargı erki zayıflık gösteriyorsa, iyi oluşturulmuş kurallar bile göz ardı edilebilmektedir. Bu sebeple bir ülkede yargıya güven bulunmuyorsa ve alınan kararlar uygulanabilir değilse, taahhüdün güvenilirliğinden bahsetmek mümkün olmayacaktır. Bundan dolayı hukuk reformu üzerine yapılacak küçük harcamalar, ekonomik büyüme oranlarını beklentilerin üzerinden artırmaktadır (Posner, 1998: 7-8; Levy ve Spiller, 1994: 209).

Tüzel kişilik olan firmalar ve diğer işletmeler; yatırım yapmak, sürdürülebilir büyüme ve makul kâr elde etmek, teknolojik yenilikler için müsevvik sağlamak ve geleceğe dönük iktisadi planlar geliştirmek için güvenilir taahhüde ihtiyaç duymaktadırlar. İşletmelere dışarıdan yapılan keyfi müdahaleler güvenilir taahhüdü azaltırken, oluşan sorunlar iktisadi kalkınmayı olumsuz etkilemektedir. Çünkü yaptırım mekanizması etkin bir şekilde işlememektedir. Bu durum, uzun dönemde güvenilir taahhüdün oluşmasına engel oluşturmaktadır (Laffont, 2005). Güven düzeyinin artırılması ve kamulaştırma riskinin azaltılması, iktisadi ajanların özel tasarruf ve yatırımlarını artırmasına ve sonuç olarak ekonomik büyümenin daha yüksek oranlarda gerçekleşmesine neden olmaktadır (Uğur, 2010: 5).

Bağımsız yargı üzerinden yapılan denetimlerin varlığı ve etkinliği, özel çıkar gruplarının manipülasyonunu engellemekte ve keyfi politikalara sınırlamalar getirmektedir. Bu hukuki denetimler kurumsal sisteme olan güveni ve taahhüdü artırmaktadır. Bunun sebebi, yasama erkinin yapacağı keyfi ve tutarsız davranışların bağımsız yargı tarafından denetleneceği bilincinin erkler arasında veri olarak kabul edilmesidir. Bu durumda yasama erki kanunlarda yapacağı bir değişikliğin getireceği fayda ile yargı süreci arasında oluşacak maliyetin

karşılaştırmalı analizini yapacaktır. Böylece kamu yararı için gereksiz ve hukuki kabullere sığmayacak süreçler hiç gerçekleştirilmeyecektir (La Porta vd., 2004).

Hukuki denetimlerin güvenilir taahhüt sağlaması için var olan mekanizmalar, ulusal ve uluslararası tahkimdir. Ulusal tahkimler özellikle sabit ve batık maliyeti yüksek sektörlerde yatırım yapacak yatırımcılar tarafından dikkatle incelenmektedir. Danıştay ve Anayasa Mahkemesi'nin (AYM) bağlayıcı iktisadi sonuçlar getiren kararlarının tutarlılık sağlamaması, güvenilirliğin zedelenmesine sebebiyet vermektedir. Gelişmekte olan ülkelerde görülen özelleştirme refleksleri bu konuya örnek verilebilir (Büthe ve Milner, 2014).

Ulusal tahkim boyutunda çözülemeyen dosyalar, ülkenin uluslararası tahkim kararlarını kabul etmesi halinde, uluslararası boyutta tahkime götürülebilir. Bu yabancı sermaye sahipleri için önemli bir güvenilirlik sinyalidir. Örneğin bir endüstride özelleştirme gerçekleştiriliyorsa ve daha evvel ulusal mahkemeler özelleştirme karşıtı kararlar almışsa, bu aşamada uluslararası tahkimin devreye girmesi önemli bir açılım getirmektedir. Türkiye 1999 yılı itibariyle uluslararası tahkimi tanımıştır. 13 Ağustos 1999'da yapılan değişiklik ile Anayasa'nın 125. maddesine eklenen hüküm şöyledir⁶:

“Kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinde bunlardan doğan uyuşmazlıkların millî veya milletlerarası tahkim yoluyla çözülmesi öngörülebilir. Milletlerarası tahkime ancak yabancılık unsuru taşıyan uyuşmazlıklar için gidilebilir.”

Ayrıca 7 Mayıs 2004'te yapılan değişiklik ile Anayasa'nın 90. maddesi şu şekilde oluşturulmuştur⁷:

“Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır.”

Bu anayasa değişikliği ile temel haklara ilişkin uluslararası sözleşme hükümleri normlar hiyerarşisine göre ulusal kararların önüne taşınmıştır.

⁶ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası - <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf> [21.03.2022]

⁷ Anayasa'nın 90. Maddesi - <https://www.anayasa.gen.tr/madde90.htm> [19.03.2022]

5. SONUÇ

Güvenilir taahhüt, firmaların yapacakları yatırımlara karar verirken ülkenin kurumsal yapısı tarafından verilen garanti anlamına gelmektedir. Bu garanti, firmaların en azından sermaye mallarının maliyeti üzerinde adil bir kâr oranı elde etmelerini ve bir kez özel sektör tarafından yatırım yapıldığında, bu yatırımlara devlet tarafından el konulmayacağını ifade etmektedir. Güvenilir taahhüde göre istikrar ve kurallar beklenmedik bir şekilde değişmeyecektir. Bu nedenle bir ülkenin kurumsal donanımı o ülkeye yapılacak olan yatırımlar ve ekonomik büyüme için kritik bir yol gösterici konuma sahiptir. Kurumsal yapı arasındaki gerginlikler güvenilir taahhütte istikrarsızlığa ve yatırım ortamının bozulmasına neden olmaktadır.

Para ve maliye politikalarının yürütülmesi aşamasında hükümetin kredibilitesini sağlayan unsurlardan bir tanesi güvenilir taahhüttür. Çünkü piyasalara dönük belirsizlik, yasa yapıcının sınırlı rasyonelitesi, eksik yaptırım gücü ve fırsatçılık problemi gerçek dünyada karşımıza çıkmaktadır. Devletin dönem başında duyurduğu para ve maliye politikaları ve bunlarla bağlantılı hedeflere ilişkin güvenilirlik bulunmuyorsa, piyasa beklentileri olumsuz oluşmakta ve hedefler sapmalı gerçekleşmektedir.

Hükümetin keyfi takdir yetkisi kullanımı, mülkiyet haklarının güçlendirilmemiş olması ve sözleşmelerin yaptırım gücü olmaması, taahhüt düzeyini olumsuz etkilemektedir. Oyunun kurallarının bir kere yerleştikten sonra değişmediğini gören girişimciler, rant-arama faaliyetlerini azaltmaktadırlar. Bu bulgu özellikle gelişmekte olan ülkeler için önem arz etmektedir. Diğer yandan güvenilir taahhüt, regüle edilen bir piyasanın devlet tarafından rekabetçi hale getirilmek istendiğinin de bir göstergesidir.

YAZARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazar çalışmaya tek başına katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluşun destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

Acemoğlu, D., & Johnson, S. (2005). Unbundling institutions. *Journal of Political Economy*, 113(5), 949-995.

- Acemoğlu, D., & Robinson, J. A. (2019). *The Narrow Corridor: States, Societies, and the Fate of Liberty*. London: Penguin Books.
- Akın, G. G., Aysan, A. F., & Yildiran, L. (2008). Transformation of the Turkish financial sector in the aftermath of the 2001 crisis. MPRA Working Papers, No. 17803.
- Auriol, E., & Gary-Bobo, R. J. (2007). On robust constitution design. *Theory and Decision*, 62(3), 241-279.
- Baykal, M. (2008). Hukuk-ekonomi ilişkisi ve ekonomi hukuku üzerine. *Ankara Barosu Dergisi*, (4), 76-87.
- Büthe, T., & Milner, H. V. (2014). Foreign direct investment and institutional diversity in trade agreements: Credibility, commitment, and economic flows in the developing world, 1971–2007. *World Politics*, 66(1), 88-122.
- Cooter, Robert, Thomas Ulen. 2016. *Law and Economics*. 6. bs. Boston: Pearson Education.
- Çiçen (2015). Türkiye’de ekonomik performansın kurumsal temelleri: Yeni kurumsal iktisat perspektifi. Yayınlanmamış doktora tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çiçen, Y. B. (2020). Yeni kurumsal iktisat perspektifi ve işlem maliyetleri. *Kurumsal İktisat*, (ed. C.C. Aktan), Sobiad, 178-215.
- Çetin, T. (2009). Küreselleşme ve özelleştirme ilişkisine eleştirel bir bakış: Hukuk ve iktisat yaklaşımı. *Finans ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 46(533), 67-82.
- Demirbag, M., Tatoglu, E., & Glaister, K. W. (2010). Institutional and transaction cost determinants of Turkish MNEs' location choice. *International Marketing Review*, 27(3), 272-294.
- Dobler, C. (2011). *The Impact of Formal and Informal Institutions on Economic Growth: A Case Study on the MENA Region*. Frankfurt: Peter Lang Publishing.
- Epstein, D., & O'halloran, S. (1995). A theory of strategic oversight: Congress, lobbyists, and the bureaucracy. *Journal of Law, Economics & Organization*, 11(2) 227-255.

- Estache, A., & Martimort, D. (1999). Politics, transaction costs, and the design of regulatory institutions. World Bank Policy Research Working Papers, No. 2073.
- Hall, R. E., & Jones, C. I. (1999). Why do some countries produce so much more output per worker than others?. The Quarterly Journal of Economics, 114(1), 83-116.
- Irion, K., & Radu, R. (2013). Delegation to independent regulatory authorities in the media sector: A paradigm shift through the lens of regulatory theory. The Independence of the Media and Its Regulatory Agencies. Shedding New Light on Formal and Actual Independence Against the National Context, (eds. W. Schulz, P. Valcke & K. Irion), Bristol UK/Chicago USA: Intellect, 15-54.
- İnsel, A. (2005). İktisat ve hukuk arasındaki karmaşık ilişki. Güncel Hukuk, Aralık, (24), 38-40.
- Hsiung, B. (2006). Economic analysis of law: An inquiry of its underlying logic. Erasmus Law and Economics Review, 2(1), 1-33.
- Knack, S., & Keefer, P. (1995). Institutions and economic performance: cross-country tests using alternative institutional measures. Economics and Politics, 7(3), 207-227.
- Laffont, J. J. (2005). Regulation and Development. 1. bs. Cambridge: Cambridge University Press.
- La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F., Pop-Eleches, C., & Shleifer, A. (2004). Judicial checks and balances. Journal of Political Economy, 112(2), 445-470.
- Levy, B., & Spiller, P. T. (1994). The institutional foundations of regulatory commitment: a comparative analysis of telecommunications regulation. The Journal of Law, Economics, and Organization, 10(2), 201-246.
- Levy, B., & Spiller, P. T. (1996). Regulations, Institutions, and Commitment: Comparative Studies of Telecommunications. New York: Cambridge University Press.
- Luo, Y. (2005). Transactional characteristics, institutional environment and joint venture contracts. Journal of International Business Studies, 36(2), 209-230.
- Mackaay, E. (2000). History of law & economics (0200). Encyclopedia of Law and Economics, 65-117.

- North, D. C. (1993). Institutions and credible commitment. *Journal of Institutional and Theoretical Economics*, 149(1), 11-23.
- North, D. C., & Weingast, B. R. (1989). Constitutions and commitment: the evolution of institutions governing public choice in seventeenth-century England. *The Journal of Economic History*, 49(4), 803-832.
- Oğuz, F. (2002). Hukukun ekonomik analizi: Genel bir değerlendirme. *Piyasa*, 2(1), 3-23.
- Oğuz, F. (2011). *Devlet ve Piyasa: Regülasyon Ekonomisine Giriş*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Özdemir ve Ketizmen (2014). *Türkiye'nin Hukuk Sisteminde Yapısal Dönüşüm*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Posner, R. A. (1998). Creating a legal framework for economic development. *The World Bank Research Observer*, 13(1), 1-11.
- Rodrik, D. (2000). Institutions for high-quality growth: what they are and how to acquire them. *Studies in Comparative International Development*, 35(3), 3-31.
- Spiller, P. (1995). Regulatory commitment and utilities' privatization: Implications for future comparative research. *Modern Political Economy, Old Topics, New Directions* (eds. J. Banks and E. Hanushek). New York: Cambridge University Press, 63-79.
- Stern, J. (1997). What makes an independent regulator independent?. *Business Strategy Review*, 8(2), 67-74.
- Uğur, M. (2010). Institutions and economic performance: A review of the theory and evidence. *MPRA Paper*, No. 25909.
- Spiller, P T. (1999). Institutions and commitment. *Firms, Markets, and Hierarchies: The Transaction Costs Economics Perspective* (ed. Glenn R. Carroll, David J. Teece). Oxford: Oxford University Press, 279-310.
- Spiller, P. T., & Tommasi, M. (2003). The institutional foundations of public policy: a transactions approach with application to Argentina. *Journal of Law, Economics, and Organization*, 19(2), 281-306.
- Smyth, R. (1998). New institutional economics in the post- socialist transformation debate. *Journal of Economic Surveys*, 12(4), 361-398.

Thatcher, M. (2002). Regulation after delegation: independent regulatory agencies in Europe. *Journal of European Public Policy*, 9(6), 954-972.

Thatcher, M. (2005). The third force? Independent regulatory agencies and elected politicians in Europe. *Governance*, 18(3), 347-373.

Williamson, O. E. (1990). A comparison of alternative approaches to economic organization. *Journal of Institutional and Theoretical Economics*. 146(1), 61-71.

Williamson, O. E. (2000). The new institutional economics: taking stock, looking ahead. *Journal of Economic Literature*, 38(3), 595-613.

Wood, B. D., & Bohte, J. (2004). Political transaction costs and the politics of administrative design. *The Journal of Politics*, 66(1), 176-202.

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

HERESTETİK, RETORİK ve SİYASİ MÜHENDİSLİK

Seçime Dayalı Patolojik Demokrasilerde Siyasal İktidarın Kurumları Ele Geçirmesi ve Devlete Çökmesi: Kamu Tercihi Perspektifi*

Coşkun Can AKTAN¹

Prof.Dr.

Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

E-mail: ccan.aktan@deu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-4294-2314

Öz

Bu kısa makale seçime dayalı patolojik demokrasilerde uzun süre iktidarda kalmak isteyen ya da başka bir ifadeyle iktidardan vazgeçmek istemeyen haris siyasi lider ve onun hâkimiyeti altında bulunan iktidar partisi tarafından muhtelif politik manipülasyonlar uygulamak ve siyasi mühendislik tasarımı planlamak suretiyle hükümet ve hükümet dışı kurumların ele geçirilmesini incelemeyi amaçlamaktadır. Konu herestetik, retorik, politik manipülasyon ve siyasi mühendislik gibi kavramlar çerçevesinde kamu tercihi perspektifinden analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Herestetik, Retorik, Politik Manipülasyon, Siyasi Mühendislik, Kamu Tercihi

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ **Sorumlu Yazar:** ccan.aktan@deu.edu.tr

Atf (APA): Aktan, C. C., (2022), Herestetik, Retorik ve Siyasi Mühendislik (Seçime Dayalı Demokrasilerde Siyasal İktidarın Kurumları Ele Geçirmesi ve Devlete Çökmesi: Kamu Tercihi Perspektifi, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 14 (1): 89-108., <https://doi.org/10.53881/hiad.1124565>.

Lisans: Bu makalenin kullanım izni Creative Commons Attribution-NoCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) lisansı aracılığıyla bedelsiz sunulmaktadır.

Alan Tanımı: Kamu Tercihi, Siyaset Bilimi

HERSTETHICS, RHETORIC and POLITICAL ENGINEERING Political Capture in Electoral Democracies: Public Choice Perspective

Abstract

This short paper aims to explore political capture of governmental and non-governmental institutions by incumbent ambitious political leader and ruling party in pathological electoral democracies. Such concepts as heresthetics, rhetoric, political manipulation and political engineering are examined from public choice perspective.

Key Words: *Heresthetics, Rhetoric, Political Manipulation, Political Engineering, Public Choice*

JEL Codes: D72, D74, D78, H83, K16

I. GİRİŞ

“Dünya, dürüst oyuncular olduğu kadar, dolandırıcıların da olduğu bir oyuna benzer. Bu oyunda yer almak zorunda olan bir hükümdar... oyunda nasıl hile yapıldığını bilmek zorundadır.”²

Büyük Frederik

Kamu Tercihi (Public Choice) alanında çalışan araştırmacılar siyasete hiçbir zaman siyaset bilimcilerinin baktığı pencereden bakmamışlardır. Onlara göre siyaset, siyasetçilerin politik manipülasyonlarını sergiledikleri bir sahne sanatıdır. Virginia Politik İktisat Okulu’nun öğretisi olarak ortaya çıkan Kamu Tercihi araştırma programının iki kurucusu olan James M. Buchanan ve Gordon Tullock’un ardından 1966 yılında Kamu Tercihi Topluluğu’nun (Public Choice

² Bu söz Büyük Frederik’in (Prusya Kralı II. Frederick) aydınlanma çağının ünlü filozofu Voltaire’e kendi adına yazdırdığı eser içerisinde yer almaktadır. *Anti-Makyavel* adını taşıyan eser Niccolò Machiavelli’nin (Hükümdar) Prens adlı eserinin eleştirisi mahiyetinde kaleme alınmıştır. Bkz. Büyük Frederik, 2016. *Anti Makyavel*, Neşreden: Voltaire (çev. N. Epçeli), İstanbul: Yeditepe Yayınevi. s. 101.

Society) başkanlığını yapan William Harrison Riker (1920-1993)³ *Politik Manipülasyon Sanatı* (The Art of Political Manipulation, 1986)⁴ adını taşıyan kitabında siyasetçilerin muhtelif ayak oyunlarını, taktiklerini, manevralarını ayrıntılı olarak inceler. Riker 1996 yılından yayınlanan *Retorik Stratejisi* (The Strategy of Rhetoric)⁵ adını taşıyan kitabında ise oy maksimizasyonu peşinde koşan siyasetçilerin hitabet ve hamaset sanatını nasıl ustalıkla kullanarak milleti kandırdıklarını ve ikna ettiklerini etraflıca analiz eder. Riker, retorik bir ikna sanatı olduğunu ve politik manipülasyonun yol ve yöntemlerinden sadece birisi olduğuna vurgu yapar. William Harrison Riker'in 1993 yılında yayınlanan *Gündem Oluşturma* (Agenda Formation) kitabı da yine siyasi mühendislik tasarımında politik manipülasyon yöntemlerinden bir diğeri olarak ayrıntılı olarak incelenmiştir.⁶

Bu çalışmamızda William Riker'in siyaset bilimi ve kamu tercihi literatürüne armağan ettiği herestetik, retorik, politik manipülasyon gibi kavramlardan⁷ yola çıkarak seçime dayalı patolojik demokrasilerde siyasal iktidarların yönetimde daha uzun süre kalmak için kurumları nasıl ele geçirdiklerini ve bunun için izledikleri stratejileri ele almaya çalışacağız.

³ William Harrison Riker (1920-1993), oyun teorisini ve matematiği siyaset bilimine uygulamakla öne çıkan Amerikalı bir siyaset bilimcidir. Riker Kamu Tercihi Topluluğu'nun (Public Choice Society) bir dönem başkanlığı görevini de sürdürmüştür. Bkz. Maske, K., & Durden, G. (2003). "The Contributions and Impact of Professor William H. Riker". Public Choice, 117(1/2), 191–220. Riker'in tüm eserlerine topluca ulaşmak için bkz. <https://rbsep.lib.rochester.edu/finding-aids/D262>

⁴ Riker, W. H. (1986). *The Art of Political Manipulation*. New Haven: Yale University Press.

⁵ Riker, W. H. (1996). *The Strategy of Rhetoric: Campaigning for the American Constitution*. New Haven: Yale University Press.

⁶ Riker, W. H. (1993). *Agenda Formation*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

⁷ Riker'in bu konuda başlıca eserleri için bkz. Riker, 1982, 1983, 1984, 1986, 1990, 1993, 1996, 1997.

II. HERESTETİK ve RETORİK :

Herestetik : Her Ne Pahasına Olursa Olsun Kazanmak

Retorik (Siyasette Hitabet ve Hamaset): Edebî Sanatlar ve Hitabetle Kazanmak

“Kalabalığın kulağına cahillerin sözleri daha çekici gelir.”
Aristoteles

“Öyle hitabet sanatı ustaları vardır ki, mahkemelerin ve meclislerin konuşarak nasıl etkileneceğini öğretirler. Böylece, gerek sözle olsun, gerek zor kullanarak, kanun dışı kazanımlar elde eder ama yine de herhangi bir cezaya çarptılmam.”
Platon

“Hitabet sanatı, edebiyatın bütün iyi yanlarına ve haklarına muhtaçtır; onları resmî hayatta bazı dış, ahlâki ya da aykırı anlık çıkarlar sağlamak için kullanır. Hitabet sanatı gerçek anlamda bir konuşma ve bir sanattır. Kendi amaçlarını izler ve baştan sona bir aldatmacadır.”
Wolfgang von Goethe

Değerleri inceleyen felsefe dalı olarak aksiyoloji esasen etik ve estetik olmak üzere iki dala ayrılır. Etik, insan davranışlarına dair iyi (doğru) ve kötü (yanlış) tanımlamasını yapar. Estetik ise öznelere ve nesnelere dair güzel ve çirkin şeklindeki değer yargılarıdır. Etik ve estetik değer yargılarımızda daima mantıktan yararlanırız. William Riker’in ifade ettiği üzere mantık, doğruluk değeri ifade eden cümleler içerir ve amacı doğruya ulaşmaktır. Retorik ise ikna etmeye yönelik iletişim sanatıdır ve amacı doğruyu ya da yanlış karşı tarafa kabul ettirmektir. Herestetik ise herhangi bir konuyu manipüle ederek kazanmaya yönelik davranış ve eylemlerdir. William Riker herestetik ve retorik sanatlarını siyaset bilimine taşıyarak politik manipülasyonlar konusunu incelemiştir (McLean, 2002).

William Riker herestetik (heresthetics)⁸ kavramını bilimsel bir ifadeyle *“tercih koşullarının dinamik manipülasyonu (dynamic manipulation of the conditions of choice)”* olarak tanımlar. (Riker, 1983:1) Ona göre herestetik, siyasette potansiyel olarak seçimi ve iktidarı kaybedecek olan siyasilerin ya da siyasal partilerin manipülasyon yaparak siyasal yarıştan galip çıkma stratejileridir. Kendi ifadesiyle *“[Herestetik] sonucu manipüle etmeye yönelik olarak tercihleri yapılandırma*

⁸ Eski Yunanca tercih ya da seçme anlamlarına gelen αἵρεσις (hairesis) ve αἵρετικός (hairetikós) kelimelerinden türetilmiştir.

sanatıdır.” (“the art of constructing choice situations so as to be able to manipulate outcomes” (Riker,1986:x.)

William Riker herestetik ve retorik konusunda aynı eserinde devamla şunları yazar:

“Mantık, doğruluk değeri ifade eden cümleler içerir. Gramer ise dil açısından doğruluk değerine vurgu yapar. Retorik ikna-değeri taşıyan cümlelerle ilgilidir. Herestetik ise strateji-değeri taşıyan konuları ihtiva eder. Bunların her biri ayrı bir sanattır ve bir amaca yöneliktir: doğruya ulaşmak, iletişim kurmak, ikna etmek ve manipüle etmek.”⁹ (Riker, 1986:x)

Herestetik özellikle retorik sanatını kullanarak *“her ne pahasına olursa olsun iktidarı kazanmak”* anlamına gelir. Bu bağlamda retorik ve herestetik arasındaki ayrım şudur: retorik, ikna edici yöntemlerle insanların zihnini dönüştürmeyi ifade eder. Herestetik ise şartları ve durumu başkalarının isteyerek kabul etmesi için yapılandırmayı içerir. Herestetik bir kişinin veya grubun, kazanmak veya kazanma olasılığını artırmak amacıyla bir karar verme sürecinin bağlamını ve yapısını belirlediği veya manipüle ettiği siyasal bir stratejidir (Riker, 1983:8).¹⁰

Retorik bir ikna sanatıdır. Retorik özel çıkar uğruna gerçeği gizleyecek şekilde ikna edici biçimde konuşarak karşı tarafı bir şeye ikna etmek ve inandırmaya çalışmaktır. Retorik peşinde koşan bir kariyer siyasetçisi sürekli adalet, eşitlik-hakkaniyet gibi idealleri yücelterek halkın gözünde doğru dürüst bir lider olduğunu göstermeye çalışır.

Retorik konusunu ilk kez etraflıca inceleyen düşünürlerin başında Aristoteles gelir. Aristoteles retoriği özel ya da kamusal toplantılarda, hukuk davalarında etkili konuşma sanatı olarak ele alır. Aristoteles’e göre retorik, mevcut ikna

⁹ “Logic is concerned with the truth-value of sentences. Grammar is concerned with the communications-value of sentences. Rhetoric is concerned with the persuasion-value of sentences. And heresthetic is concerned with the strategy-value of sentences. In each case, the art involves the use of language to accomplish some purpose: to arrive at truth, to communicate, to persuade, and to manipulate.” Riker, W. H. (1986). The Art of Political Manipulation. New Haven: Yale University Press.s.x.

¹⁰ Kendi ifadesiyle: “In this connection the distinction between rhetoric and heresthetic is that rhetoric involves converting others by persuasive argument, whereas heresthetic involves structuring the situation so that others accept it willingly”. Riker, W. H. (1986). The Art of Political Manipulation. New Haven: Yale University Press.s.x.

yollarından yararlanarak etkilemeye çalışmak anlamına gelir. Ona göre retorik üç sınıfa ayrılır: Ethos, Pathos ve Logos. *Ethos* söylevci ya da hatibin ahlaki karakterini ifade eder. Hatibin karşısındaki kişiyi etkileyebilmesi için güvenilir bir karaktere sahip olduğu imajına sahip olması gerekir. Güven tesis etme noktasında bir sorunu olmayan bir kişi eğer etkili bir hitabet gücüne sahipse karşısındakileri belirli bir ruh haline sokmayı başarabilir. *Pathos* duygu yüklü ve edebi konuşma sanatıdır. *Pathos* hatibin kutsal kitaplardan alıntılar yaparak, özlü sözlere atıfta bulunarak, şiir okuyarak, hikâye, anektod, metaforlar kullanarak karşısındaki kişilerin duygularını etkileyerek ikna etmesi anlamına gelir. Hatip, konuşma sanatını (hitabet, belagat) kullanarak karşısındaki kişi ya da kişileri etkilemeye çalışırken mantığa uygun davranmalıdır. Aristoteles'e göre iyi bir hatip konuşurken akıl ve mantık yoluyla izahatlar yapmalı, ispat ve kanıtlamaya yönelik mantıksal argümanlarla ilerlemelidir. Özetle, retorik sanatının başarısı için üç anahtar kelime bulunmaktadır: Ethos (güven tesis edecek bir karaktere sahip olmak), duygu yüklü etkili konuşma yapmak (*pathos*) ve konuşurken akıl ve mantığa uygun bir dil kullanmaya (*logos*) özen göstermek.¹¹

Aristoteles retorik sanatını överek devlet adamlarının bu sanatı iyi kullanmaları gerektiği üzerinde durmuştur. (Nichols, 1987). Aristoteles retorik konusunda şunları söyler: (Aristo, 2018:x).

“Ama retorik, kararlar vermeyi etkilemek için var olduğuna göre -bir politik konuşmacı ile bir diğeri arasındaki kararı dinleyiciler verir; adli bir hüküm de bir karardır- hatip, konuşmasındaki kanıtı apaçık ortaya koymaya ve inanılır kılmaya çalışmakla kalmayıp, kendi karakterinin de doğru olarak görünmesini sağlamalı ve karar erecek kişiler olan dinleyicilerini doğru bir düşünüş tarzına sokmalıdır. Özellikle politik söylevcilikte, ama aynı zamanda davalarda da, kendi karakterinin doğru olarak görünmesi ve dinleyicilerine karşı dürüst duygular taşıdığıının düşünülmesi, bir hatipin yapacağı etkiye çok şey katar.”

Platon ve Aristofanes de retorik konusunu eleştirel gözle inceleyen düşünürlerin başında gelir. Onlara göre retorik insanın aklını çelmeye ve kandırmaya yarayan bir sanattır. Platon yaşadığı çağda sahip olduğu bilgi ve retorik gücünü aynı ya da

¹¹ Aristoteles'in konu ile ilgili eseri için bkz Aristoteles, (2012) Retorik, (çev. M. H. Doğan), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. ; Aristotle, 2008. The Art of Rhetoric (Translation and index by W. Rhys Roberts Megaphone eBooks.online pdf. erişim: https://www.wendelberger.com/downloads/Aristotle_Rhetoric.pdf

nakdi bir menfaat karşılığında satan ya da pazarlayan sofistleri daima eleştirmiştir.¹² Aristophanes'in *Bulutlar* (2010) adlı eserinde de benzer şekilde retorik yalan ve kandırmaya yönelik bir ikna eylemi olarak ele alınmış ve eleştirilmiştir.

Modern siyasette retorik, siyasetçilerin duygu yüklü konuşmalar yapma ve etkili iletişim becerisi yoluyla millet iradesi üzerinde etkili olma sanatı olarak yorumlanabilir. Kişiliği ve karakteri ile millet üzerinde güven tesis etmiş olan bir siyasi lider eğer doğuştan gelen ve/veya sonradan kazanılmış bir etkili hitabet sanatına sahipse milleti kendisine bağlayabilir. Muhafazakâr toplumlarda kutsal kitaplardan sürekli alıntılar yaparak, şiirler okuyarak, tarihsel öneme sahip olan başarı hikâyelerini anlatarak dinleyenleri etkilemek veya heyecanlandırmak amacıyla yapılan abartılı anlatım siyasetçiye seçimleri kazandırabilir. Retorik, hitabet ve hamaset gibi kavramlar arasında yakın benzerlikler söz konusudur. Hamasetin Aristoteles'in kullandığı retorik kavramından farklı olarak Logos'a daha az, fakat Pathos'a daha fazla vurgu yaptığı söylenebilir. Daha açık bir ifadeyle hamasette "*duygusal manipülasyon*" çok daha güçlüdür. İçi boş kahramanlık hikâyeleri, vatan ve millet edebiyatı, kutsal kitabı ön plana geçirme ve saire.

III. SİYASİ MÜHENDİSLİK: KURUMLARI DİZAYN EDEREK KAZANMAK

"Hükümet kendi iradesini ve haklarını başka bir kuvvetin yaptırımına tabi kılma zorunluluğundan her gün biraz daha sıyrılıyor. Yargıçlardan tamamen de vazgeçemediği için en azından kendi yargıçlarını kendi seçmek ve daima elinin altında tutmak istiyor, yani kendisiyle özel kişilerin arasına adaletin kendisinden ziyade bir imgesini yerleştiriyor."

Alexis de Tocqueville

Siyasi mühendislik (political engineering) kuralların ve kurumların iktidarın ele geçirilmesi amacıyla yönelik olarak dizayn edilmesi demektir. Bir başka ifadeyle, siyasi mühendislik "iyiliksever despot"¹³un iktidarı kazanması ve iktidarının

¹² Bu konuda bkz. Altınörs, 2011.

¹³ "*İyiliksever despot*" (*benevolent despot*) kavramı kamu tercihi araştırma programının kurucusu James M. Buchanan tarafından eserlerinde sıklıkla kullanılan bir kavramdır. Millet iradesini sürekli olarak kutsayan ve yücelten ve tek gayesi yeniden seçilebilmek ve iktidarda kalmak için mücadele eden siyasi karakteri betimler.

devamını sağlayacak kurallar ve kurumlar oluşturması olarak ifade edilebilir. Siyasi mühendislikte en başta anayasal kurallar ve yüksek yargı organlarının yapısı önem taşır (Cooter, 2000; Reynolds, 2002; Sunstein, 2001). Örneğin, anayasada anayasa mahkemesinin ve diğer yüksek mahkeme üyelerinin seçilmesi ve/veya atanmasında evrensel “bağımsız yargı” ilkeleri bir tarafa itilerek seçim ve atamada iyiliksever despota tamamen ya da kısmen bir güç ve yetki devri yapılmışsa bu siyasal mühendisliğe bir örnek teşkil eder. Bu durumda anayasa mahkemesi üyelerinin artık “tarafsızlığı”ndan söz edilemez. Anayasa mahkemesi üyeleri iyiliksever despotun iktidarının devamına yönelik kararlar alabilir.

Siyasi mühendisliğe bir başka örnek seçim ve oylama kurallarıdır (Massicotte & Blais & Yoshinka, 2004). Anayasa ve yasalarda bazen seçim ve oylama kuralları tamamen iktidar partisinin lehine olacak şekilde dizayn edilebilir. Çok sayıda ve türde oylama kuralları (Borda kuralı, Condercet kuralı, Hare kuralı, D’Hondt kuralı, basit çoğunluk kuralı, puanlı oylama, nokta oylaması vs.) arasında normal seçmenlerin kolaylıkla anlayamayacakları bazı manipülatif oyunlar saklı olabilir. Yine “*baraj sistemi*” adı verilen uygulama da siyasal iktidarın menfaatlerine uygun olarak tanzim edilebilir.

Öte yandan muhtelif siyasi mühendislik araçları siyasal partiler arasında ihtilaf çözme, pazarlık, müzakere, aracılık gibi alanlarda da kullanılabilir (Aggarwal, 1998). Ayrıca adil paylaşım prosedürleri (fair division procedures) oluşturulmasında (Brams & Taylor, 1996) bir taraf lehine daha avantajlı sonuçlar ortaya çıkaracak yol ve yöntemler izlenebilir. İyiliksever despot şüphesiz pastadan daha fazla pay almak için (Robertson & Webb,1998) kendi menfaatine uygun düzenlemeler (örneğin, hileli seçim bölgesi taksimatı, hizmet kayırmacılığı vs) yapabilir.

Medyanın kontrol altına alınması, gündem değiştirme ve gündem oluşturma, algı yönetimi ve saire uygulamaların tamamı da yine siyasi mühendislik araçları içerisinde yer alır.

Özetle, siyasi mühendislik esasen herestetik (kazanma sanatı) için uygun bir kurumsal dizayn (kurumsal tasarım) tesis etmek anlamına gelir.¹⁴

¹⁴ Kurumsal dizayn ve siyasi mühendislik konusunda bazı temel kaynaklar için bkz. Cooter, 2000; Aggarwal, 1998; Bornstein, 2004; Brams & Taylor, 1996; Brams & Taylor, 1996; Goodin, 1996; Reynolds, 2002; Sunstein, 2001; Weimer, 1995; Massicotte & Blais & Yoshinka, 2004, Drew,

IV. HERESTETİK, RETORİK ve SİYASİ MÜHENDİSLİK YOLUYLA İKTİDARI ELE GEÇİRMEK ve DEVLETE ÇÖKMEK

“Din, ahlak ve hukuk devlete bağlıdır.”

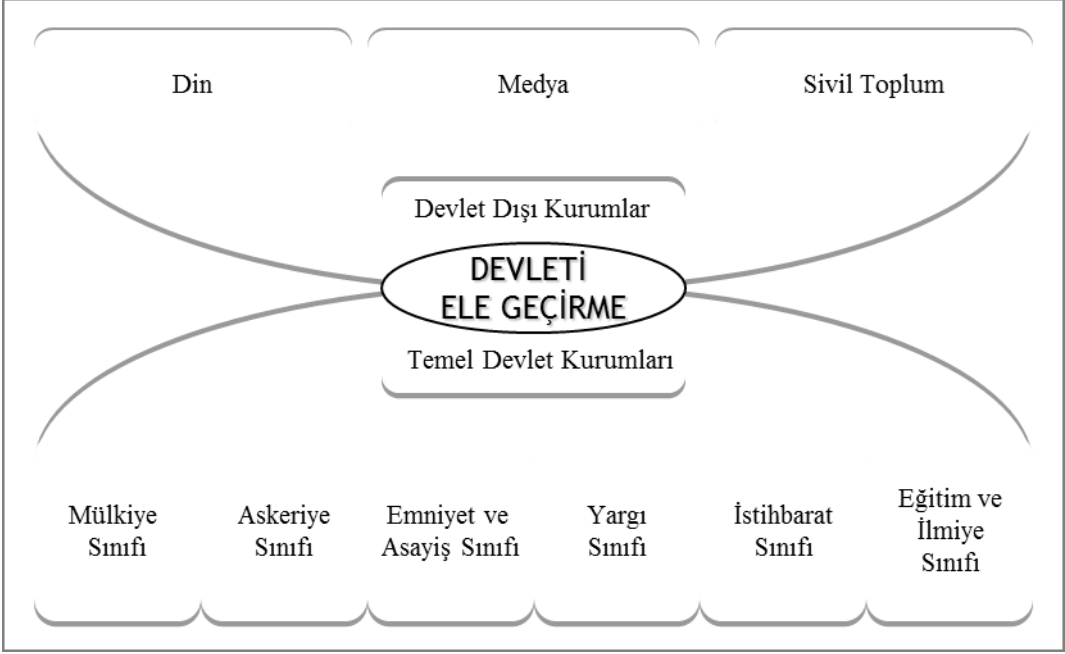
Niccolò Machiavelli

Makyavelizm ve herestetik sanatının temel savunusu şu şekilde özetlenebilir: İktidarı ele geçirmek. Bunun için de ahlâki, hukuki ve hatta dini hiç bir sınır sözkonusu değildir ve olmamalıdır. Hukuk, ahlak ve din devlete bağlıdır ve devlet gerektiğinde bunları kullanmaktan hiçbir şekilde kaçınmamalıdır. Devletten bağımsız ahlak ve hukuk düşünülemez. Devletin bittiği yerde, hukuk da ahlak da biter. Hukuk ve ahlak devlet için vardır.

“Amaca ulaşmak için her araç meşrudur ve mübahtır” olarak özetlenebilecek olan Makyavelizm felsefesi ile *“her ne pahasına olursa olsun kazanmak”* olarak ifade edilen herestetik sanatı birlikte tek bir gayenin gerçekleşmesine hizmet etmelidir: hükümeti ve hükümet-dışı kurumları (sivil-toplum kuruluşları) ele geçirmek. Konuyu geliştirdiğimiz bir şekil üzerinde açıklamaya çalışalım (Şekil-2).

2019; Edwards, 2004. Uluslararası organizasyonlarda kurumsal dizayn ve siyasi mühendislik konusunda bkz. Koremenos & Lipson & Snidal, 2004.

Şekil-2: Siyasi Mühendislik, Herestetik ve İktidarı Ele Geçirme

Kaynak: Yazar tarafından geliştirilmiştir.

Devlet idaresinde en başında “cebir” (zor kullanma) tekeli elinde bulunduran ve birbirleri ile bağıntılı olan başlıca şu kurumlar bulunmaktadır: silahlı kuvvetler, emniyet ve asayiş hizmetlerini sunan polis kuvvetleri ve mahkemeler. Bu üç sınıf (askeriye, polis teşkilatı ve yargı) iktidar gücünün temelini oluşturur. Devleti yönetmekle görevlendirilen (atanan) mülkiye sınıfı da fevkalade önemlidir. İstihbarat ise bu belirtilen sınıflara yardımcı hizmetler sunan bir kurumdur. Devlet kurumları içerisinde hiç de küçümsenmeyecek rolü olan bir diğer sınıf ise eğitim kurumlarıdır.

Hükümet dışı kurumlar ise genel olarak “sivil toplum kuruluşları” olarak adlandırılır. Dini kurumlar ve medya da esasen sivil toplum kurumlarının içerisinde yer alır.¹⁵ Altını çizerek belirtelim ki, din ve eğitim kurumlarının ayrı

¹⁵ Bu iki kurumun iktidarı ele geçirmedeki rolü fevkalade önemli olduğundan şekil üzerinde sivil toplum başlığından ayrı bir başlıkta gösterilmiştir.

bir önemi bulunmaktadır. Bu iki kurum zihin kontrolü ve endoktrinasyon gibi yöntemleri kullanarak halkın iktidara olan bağlılığını sağlayabilir.

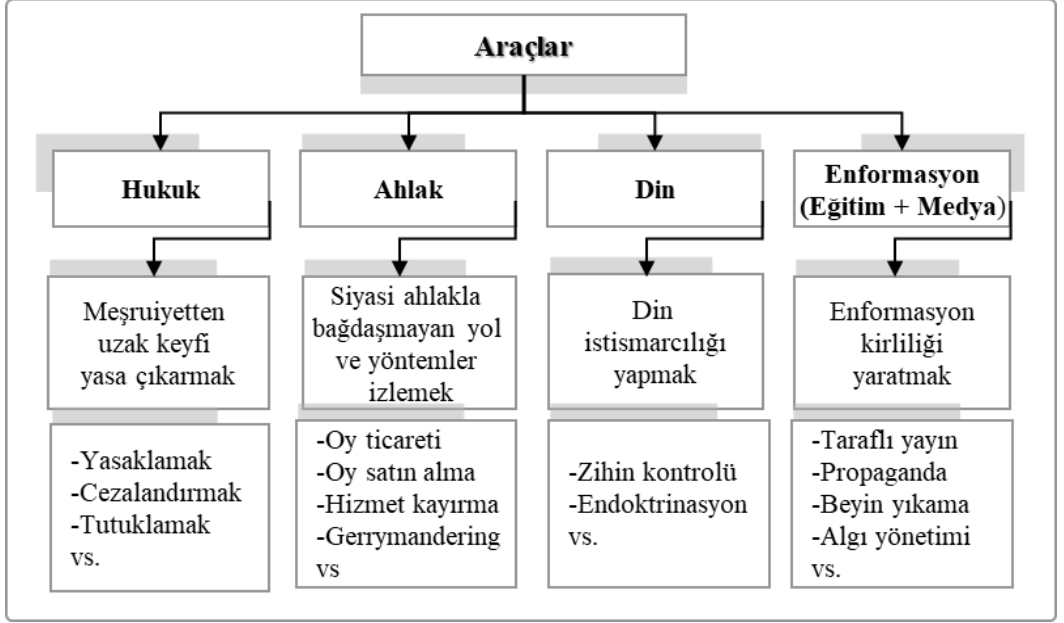
Makyavelizm felsefesinin tek gayesi yukarıda belirtilen kurumların tamamının “*ele geçirilmesi*”dir. Buradaki “*el geçirme*” (capture) sözkonusu kurumlardaki üst görevlere atamaların ve görevden almaların mevcut iktidar tarafından yapılması; ayrıca orta ve alt kademelere mümkün olduğu ölçüde partizan seçmenlerin yerleştirilmesini ifade eder.

İktidarı ele geçirmek hiç de kolay olmayan bir mücadeleyi gerektirir. İşte burada herestetik sanatı fevkalade önem taşır. Herestetik sanatı “iyiliksever despot”a iktidarı ele geçirmenin yol ve yöntemlerini öğretir.

İyiliksever despotun iktidarı ele geçirmede kullanabileceği başlıca dört temel araç sözkonusudur: (Şekil-3)

- *Hukuk.* İyiliksever despot hukuk devleti ilkeleri ve kuralları ile bağdaşmayan yasalar çıkararak iktidarın devamını sağlayabilir.
- *Ahlak.* Siyasi ahlak ilkeleri ve kuralları ile bağdaşmayan muhtelif uygulamalar (politik manipülasyonlar ve politik manevralar) yürürlüğe konulabilir.
- *Din.* Devlet tarafından halkın inançları üzerinde bilinçli ve sistematik yönlendirmeler yapılabilir. Din ve devlet işlerinin birbirinden ayrı olması ilkesi (laiklik) ihlal edilerek devlet, din alanı üzerinde doğrudan ve dolaylı müdahaleler ve baskılar oluşturabilir.
- *Enformasyon.* Devlet tarafından muhtelif enformasyon kirlilikleri yaratılarak seçmenlerin doğru, sağlam, tutarlı ve güvenilir tercihlerde bulunma imkânı ortadan kaldırılır. Seçmenlere sunulan enformasyon “iyiliksever despot”un tekrar seçilebilmesine yönelik bir çerçeve içinde sunulur.

Şekil-3 : Herestetik Sanatı: İktidarı Ele Geçirmek İçin Kullanılacak Araçlar

Kaynak: Yazar tarafından geliştirilmiştir.

V. SONUÇ: FİNİS CORONAT OPUS

"Alçaklıkta alçaklık, yeter ki amacına ulaş."
Fyodor Dostoyevski

"Yeni oluşturduğu hükümdarlığında kendisini düşmanlarına karşı güvenceye alma gereğini duymak, dostlar edinmek, gücüyle ya da hile başvurarak kazanmak, halkı tarafından sevilen ve korkulan, askerleri tarafından sevilen ve izlenen biri olmak, karşı koyabilecek ya da karşı koymak zorunda kalanları ortadan kaldırmak, yeni yöntemlerle eskileri yenilemek, hem sert ve hoşgörülü, hem de soylu ve özgürlükçü olmak, sadık olmayan askeri güçleri yok etmek ve yenilerini oluşturmak, kral ve hükümdarlarla dostluk kurarak, onların kendisine hizmette kusuru etmeyecek ancak karşı olduklarında zarar vermekten çekinmelerini sağlayacak bir yol, yöntem öğrenmek isteyenlere gösterebileceği en taze örnek, kanımca Valentino'nun eylemlerinden başkası değildir."
Niccolò Machiavelli

Kimi siyaset bilimcileri tarafından siyaset biliminin kurucusu olarak kabul edilen Niccolò Machiavelli, *Prens (Hükümdar)* adını taşıyan eserinde yer yer prens ya da hükümdarın iktidarda daha fazla kalmasının yol ve yöntemlerini anlatır. Aslında Machiavelli olması gerekeni değil, olanı anlattığı için kimilerince yanlış anlaşılmiş, kişisel karakteri ve düşünceleri yanlış yorumlanmıştır. “*Zafer araçları meşru kılar*” (*Finis coronat opus*) şeklinde ifade edilen görüş doğrudan Niccolò Machiavelli’ye mal edildiğinden bu felsefe siyaset biliminde *Makyavelizm* olarak adlandırılmıştır. Kanaatimizce iyi bir Niccolò di Bernardo dei Machiavelli okuyucusu onun dürüst ve açık sözlü bir yazar olarak siyasetin gerçek yüzünü tüm çıplaklığıyla yazma cesareti gösteren bir düşünür, yetenekli bir şair ve oyun yazarı olduğunu anlayabilir. Bizim kendi okumalarımızdan anladığımız kadarıyla Machiavelli’nin kendisi bir Makyavelist değildir; o siyasetin bir herestetik sanatı olduğunu en etkili biçimde işleyen bir siyaset felsefesi üstadıdır.

Siyaseti, siyasal kurumları ve siyasetçileri Machiavelli çizgisinde tahlil eden modern politik iktisat yazarları siyaset bilimine çok önemli katkılar sunmuşlardır. *Modern Politik İktisat* olarak da bilinen *Kamu Tercihi* alanında çalışmalar yapan araştırmacılar geleneksel siyaset bilimcilerinden farklı olarak siyaseti “*metodolojik bireycilik*”, “*politik mübadele*” (*catallaxy*) ve “*rasyonel tercih*” adı verilen üç sacayak içerisinde analiz ederek seçime dayalı demokrasilerdeki patolojileri görmemize yardımcı olmuşlardır. Kamu tercihi ve bu disiplinden doğan anayasal politik iktisat ise seçime dayalı demokrasilerdeki (electoral democracy) hastalıkların ana çözümünün Leviathan’ın güç ve yetkilerine gem vurulması olduğu düşüncesini savunur.¹⁶ Çözüm, giderek büyüyen ve genişleyen devlet faaliyetlerinin sınırlandırılması ve aynı zamanda seçilmiş ve/veya atanmış siyasi liderlerin, temsilcilerin ve tüm diğer kamu yöneticilerin güç ve yetkilerinin anayasal-yasal-kurumsal araçlarla sınırlandırılmasıdır. Özetle, kamu tercihi ve anayasal politik iktisat perspektifi anayasacılık felsefesini savunan bir öğretilerdir. Anayasacılık felsefesinde anayasanın varoluş gerekçesi mutlakiyetçiliğin ve keyfi iktidarın sona erdirilmesi ve bunun yerine hukukun üstünlüğünün tesis edildiği ve özgürlüklerin en etkin biçimde korunduğu bir demokratik sistemin inşa edilmesi fikriyatı savunulur. Anayasacılık, hükümetin gücünün hukukun üstünlüğü ile sınırlandırıldığı bir “*anayasal devlet*” sistemidir. Anayasacılık ruhuna bağlı olan bir

¹⁶ Politikanın ekonomik analizini yapan kamu tercihi teorisinin temelleri ve çözüm önerileri konusunda bkz. Aktan, 2019.

anayasal devletin ana gayesi ve mihenk taşı keyfî iktidarı sınırlandırmaktan başka bir şey değildir.¹⁷

Anayasacılık demokrasinin patolojilerini bir ölçüde ortadan kaldıracak çok önemli bir kurumsal reformdur. Demokratik anayasacılığın en büyük zaafî seçim ve oylama mekanizmasıdır. Modern sandık demokrasilerinde sandıktan çıkan sonuç millet iradesi olarak kabul edilir. Gözardı edilen husus şudur: Hiçbir demokraside milletin doğru, sağlam, güvenilir ve tutarlı tercihlerde bulunmasının garantisi yoktur. Tam aksine irrasyonel millet iradesi (rasyonel seçmenlerin ilgisizliği ve bilgisizliği vs.) kaçınılmazdır ve dolayısıyla modern temsili demokrasilerdeki patolojilerden kurtulmak imkânsızdır. Bu konuda radikal çözüm demokrasiye alternatif bir yeni siyasal rejim ihdas etmekten geçer. Bu çalışmanın yazarı ideal bir siyasal rejim önerisi olarak demokrasi yerine “*demarşi*” adı verilen bir yeni siyasal rejim fikriyatını savunmaktadır.¹⁸ Demarşi bir anlamda “*partisiz siyaset*” ya da “*partisiz sınırlı demokrasi*” anlamına gelir. Demarşi adı verilen siyasal rejimde seçim ve oylama, sandık, politikacılar, seçim kampanyaları gibi uygulamaların hiç birisi sözkonusu değildir. Demarşi adı verilen siyasal rejimde “*siyasal partiler*” adı verilen siyasal organizasyonlar mevcut değildir. Siyasal liderler, temsilciler ve yöneticilerin seçimi ve atanmasında liyakata dayalı kura ile ratsgele seçim usulü (sortisyon yöntemi) geçerlidir. Kamusal makamlara sortisyon yöntemi ile seçilen lider, temsilci ve yöneticiler o makamda ancak belirli bir süre kalırlar ve süre sonunda görevleri otomatik olarak son bulur. Rotasyon, sortisyon yönteminin olmazsa olmazı ve tamamlayıcısıdır. İktidar için mücadele eden haris politikacıların olmadığı bir sistemde siyasal mühendislik ve politik manipülasyonların yeri yoktur. Herestetik demokrasilerde daima varolacak ve yaşayacak bir politik manipülasyon sanatıdır. Oysa demarşi adı verilen siyasal rejimde yalan-kandırma, aşırı vaatle bulunma, propaganda, algı yönetimi, zihin kontrolü, endoktrinasyon, hileli seçim bölgesi taksimatı (gerrymandering), oy ticareti ve ittifak (log-rolling), oy satın alma (vote buying), hizmet kayırmacılığı (pork-barreling), medyanın kontrolü, gündem kontrolü ve daha pek çok siyasal ahlaksızlık ve manipülasyonlar kendiliğinden ortadan kalkmış olur.

¹⁷ Anayasacılık felsefenin temel unsurları ve evrimsel gelişimi konusunda editörlüğünü yaptığımız şu kitaba müracaat edilebilir. Bkz. Aktan ve Ekinci, 2022.

¹⁸ Demarşi konusunda bkz. Aktan, 2017, 2021.

EK. HERESTETİK VE İKİLİ İLİŞKİ TEORİSİ

Herestetik her ne pahasına olursa olsun kazanmak ve iktidarda kalmak anlamına gelen Makyavelizm'in bir aracıdır. Yarış ister siyasi liderler, isterse siyasal partiler arasında olsun nihai amaç iktidar yarışından galip olarak ayrılmaktır. Herestetik siyasal rakiplerin yarışta izleyeceği stratejilerden oluşur.

Bu ek bölümde herestetik konusunu organizasyon ve yönetim disiplini içerisinde çatışma yönetimi (conflict resolution) alanında sıklıkla yararlanılan “*ikili ilişki teorisi*” (dual concern theory)¹⁹ adı verilen bir çerçeve içerisinde açıklamaya çalışacağım (Şekil-3). İkili ilişki teorisi (ya da ikili endişe teorisi), bir aktörün sadece kendi menfaat ve hedeflerine ulaşma endişesi ile rakiplerin menfaat ve hedefleri arasındaki alternatif mücadele ve kazanma stratejilerini inceleyen bir yaklaşımdır. İkili endişe teorisi esasen en iyi sonuçların, tarafların sadece kendi menfaatlerini değil, aynı zamanda karşı tarafın elde edeceği kazanımları da önemsendiğinde ortaya çıkacağını varsayar.

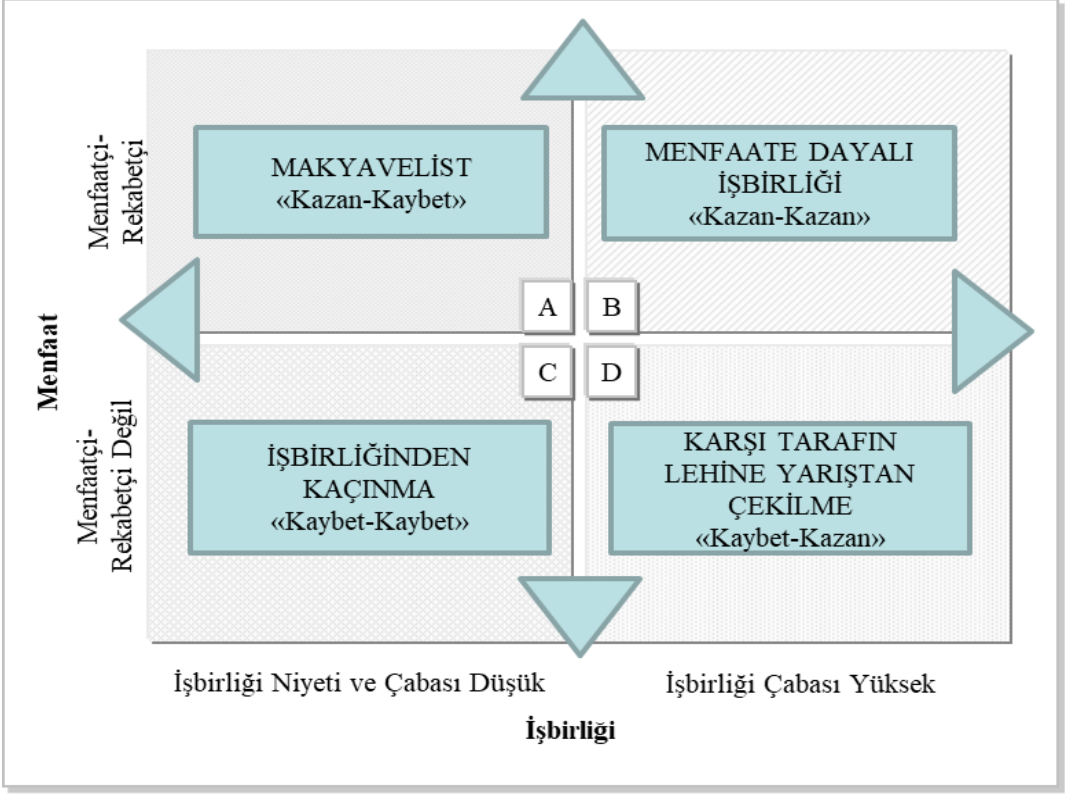
Herestetik açısından takip edilmesi gereken ana strateji “*kazan-kaybet*” stratejisidir. Makyavelist bir lider ya da iktidar karşı tarafın kaybetmesi için her yolu meşru ve mübah görür ve kazanmaktan başka bir şey düşünmez. Tek başına iktidarı kazanamayacağını ve iktidarda kalamayacağını düşünen parti, diğer taraf ile işbirliğine gitme stratejisini izler. Bu ittifak stratejisi işbirliği yapan iki tarafa da yarar sağlar. Örneğin, eğer bir siyasi parti lideri ya da siyasal parti seçimden başarılı çıkamayacaksa diğer bir partiye destek olarak ya da o partiye yama ya da “stepne” (yedek tekerlek ya da yedek lastik) vazifesi görerek siyasette kalma mücadelesi verir.

Demokrasilerde tüm partilerin doğal olarak gayesi iktidar için yarışmak ve kazanmaktır. Partiler iktidara gelmenin sağlayacağı menfaatlere odaklanarak oylarını maksimize etmeye çalışırlar. Kazanmak için izlenecek stratejiler Şekil-3 üzerinde gösterilmiştir.²⁰

¹⁹ “İkili ilişki teorisi” esasen organizasyon ve yönetim araştırma programı alanında özellikle uzlaşma ve çatışma yönetimi konularını açıklamakta yararlanılan bir yaklaşımdır. Bu konuda bkz. Blake et.all. 1964; Thomas, 1976; Filley, 1975; Rahim, 1986.

²⁰ Burada sunduğumuz görselin eleştiriye açık, eksik ve mutlaka geliştirilmeye muhtaç olduğunu düşünüyoruz.

Şekil-3: Kazanmak İçin İzlenecek Dört Strateji

Kaynak: Yazar tarafından geliştirilmiştir.

A Bölümü: Bu alanda iktidar partisi iktidarda olması sebebiyle diğer muhalefet partilerine göre daha güçlü ve avantajlı konumdadır. İktidarda olmanın avantajları ve menfaatlerinden yararlanan iktidar partisi «REKABET» (kazan-kaybet) stratejisini uygulamayı tercih edecektir.

B Bölümü: Bu alanda iktidar partisi iktidarda kalmak açısından muhalefet partilerinin bir ya da bir kaçının desteğine muhtaç olabilir. Bu takdirde iktidar partisi muhalefet partileri ile ittifak arayışına yönelir ve bu işbirliğinden hem iktidar partisi hem de işbirliği yapılan partiler kazançlı çıkmış olur. Bu bölümde «MENFAATE DAYALI İŞBİRLİĞİ» stratejisi tercih edilmiştir.

C Bölümü: Siyasi partilerin menfaatleri ve kazanma şansı düşük olduğunda «KAÇINMA» (seçime katılma ya da işbirliğinden kaçınma) stratejisini izleyerek siyasi yarışa katılmayabilirler.

D Bölümü: Bir siyasal parti kendisinin güçlü olmadığı bir seçim bölgesinde yarışa katılmaktan vazgeçer ve bu alandaki kazancını işbirliği ya da ittifak siyaseti yaptığı siyasi partiye bırakır.

Özetle, herestetik siyasette daima iktidarda kalma ve kazanma mücadelesidir. Herestetikte kazanmak için iki temel strateji izlenebilir:²¹

1. Sadece kendi menfaatine odaklanarak tek başına kazanma stratejisi: (Kazan-Kaybet stratejisi)
2. İşbirliği yaparak kazanma (Kazan-Kazan stratejisi). İttifak buna bir örnek teşkil eder. Güçlü olan siyasi partiye destek olarak ya da yama vazifesi görerek kazanma (ittifak stratejisi).

YAZARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazar çalışmaya tek başına katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

Kaynaklar

Aggarwal, V. K. (ed.) (1998). Institutional Designs for a Complex World: Bargaining, Linkages, and Nesting. Cornell University Press.

Aktan, C.C. (2017). Demokrasi Eleştirisi ve Demarşı, Ankara: Orion.

²¹ Bu konuda ayrıca bkz. Shepsle, 2003.

Aktan, C.C. (2019). Kamu Tercihi İktisadı ve Anayasal Politik İktisat, Ankara: Seçkin Yayınları.

Aktan, C.C. (2021). “Demokrasi’ye Alternatif: Demarşi (İki Farklı Demarşi Önerisi: Anayasal Demarşi ve Sortisyonel Demarşi)”

https://www.researchgate.net/publication/348834971_DEMOKRASI'YE_ALTERNATIF_DEMARSI_Iki_Farkli_Demarsi_Onerisi_Anayasal_Demarsi_ve_Sortisyonel_Demarsi

Aktan, C.C. ve A. Ekinci (ed.) (2022). Anayasacılık, İstanbul: Oniki Levha Yayıncılık.

Altınörs, Aç (2011). Platon ile Aristoteles’in Retorik Anlayışlarının Karşılaştırılması. Ekeç Akademi Dergisi, sayı: 49, s.81-92

Aristofanes, (2010). Kuşlar, Bulutlar (çev. F. Akderin), İstanbul: Mitos Boyut Yayınları.

Aristoteles, (2012) Retorik, (çev. M. H. Doğan), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Aristotle, (2008). The Art of Rhetoric (Translation and index by W. Rhys Roberts Megaphone eBooks.online pdf. erişim:

https://www.wendelberger.com/downloads/Aristotle_Rhetoric.pdf

Brams, S. J. (1985). Rational Politics: Decisions, Games, and Strategy. CQ Press/Academic.

Brams, S. J., and A. D. Taylor (1996). Fair Division: From Cake-Cutting to Dispute Resolution. Cambridge University Press.

Büyük Frederik, (2016). Anti Makyavel, Neşreden: Voltaire (çev. N. Epçeli), İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Cooter, R. D. (2000). The Strategic Constitution. Princeton University Press.

Drew, J. (2019) “How Losers Can Turn Into Winners In Disputatious Public Policy: A Heuristic For Prospective Herestheticians”, Australian Journal of Political Science, 54:1, 167-182.

Edwards, D. (2004). "Divide and Conquer: Heresthetic in the Antipodes". *Political Science*. 56 (2): 65–74.

Filley, A. C. (1975). *Interpersonal Conflict Resolution*. Glenville, IL: Scott, Foresman.

Goodin, R. E. (ed.) (1996). *The Theory of Institutional Design*. Cambridge University Press.

Koremenos, B, C. Lipson, and D. Snidal (eds.) (2004). *The Rational Design of International Institutions*. Cambridge University Press.

Massicotte, L, A. Blais, and A. Yoshinka (2004). *Establishing the Rules of the Game: Electoral Laws in Democracies*. University of Toronto Press.

McLean, I. C. (2002). "William H. Riker and the Invention of Heresthetic(s)". *British Journal of Political Science*. 32 (2): 535–558.

Nichols, M. P. (1987). "Aristotle's Defense of Rhetoric." *The Journal of Politics* 49, No. 3. 657–77.

Rahim, M. A. ed. (1986). *Managing Conflict in Organizations*. New York: Praeger

Reynolds, A. (ed.) (2002). *The Architecture of Democracy: Constitutional Design, Conflict Management, and Democracy*. Oxford University Press.

Riker, W. H. (1982). *Liberalism Against Populism: A Confrontation Between the Theory of Democracy and the Theory of Social Choice*. Long Grove, IL: Waveland Press.

Riker, W. H. (1983) "Political theory and the art of heresthetics". In A. Finifter (Ed.). *Political science: the state of the discipline*. Washington, D.C.: American Political Science Association.

Riker, W. H. (1984). "The Heresthetics of Constitution-Making: The Presidency in 1787, with Comments on Determinism and Rational Choice." *The American Political Science Review*, Vol. 78, No. 1. (Mar., 1984), pp. 1-16.

Riker, W. H. (1986). *The Art of Political Manipulation*. New Haven: Yale University Press.

Riker, W. H. (1990). "Heresthetic and Rhetoric in the Spatial Model." In *Advances in the Spatial Theory of Voting*, edited by Hinich J. Enelow, 45–65. New York: Cambridge University Press.

Riker, W. H. (1993). *Agenda Formation*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Riker, W. H. (1996). *The Strategy of Rhetoric: Campaigning for the American Constitution*. New Haven: Yale University Press.

Riker, W. (1997). *Politik Manipülasyon Sanatı*, (çev. H. Yurdakul) İstanbul: Nehir Yayınları.

Reynolds, A. (ed.) (2002). *The Architecture of Democracy: Constitutional Design, Conflict Management, and Democracy*. Oxford University Press.

Robertson, J. and W. Webb (1998). *Cake-Cutting Algorithms: Be Fair If You Can*. A K Peters.

Shepsle, K.A. (2003). "Losers in Politics (And How They Sometimes Become Winners): William Riker's Heresthetic", *Perspectives on Politics*, Vol. 1, No. 2 (Jun., 2003), pp. 307-315

Sunstein, C. R. (2001). *Designing Democracy: What Constitutions Do*. Oxford University Press.

Thomas, K. W. (1976). *Conflict and Conflict Management*. in: *Handbook of Industrial and Organizational Psychology*. ed. M. Dunnette, Chicago: Rand

Weimer, D. L. (ed.) (1995). *Institutional Design*. Boston: Kluwer Academic.